

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politički ZATVORENIK

Godina XXIX. - listopad/studeni/prosinac 2018. BROJ 277

Sretan Božić i Nova godina!

politički
ZATVORENIK
GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica,
Andelko Mijatović, Alfred Obranić,
Andrija Vučemil

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: 01/ 487 2433
e-mail: hdpz.podruzница.zagreb@zg.ht.hr

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

Godišnja pretplata za Hrvatsku 140 kn
za inozemstvo: Europa 300 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 500 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

IBAN HR0525030071100009317 kod
SBERBANK d.d.Zagreb, a za devizne
uplate isti IBAN i BIC VBCRHR22
također kod SBERBANK d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

Slika na naslovnoj stranici:
Giotto: Madona od Svih Svetih
(oko 1310., Firenza, Galleria degli Uffizi)

BILO JE LAKŠE VOLJETI TE IZ DALJINE...

Dok ovo pišem, dogorjela je i treća adventska svijeća. Odbrojavaju se posljedni dani Došašća, vremena u kojem idemo ususret Božiću, koje je u liturgijskom smislu obojeno nadom i snažnom vjerom u bolju budućnost. Vama će ovaj broj našeg časopisa doći u ruke kad će polnoćka već biti iza nas, ali nas božićni ugođaj i misterij dodiruju nekim svojim osobitim mirom i zanosom, pa smo nemoćni razumom objasniti zašto se osjećamo bolje, ljudskije, solidarno i suodgovorno. Da, Božić je blagdan Božje brige i ljubavi prema stvorenom svijetu i čovjeku, a mi, pokušavajući biti što bliži Bogu, želimo biti što bolji i plemenitiji. Kamo sreće da takvi dani traju što dulje.

No, kršćanski pogled na ljudsku stvarnost, pa i pogled na budućnost, obvezuje nas na priznanje da se Hrvatska nalazi u teškoj krizi, možda kao nikada do sada. Iz politike kao nositeljice društvenog i ekonomskog života u potpunosti je iščezla etika, a to je stanje navelo 350 000 naših sunarodnjaka da napuste svoju Hrvatsku. Ta činjenica užasava. Nekad su naši ljudi odlazili iz Jugoslavije, a dolazili bi za Božić. Neki se nisu smjeli vratiti, ali se za povratkom čeznuli i od te čežnje živjeli. Danas, pak, odlaze cijele hrvatske obitelji, možda zauvijek. Srce mi se slomilo kad me je prije nekoliko dana nazvao prijatelj iz studentskih dana i rekao da je morao otiti iz svoje Slavonije, da bi mi u suzama povjerio najboljnju činjenicu kako u njegovoj Hrvatskoj nema mjesta za njega i obitelj! Zamjerila mu se.

Stvara li se nova „emigracija“ Hrvata kojima je Hrvatska omražena, koji ju preziru i koji kažu da se neće vratiti dok se u njoj baš sve ne promijeni?! Zato sam se sjetio povratničke elegije „Bilo je lakše voljeti te iz daljine“ povratnika Borisa Marune, koji je po povratku iz emigracije shvatio da su sličice Hrvatske koje je u tuđini stvarao u mislima puno ljepše nego hrvatska stvarnost koju je zatekao po povratku! Ostat će upitno, hoće li oni koji su „otjerani“ iz Lijepe naše u posljednjih nekoliko godina imati motive za stihove prema kojima je Hrvatsku doista ljepše voljeti iz daljine!

Što nam je činiti da bismo se mogli nadati? Prije nekoliko dana (nakon simpozija u povodu Međunarodnog dana ljudskih prava), kući sam vozio uglednoga sveučilišnog profesora. Nakon kratke šutnje me je upitao, vjerujem li da je određeni političar, njegov kolega, u kasnoj dobi doživio obraćenje? Ostao sam zatečen pitanjem, a onda mu rekoh: „Moj profesore, obraćenje je sveti čin! Do njega dolazi samo onda kad se čovjek nađe u nadljudskim patnjama, boli, tuzi... uglavnom, kad se čovjeku dogodi nešto veliko i sudbonosno, pogotovo nešto na što kao običan smrtnik ne može utjecati, ili kad dodirne najtanju nit između života i smrti! Tad se preda i obrati Onomu koji mu jedini može pomoći.“

Mi smo kao društvo dodirnuli dno. Prije nego što nestanemo, jedino nešto „revolucionarno“ nas može spasiti i okrenuti ovu apokalipsu u nekom boljem smjeru, da bi na taj način cjelokupno društvo doživjelo „obraćenje“. Treba se nadati da ćemo i prije toga pronaći pojedince koji neće biti regrutirani iz redova tobožnjih obraćenika koji su prešli dug put od crvene niti do hrvatske države, u kojoj su samo „kapute obratili“. Spoznaja da je čovjek stvoren za preobrazbu i da taj korijen nosi duboko u sebi, daje nam nadu da i društvo ima tu mističnu moć konačne preobrazbe, jer naša je snaga u duhu pojedinaca. Samo ta moć uz puno iskrene ljubavi za svoju hrvatsku državu i za svoj hrvatski narod može učiniti promjenu na bolje!

Svim političkim zatvorenicima i svim čitateljima *Političkog zatvorenika* želim sretan Božić te mir, sreću i blagoslov u 2019. godini!

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

POČETAK RASPLETA?

Suvremenici najčešće nisu kadri shvatiti značenje pojedinih događaja. Klasičnom, upravo udžbeničkom ilustracijom te tvrdnje smatra se ona dnevnička bilješka francuskoga kralja Louisa XVI. On je, naime, 14. srpnja 1789. u svoj dnevnik zapisao: *Rien – Ništa*. Monarhu koji je zacijelo bio obavješteniji od prosječnog Francuza učinilo se, dakle, da se ni tog dana nije dogodilo baš ništa vrijedno bilježenja. Nije primjetio da je baš tada započelo nešto što će ga domalo stajati prijestolja, a onda, u siječnju 1793. i glave, i što će – ma kako se to ocjenjivalo iz raznih razloga, motiva i s raznih polazišta – iz temelja i zauvijek izmijeniti ne samo Francusku, nego i Europu, a zapravo cijeli zapadni svijet: Francuska građanska revolucija.

Nema u Hrvatskoj događaja koji mogu pokrenuti procese takvih razmjera, i ne treba se rasipati frazama o tome da je netko ili nešto povijesnoga značenja. No, čini se da bi najnovija aféra oko izglasavanja zagrebačkoga gradskog proračuna – aféra kojom je kulminirao sad već višegodišnji proces trgovine ljudskim obrazima i sličnom bižuterijom – mogla pokrenuti lavinu. U drugome satu skupštinske sjednice trojica zastupnika takozvane oporbe glasovala su suprotno onomu što su izjavljivali i javno obećavali na samome početku sjednice, a ni dva dana nisu prošla da se ne dozna – između ostaloga – i to da je jedan od tih zastupnika svojim stranačkim drugovima kazao kako ga na tu prodaju vlastitog dostojanstva sili život, ali i to da je jednomu drugom skupštinskom zastupniku, po zanimanju odvjetniku, Netko nudio zastupanje grada Zagreba odnosno trgovačkih društava u gradskome vlasništvu, kao cijenu za izdaju stranačkih kolega i stranačkog programa.

Državno odvjetništvo šuti („u interesu istrage“?), krivo misleći da šutnja nužno znači mudrost. Ne šute, naime, samo mudri, nego šute i oni koji se boje govoriti. Šute i sluge, šute robovi, ali – državno odvjetništvo nije tijelo koje smije pokazati strah. A čovjek ne treba biti osobito mudar, politički pismen i dalekovidan, da shvati kako će se – nakon pravog povodnja kojekakvih saucha, milićevića, polovanaca i sličnih moralnih groma – pitanje borbe protiv korupcije (ponajprije one političke, jer je trulost hrvatskoga političkog sustava izvor svih naših zala!) u najblžoj budućnosti pretvoriti u središnju temu predizbornih kampanja, a potom i u ključnu kristalizacijsku točku hrvatskoga političkog života.

Jer, htjeli mi to priznati ili ne htjeli, korupcija je rak-rana hrvatskoga društva, to je najvažniji razlog konformizma i negativne selekcije, to je ključni razlog iseljavanja mladih i najbitniji uzrok beznađa i besperspektivnosti koja ponegdje doseže takve razmjere da upitnim čini smisao stvaranja i obrane neovisne hrvatske države, države čiji su mnogi prostori demografski opustošeni, a gospodarski i kulturno uništeni. Toj bolesti treba navijestiti obračun bez milosti, rat do istrjebljenja, jer alternative zapravo nema: ili ćemo mi iskorijeniti nju, ili će ona dotući nas.

Treba pritom imati na umu da u pravilu korupcija nema nacionalno-političku, ideo-lošku ili stranačku boju. Ona je tamo gdje je vlast, i nitko na nju nije imun, pa nije rijeđak slučaj da se pokvare i borci za pravdu i zakonitost. Javnost i zakon najbolji su lijek, jer: *Power corrupts; and absolute power corrupts absolutely*, davne 1887. je ustvrdio lord Acton. Vlast kvari, a apsolutna vlast kvari apsolutno. Povijest ga, nažalost, nije opovrgnula. No, već najava obračuna s korupcijom, ako se ne zadrži na platonskoj, neobvezujućoj deklaraciji, kadra je ohrabriti malodušne i osokoliti one koji su spremni na borbu, borbu koja jest dugotrajna, teška i neizvjesna, ali koja već sama po sebi donosi slasti koje sobom nosi malo koja borba...

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

PROGRAM RESTRUKTURIRANJA.....	2
<i>Josip Ljubomir BRDAR</i>	
OD MITTERRANDA DO MACRONA	4
<i>Alfred OBRANIĆ</i>	
USUSRET IZBORIMA ZA	6
<i>Zvonimir JONJIĆ</i>	
ISELJENIČKE IRITACIJE.....	8
<i>Tihomir NUIĆ</i>	
NAŠ NUTARNJI SVIJET (39.)	16
<i>Maja RUNJE, prof.</i>	
SAVJET LIJEČNIKA	16
<i>Dr. med. Drina BLAŽEKOVIĆ SOJČIĆ</i>	
SUSRETI S PROROKOM EZEKIELOM	18
<i>Dr. Vjeko Božo JARAK</i>	
KAPITALNO DJELO HRVATSKE	23
<i>Dr. sc. Vladimir GEIGER</i>	
UBIJANJE LJUDI NA JUŽNOM	29
VELEBITU U RUJNU 1946. GODINE	
<i>Maja RUNJE</i>	
NEKOLIKO PODATAKA O UKLANJANJU	32
GROBALJA I GROBOVA "OKUPATORA"	
I "NARODNIH NEPRIJATELJA" U	
MAKEDONIJI NAKON DRUGOGA	
SVJETSKOG RATA.....	
<i>Dr. sc. Vladimir GEIGER</i>	
SVJEDOČENJE O VREMENU,	43
NE PONOVILO SE!.....	
<i>Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ</i>	
PETOPROSINAČKA POBUNA	47
U ZAGREBU 1918.....	
<i>Marko GLAVINIĆ</i>	
IN DIESER AUSGABE	51
IN THIS ISSUE	52

PROGRAM RESTRUKTURIRANJA

Planirao sam drugu temu, ali prigodno mi se nametnula ova. Radi se naime o tenisu, tj. o slavlju hrvatske reprezentacije nakon pobjede nad Francuskom u finalu Davis cupa, čime je drugi put Hrvatska osvojila to svjetsko natjecanje.

Čilićev završni poen otvorio je lavinu oduševljenja kako u dvorani u kojoj se igralo, tako i u cijeloj Hrvatskoj. Cijeloj Hrvatskoj?!? Baš i ne! Slavlje pobjede hrvatskih tenisača „kontaminirala“ je svojom nazočnošću predsjednica države Kollinda Grabar Kitarović koja je, po ocjeni hrvatskog „znanstvenika“ Ive Goldsteina, ponovno osramotila Hrvatsku: nakon moskovskog slavlja s nogometima, sad je ponovila tu „sramotu“, grleći se s tenisačima. Suviše je spominjati da Goldstein plovi u nekomu svom imaginarnom filmu, u kojem se vidi kako maše Titovom slikom nakon neke jugoslavenske pobjede. Na njegovu žalost, minula su ta vremena. Nema Tita niti ima Jugoslavije. Ostao je samo on kao njihov apologet i dosljedni svjedok jednoga zločinačkog sustava.

Usprkos tome ova naša zemlja takovoj osobi udjeljuje mogućnost da o njezinu trošku odgaja buduće hrvatske povjesničare. I baš ta činjenica je zapravo sramoćenje Hrvatske. Nažalost, Ivo Goldstein nije iznimka niti usamljenik. On ima svoju debelu ideološku zaštitu. Spominjem ga tek kao pojedinca koji, iskazujući mržnju i prijezir prema predsjednici države, izražava zapravo mržnju prema Hrvatskoj, kao i ogorčenje i jad zbog gubitka Jugoslavije. Prigodno valja upitati: jeste li možda vidjeli nekoga od „njegovih“ na dočeku naših momaka na Jelačićevu trgu? „Malo morgen“, kako bi rekao njihov pokojni miljenik. Jeste li vidjeli nekoga iz političke oporbe? Je li moguće te ljude, koji se gušte u kaljuži mržnje, urazumiti do shvaćanja da iskazivanje ljubavi prema

Piše:

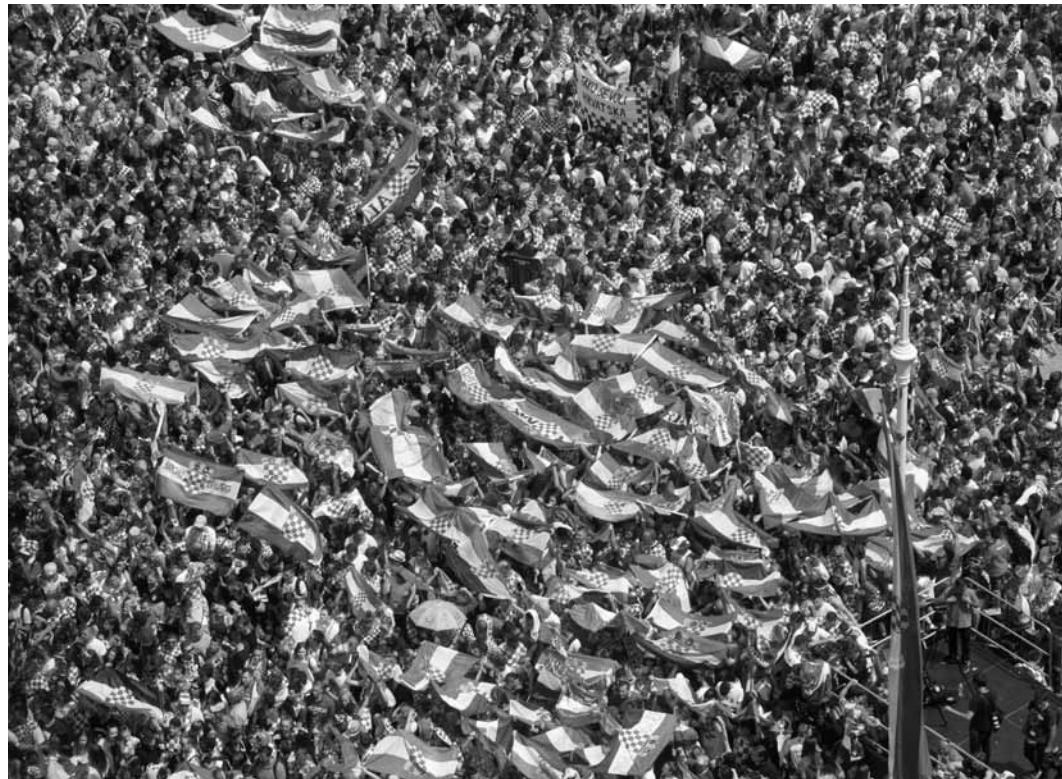
Josip Ljubomir BRDAR

domovini nije primitivno „ognjištarstvo“, niti nacionalizam u njihovoj interpretaciji, a niti ustaštvo.

I baš te atribucije, nacionalizam i ustaštvo, permanentno se apostrofaju kao *magnus crimen* hrvatske države. Upravo dok ovo pišem, hrvatska pučka braniteljica Lora Vidović energično od vlade traži obračun sa tzv. hrvatskim ustašama. Po državam taj njezin prijedlog pod uvjetom

žitelja da je jedna jedina kap krvi, ili bar znoja pala zaslugom nekoga hrvatskog ustaše.

„Zovi, samo zovi, svi će sokolovi.....“, kao i u „U boj, u boj za narod svoj“ nije ustaška svojina, a ni zločin. To je hrvatska športska „Oda radosti“ koja se pjeva nakon športskih pobjeda. Cijenu spomenutog usklika platio je za sada veliki čovjek i veliki športaš Josip Šimunić. Nadam se da ne će više nitko, jer nemoguće je procesuirati desetke ili stotine tisuća navijača. Kontaminacija mržnjom političkoga i društvenog prostora Hrvatske konstantna je. Odgovor na tu mržnju je ljubav većine,

Doček hrvatske nogometne reprezentacije

da nam dotična gospođa pokaže i prokaže te ustaše. Dok cijeli svijet svakodnevno trpi svakodnevne zločine temeljene na vjeri, rasi, političkoj orijentaciji itd., koji se događaju u bogomoljama, na trgovima, ulicama svjetskih gradova, mi u Hrvatskoj sve to gledamo jedino na tv-ekranima. „Zločini hrvatskih ustaša“ sadržani su jedino u mašti hrvatske pučke braniteljice, SDP-va „prvaka“ Bernardića, Marasa, Stazića itd. „Obračun“ s hrvatskim „ustašama“ može se jedino riješiti dokazom tu-

koja se najočitije iskazuje potporom hrvatskim sportašima. Mi sigurno ne ćemo nikada dočekati da se Nenad Stazić, Jovanović, Maras, Bauk... zaogrnu hrvatskom zastavom slaveći hrvatske pobjede. To ne ćemo dočekati, ali moramo dočekati trenutak da ih ne gledamo na našim ekranima.

Uspjeh naših tenisača, nogometnika, rukometnika, skijaša, atletičara, gimnastičara itd. najbolji je primjer narodu što se postiže ljubavlju i žrtvom za vlastitu zemljom.

Ugledajmo se u njih i pri izboru narodnih zastupnika na svim razinama, birajmo ljudе koje krasи ugled, moral, znanje i istinsko domoljublje. Narodu se nude stotine kandidata s programima lažnih obećanja. Kombinacijom lažnih obećanja kao i lošim izbornim sustavom, dobivamo vrh zakonodavne i izvršne vlasti od kojih objektivnim testiranjem više od polovice ne bi zadovoljilo kriterij zaposlenja na najjednostavnijim poslovima, a neki od njih zbog nedostatka bilo kakve kvalifikacije ne bi se uopće mogli kandidirati.

Baš zbog te manjkave stručnosti, rapsrave i prijedlozi u Saboru svode se na osobne sukobe i prepirke, dok istodobno stvarni problemi države prolaze mimo njih. Nažalost ta politička nekompeten-

buđe funkcije zastupnika u hrvatskome i europskom parlamentu. Ili čak za funkciju predsjednika države. Kandidati bi u pravilu trebali prezentirati svoju sposobnost, no oni nemaju tu obvezu.

U tako udobnoj situaciji u vezi s kandidiranjem za najviše državne funkcije, dovoljno je „sklepati“ vezu i predstaviti se na jednoj od televizija. No, što mi iz tog predstavljanja vidimo? Uglavnom ništa. Upravo smo imali prigodu vidjeti predstavljanje za buduću funkciju Daliju Orešković. Što nam je ona pokazala? Umjesto političkog programa u korist naroda, ona je ponudila jedino prijezir prema aktualnoj predsjednici države, hrvatskim braniteljima, crkvi itd. Umjesto

govna“. U nekoj drugoj situaciji oni bi se služili i opasnijim streljivom, jer tako su postupili u trenutku kad od vlade mole novac. Taj neljudski čin radnika posljedica je njihove instrumentalizacije, prema kojoj je za propast njihove tvrtke kriva Vlada. Činjenica je da hrvatski narod više od četvrt stoljeća neprekidno milijardama potpore puni tu rupu bez dna na kojoj parazitira IDS. Njihovi politički lideri su tu činjenici zatajili i, umjesto istine „sustavno su optuživali Vladu za fašizam i ustaštvo. I tako uz propadanje brodogradilišta u Rijeci i Puli istarski lideri Jaković, Flego, Miletić, Komadina, Obersnel i još neki osobno su se bogatili i lagodno živjeli na floskuli tzv. borbe protiv fašizma.

I, na koncu, sva ova kriminalna kaljuža koja nas guši, traži odgovor, a odgovor je u ljudima. A ljudе koji nas vode smo mi izabrali, i mi smo zato odgovorni. Teško je zamisliti politički sustav koji će pokrenuti Hrvatsku, uz uvjet da kapitalne državne investicije, javna dobra, javnu upravu, znanost i kulturu vode likove koji se novače iz ulične subkulture i likova koji već dvadeset godina slušamo kako razaraju a ne stvaraju. Na kraju bih se osvrnuo na naslov teksta: „Program restrukturiranja“. Ljudi čuju svaki dan tu sintagmu, a mnogi ne znaju što ona uopće znači. U prijevodu to znači sanacija propalih, bankrotiranih „subjekata“. Sanacije su vrlo skupi projekti i uglavnom te promašaje plaćamo svi mi zajedno. Plaćamo nesposobnost i lopovluk kadrova koji „upravljaju“ ili su upravljali tim dobrima. Ak je to tak, a tak je, kako bi rekao Zagorec, platimo još koliko treba i zajedno rekonstruiramo cijelu Hrvatsku. Zadnji je trenutak.

Hrvatska pobjednica Davis cupa

tnost, razlog je zaostajanja Hrvatske u odnosu na neke europske zemlje koje su isto izišle iz komunističkog sustava. Ideološka polarizacija zakonodavne vlasti (Sabor) u tolikoj je mjeri radikalna da ni jedan jedini prijedlog, bez obzira na to koliko bio dobar, ne biva jednoglasno usvojen. Rastakanje malih stranaka i priklanjanje nekih zastupnika nekoj drugoj opciji posljedica je težnje tih pojedinaca za vlastitom pozicijom. Zbog toga galopirajućeg trenda političkog samozbrinjavanja, svjedoci smo množenja stranaka i poplave kandidata za

tolerancije, suradnje i ljubavi, ponudila je mržnju. A to nam ne treba. Hrvatska je prepuna takovih likova. Mi trebamo nešto novo. Nešto i nekoga tko voli i gradi. Rušitelj i mržnje smo siti. U sustavu mržnje živjeli smo skoro pola stoljeća. Posljedice su ostale.

Otprilike prije dva mjeseca imali smo prigodu vidjeti neorevolucionarni izljev mržnje radnika „Uljanika“, koji su svoju prigodnu mržnju prema Vladi Republike Hrvatske iskazali „granatiranjem“ izmetom vladine zgrade i vičući „govna za

OD MITTERRANDE DO MACRONA – NIŠTA NOVA!

Ovogodišnje obilježavanje obljetnice pada Vukovara ostavilo je nezaboravan dojam na sudionike i na cijelokupno hrvatsko pučanstvo koje je događaj pratilo putem TV-a. I to u prvom redu zahvaljujući svjedočanstvima preživjelih branitelja, silovanih žena i medicinskog osoblja Vukovarske bolnice. Majke koje oplakuju sinove, žene muževe, djedovi i bake unuke, djeca svoje očeve, kao uvježbani zbor prozboreli su hrvatskoj javnosti o neopisivoj patnji i zločinima koji su počinjeni u hladnim danima mjeseca studenoga 1991. godine. Onda potoci krvi, danas potoci suza. To se ne zaboravlja, ostaje u pamćenju kao svojina današnjeg naraštaja. Prigodne pak izjave političara zaboravljaju se već istoga dana, za razliku od sjećanja žrtava.

Da će se ovogodišnji Vukovar dugo pamtitи, zaslужan je i propovjednik Egidije Živković, biskup iz Gradišća, koji je u propovijedi na Vukovarskom groblju progovorio jednostavnim riječima kao da je 1991. bio branitelj, a danas, 27 godina nakon vukovarske tragedije, još uvijek vapi za istinom i pravdom. Ne sjećam se mise na kojoj bi slušateljstvo prekidalo propovjednika aplauzom nakon svakih pet-šest izgovorenih misli. Nikoga i ništa nije zaboravio – žrtve prije svega, zločin i vapaj za povijesnom istinom, odgovorne državne institucije koje su svojim nečinjenjem poništale i obezvrijedile ulog žrtava, domoljublje kao vrlinu svakoga čestitog čovjeka. Ma, vrhunske misli izgovorene kratkim rečenicama koje svatko razumije i odlaže ih u srce ili mozak, sasvim svejedno.

Najradije bih citirao dobar dio propovjedi, no neka mi bude dopušteno zabilježiti samo jednu kraću rečenicu koja me se posebno dojmila, pa mi u mislima odzvana već danima: „Ako je Vukovar simbol patnje, a jest, neka konačno bude i simbol pravde!”

Piše:

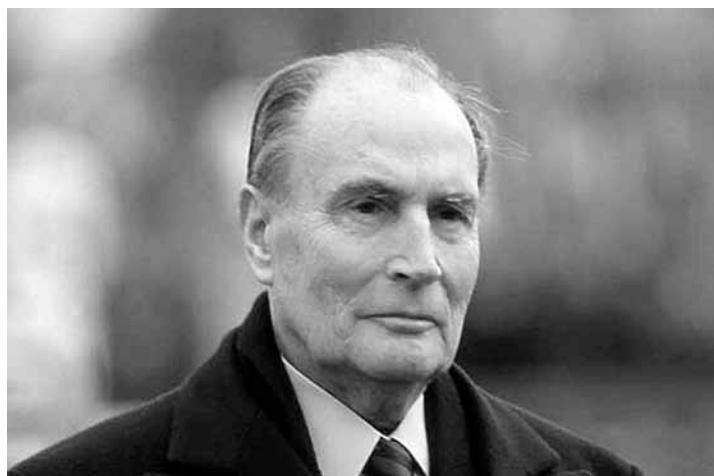
Alfred OBRANIĆ

Vukovaru je tih dana bio posvećen serial *Srce Vukovara* o posljednja četiri dana Vukovarske bolnice, pa smo imali priliku čuti ratnog ministra zdravstva dr. Andriju Hebranga, kako govori o razaranju bolnice, zbrinjavanju bolesnika i ranjenika u nemogućim uvjetima, te o patnji kako pacijenata tako i medicinskih sestara i liječnika predanih spašavanju života. No, posebno me se dojmilo, i na tome bih se zadražao – nepoštivanje Ženevske konven-

ne, koji se ne bi mogli suprostaviti niti mrvu. I tada je JNA po ne znam koji put opravdala dio svog imena *narodna* i čestu atribuciju *slavna*. Doista, teško da ima armije, koja bi dvije stotine ranjenika presečila iz bolnice na skrovito mjesto, kako bi se još mogli izdovoljiti masakrirajući ih i nakon toga pobiti na skrivenom mjestu da se nikad ne sazna za Ovčaru.

Ta *slavna* Titova armija uvježbavala je taj postupak prije 73 godine u hrvatskim bolnicama, otpremajući ranjenike na Jazovku i druga stratišta. Sve do sada spomenuto vodi k pitanju – što je međunarodna zajednica poduzela da ne dođe do toga strašnog zločina. Mogu prozvati pojedince, najprije Europoljane, i to one najmoćnije: Majora, Mitterrand, Kohla. Vukovarska bolnica nije stradala jednoga dana u jednom incidentu, bolnica je granatirana i bombardirana svakodnevno tri mjeseca. Ne bolnica u Ruandi, niti na Tasmaniji, bolnica ovdje u Europi prožetoj humanizmom u neposrednom susjedstvu spomenutih moćnika.

Nisu trebali biti educirani o sadržaju Ženevske konvencije kojom se izričito zabranjuje bilo kakvo oružano djelovanje prema ranjenima, bolesnima i medicinskom osoblju, da se životi bolesnika i ranjenika moraju poštovati i ne smiju ugroziti, a bolnice označene znakom crvenoga križa moraju biti zaštićene od vojnog djelovanja. Prosječno razboritu čovjeku – koji i ne zna za Ženevsку konvenciju – temeljem životnog iskustva je jasno, da je postupak agresora prema Vukovarskoj bolnici nedopustiv, da je to za svaku osudu, budući da se radi o najtežem obliku ratnog odnosno bilo kakvog zločina. Istodobno tankočutni međunarodni humanisti dižu glas ako je netko u Manchesteru, Lyonu ili Hamburgu bio grub prema mački ili psu, a ostali su ravnodušni prema svakodnevnom ubijanju ljudi, i to čak navodno svojih sugrađana – Europejaca.

François Mitterrand

cije prema bolnici i ranjenicima kao najtežem obliku ratnog zločinstva.

Da je zločin na djelu moglo se zaključiti već iz stava bahatog oficira JNA koji drži lekciju predstavniku Međunarodnoga Crvenoga križa, ne puštajući ga u bolnicu do ranjenika dok su još bili živi. To bože brinući za njegovu sigurnost govori: „Gospodine, ovde je rat i ako ne ćete slušati moje komande, vratite se od kuda ste došli.” U tom trenutku više nije bio rat, već priprema za zločin koji je okončan na Ovčari.

Izgled i stanje bolnice govore da je prema zgradi označenoj sa svih strana crvenim križem počinjen najteži zločin predviđen ženevskom konvencijom. Ali spodobama ispunjenima mržnjom ni to nije bilo dovoljno. Poput razjarenih zvijeri bacili su se na ranjenike, ljude nemoć-

Nitko, baš nitko od europskih moćnika nije pokušao zaustaviti zločince u njihovu naumu da jedan europski grad od 50000 stanovnika zbrišu s lica zemlje. Ako su u kolovozu 1991. bili još na sunčanju u Mallorci, zašto nisu digli glas i zaustavili ubijanje civila u rujnu, listopadu ili studenome? Nisu i ne bi zaustavili agresora da je stigao na zapad do Zagreba, zato smo bili prisiljeni obraniti se sami, pobijedivši višestruko jačeg neprijatelja, ali nažalost uz velike žrtve.

U srpskoj agresiji tijekom Domovinskog rata ubijeno je više civila (7.263 odnosno 51,3%) nego vojnika (6.891, dakle - 48,7%), što govori u prilog genocidnom karakteru srpskog agresora. No, još više zastrašuje podatak da je od ukupnog broja stradalih civila, agresor ubio 3.182 žene ili 43,8% svih ubijenih civila, a kao najteži zločin protiv civila, agresor je izravno prouzročio smrt 345 djece ili 4,8% ubijenih civila.

Da se vratim europskim moćnicima koji su svojim međunarodnim utjecajem, pa čak i vojnom silom (WEU) mogli zaustaviti ubijanje. Osim snaga NATO-a, Europa je već 1989. Imala njemačko-francusku brigadu sa 6.000 vojnika, a početkom devedesetih i njemačko-nizozemski korpus kojemu su u slučaju potrebe podređene jedna njemačka i jedna nizozemska divizija. No, poučeni zaštitom civila od strane Nizozemaca 1995. u Srebrenici, mislim da bi Vukovar doživio istu sudbinu. Nai-me, Europski obrambeni savez (WEU) postojao je dva desetljeća bez primjetnog djelovanja, sramoteći se u nekoliko promatračkih misijsa poput one kada je JNA srušila njihov helikopter ubivši francusko-talijansku posadu nedaleko Varaždina.

Vodeće europske države bile su protiv raspada Jugoslavije, pa im nije padalo na pamet bilo kakvo suprostavljanje JNA: mislile su kako će ta sila za nekoliko dana svladati otpor hrvatskih dra-

John Major

govljaca na čitavu teritoriju Republike Hrvatske, a Vukovar će kao granični grad prvi pasti. Prema tom scenariju trebali su ostati slijepi i gluhi nekoliko dana, dok JNA ne skrši otpor Hrvata, no radi herojskog otpora branitelja Vukovara bili su prisiljeni žmiriti tri mjeseca.

U međuvremenu je Europski obrambeni savez WEU ugašen, da bi ovih dana kanclarka Merkel i predsjednik Macron aktualizirali stvaranje zajedničke europske vojske. Istdobno, u povodu stote obljetnice završetka Prvoga svjetskog rata predsjednik Francuske izjavljuje pred stotinu svjetskih državnika: „Domoljublje je sušta suprotnost nacionalizma. Nacionalizam je izdaja domoljublja. Naša vizija Francuske kao velikodušne nacije, kao nositelja univerzalnih ljudskih vrijednosti, u potpunoj je suprotnosti s egoizmom onih ljudi koji misle samo na svoje interese.“

Zašto ne treba prihvati mišljenje Macrona, Merkeliće i drugih državnika iz

Emmanuel Macron

moćnih europskih država? Potekli su iz istog legla kao Mitterand, Kohl i Major koji nisu trepnuli na vapaje iz svog susjedstva, kad je svakodnevno kroz tri mjeseca granatirana Vukovarska bolnica. Macron i Mitterrand iz istog su političkoga kaveza, masonske lože, a općepoznato je da se pokojni francuski predsjednik protivio priznanju Hrvatske i sprječavao vojnu intervenciju NATO-a protiv Srba u BiH.

Zašto spomenuti vodeći europski dvojac svako političko stajalište koje poziva na obnovu i njegovanje nacionalnog suvereniteta proglašava nacionalizmom, i to u njegovu negativnom značenju, pa čak i fašizmom? Zašto misle da se, voleći svoju obitelj, svoju domovinu i svoj narod, mora istodobno mrziti ili u najbolju ruku biti netrpeljiv prema drugima (dok biskup Živković drži kako je domoljublje vrlina svakoga čestitog čovjeka)? Zašto neokomunisti (u Hrvatskoj „antifašisti“) i neoliberali, opisuju nacionalizam kao šovinizam? I na koncu, podsjećam ih opet na 1991.: zašto mašu zastavom solidarnosti, koju nikada ne prakticiraju.

O nacionalizmu općenito, a napose o hrvatskom nacionalizmu, progovorio je Tomislav Jonjić kao nitko prije ni poslije. Sve znatiželjnike, kao i one kojima pojam nacionalizma nije jasan, pa nehotice ili namjerno nacionalizmom zovu šovinskičko ponašanje, upućujem na njegovu

knjigu *Hrvatski nacionalizam i europske integracije*. A nama hrvatskim nacionalistima, neokaljanim domoljubima, poručujem: ustrajte u svojoj čistoj ljubavi prema našoj domovini Hrvatskoj, držeći se zlatnog pravila koje povezuje sve religije svijeta *Sve što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima; u tome je sav Zakon i proroči* (Matej 7,12). I još nešto isto tako važno: *Ne činite drugima nažao, ali nemojte trpjeti nepravdu!*

USUSRET IZBORIMA ZA EUROPSKI PARLAMENT

Na proljeće iduće godine hrvatski građani, kao i građani ostalih država članica Europske unije, birat će svoje predstavnike za Europski parlament, potvrđujući tako svoje „europsko građanstvo“. Ono što upada u oči kod tih izbora je slaba izlaznost birača, puno slabija nego na bilo kojim izborima nacionalnoga predznaka. To se ne može objasniti samo općom apolitičnošću građana: prevelika je razlika u brojkama da bi se takav argument prihvatio. Tu se radi o nedostatku interesa, radi se o tome da pojedinci i narodi Europe ne pristaju rado uz ovakav oblik integracije Europe.

Nije to ni čudno, budući da ih nitko nije pitao što o njemu misle. Europsko pravo, europska politika i njeni političari još uvek su predaleko od europskih naroda. To za sobom nužno povlači pitanja koja mnogi zagovornici ove i ovakve Europske unije ne žele postaviti iz straha od odgovora. Što taj nedostatak interesa dugoročno znači za projekt europske integracije? Je li koncept europskoga građanstva osuđen na neuspjeh? Što se treba promijeniti i u

Piše:

Zvonimir JONJIĆ

kojem smjeru trebamo ići? Takva su pitanja svojstvena demokraciji i zahtijevaju demokratsku raspravu.

Potreba javne rasprave u demokratskom ozračju i pitanja o budućnosti europskog projekta, u žarištu su pozornosti napose u svjetlu događanja kako unutar EU, tako i u ostatku Europe odnosno u svijetu. Brexit i Trumpova izborna pobjeda u određenoj su mjeri prodrmali političke arene zapadnoga svijeta, ako ne i šire. Ideološke podjele unutar europskih država postaju sve jasnije, kao i određeno grupiranje država članica unutar Europske unije. Naravno, pitanje budućnosti Europske unije postalo je akutno zahvaljujući višegodišnjemu migrantskom valu, pojavi koja u središte stavlja važne teme vlastitog identiteta i opstanka, državne suverenosti i slobode kretanja. Gotovo istodobno slušamo kontradiktorne ideje o jedinstvenoj europskoj vojsci i o Uniji podijeljenoj u „više brzi-

na“ ili na „više razreda“. Izgleda kao da je Europska unija na raskrižju: ili će doći do užeg povezivanja njenih država, ili će se taj savez olabaviti.

Umjesno bi bilo u ovom članku razmisli i o onome što bi trebalo povezivati europske narode i države. Postoji li nešto bismo mogli nazvati europskom kulturom ili europskim identitetom? Postoji li u Europi barem općeprihvaćena religija, ili sličan pogled na prošlost europskoga kontinenta? Ili barem jasno određeni europski prostor?

Bojim se da će odgovor na ova pitanja uglavnom biti negativan. Istina, mogli bismo reći da su u temelje Europe i europskih nacija ugrađeni rimsко pravo, grčka kultura i kršćanska vjera. I ne bismo bili sasvim u krivu, ali zanemarili bismo mnoge druge čimbenike i time previdjeli mnogobrojne različitosti europskih naroda. Jer, Europa se sastoji od brojnih naroda i svaki od njih ima bogatu i jedinstvenu kulturu. Oni moraju biti nositelji europske suradnje i oni trebaju biti u središtu europskog projekta. Slabi i nerazvijeni europski

identitet, ako on uopće postoji, ne može biti zamjena za nacionalni identitet.

Nedvojbeno u pojedinim europskim državama postoji svijest o slavnoj prošlosti i o neizvjesnoj budućnosti: neke su od njih u posljednjih stotinu godina prešle put od svjetskih sila do razmjerne nevažnih država u međunarodnoj politici. I ti, nekoć moćni, narodi i države sada kao da traže spas u tješnjem europskom savezu i jedinstvenoj europskoj vojski.

U tom kontekstu potrebno je zapitati se, koji oblik europske integracije koristi hrvatskim nacionalnim interesima i koji oblik koristi pojedincu u zaštiti njegovih prava i sloboda.

Životna logika, pa i povijesna zakonitost, govore nam da manji narodi opreznije čuvaju svoju slobodu i neovisnost, i da se prava i slobode pojedinca lakše brane unutar malenog polisa, nego u velikome carstvu. Takva logika izvire iz spoznaja da vlast proizlazi iz naroda i da je nacionalna država u suvremenom svijetu najbolji jامac opstanka i samog naroda i demokratskog poredka. Na kraju krajeva, u prilog takvih zaključaka svjedoči nam i naša, nerijetko teška i sumorna, nacionalna povijest.

Misljam da se od tih načela može krenuti u daljnja razmišljanja, ali konačne odgovore znat ćemo tek kada postavimo konkretna pitanja. Najvažnije od tih pitanja moglo bi biti ono koje se tiče opstanka hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Jedino važnije od toga može biti pitanje opstanka hrvatske države. Međutim, tu se radi o dva međusobno neodvojiva problema, to su više puta svojom krvlju dokazali Hrvati s obje strane problematične „avnojevske“ granice. U sklopu te bosansko-hercegovačke elegije hrvatskog naroda, nameće se i pitanje Schengenskog sporazuma, odnosno: hoće li jednog dana ta neprirodna granica postati još nepropusnijom i tako dodatno otežati život i ubrzati iseljavanje toga velikog i važnog dijela hrvatskog naroda koji je uslijed povijesnih zbivanja ostao otognut od ostatka hrvatskog naroda i hrvatske države?

U konačnici, trebali bismo znati kakvu Hrvatsku želimo, da bismo znali kakvu Europu želimo.

Tužno je to priznati, i možda grubo zvuči, ali kao da je lakše bilo obraniti državu u ratu, nego izgraditi je na zdravim temeljima u miru. Rezultat je to višestoljetne neslobode hrvatskog naroda, i to ne samo političke neslobode, već i duhovne ili moralne. Zahvaliti na tome možemo

i hrvatskim elitama koje se vjerojatno s razlogom boje politički pismenog i demokratski razvijenog hrvatskog naroda, pa zato održavaju ovakvo otužno stanje. Međutim, sve će jednog dana doći na svoje, jer posrijedi su irreverzibilni društveni, politički, pa i biološki procesi. Uz malo sreće i pameti, Hrvatska će postati simbolom slobode, napretka i blagostanja.

Zaključno, u politici, pa i na izborima, uvijek treba podupirati ideje i načela, odnosno ljude koji su vjerodostojni i konstantni. To vrijedi za svake izbore, od lokalnih do europskih. Nije moguće u Europi zastupati jedne ideje, a u Hrvatskoj druge. Nije moguće na lokalnoj ili nacionalnoj razini štititi volju i interes birača, a drugačije se ponašati na europskoj pozornici. Tko vas pljačka i sramoti na jednoj, činit će to na svakoj razini.

Izbori su najbolja prilika za promjene. Izbori su prilika da pokažete da znate politički razmišljati i prilika da nagradite one koji nagradu zaslужuju, a kaznite one koji zaslужuju kaznu. Računa se vaš glas na biraštu, a ne onaj u kaficu ili dnevnoj sobi. Zato se informirajte, razmislite o sebi, o budućnosti, o društvu u kojem živate i izadite na izbore; i pritom ne dopustite da vas zavaraju izdajice i kukavice, makar oni bili ogrnuti i hrvatskom zastavom.

ISELJENIČKE IRITACIJE

Sjećam se da sam kao dijete u kasnim 1950-im godinama doživio da se stariji i stari ljudi u slobodnoj hrvatskoj narodu snagom iseljenih sunarodnjaka koji su živjeli u slobodnom svijetu. To pouzdanje u hrvatske iseljenike kao oslobođitelje, ma koliko god se činilo suludim, prevladavalo je u stanovitim krugovima sve do 1990-ih, do osamostaljenja zemlje. U onim vremenima iseljenike se, možda iz prkosa prema službenoj politici koja se neprijateljski odnosila prema njima, smatralo vitalnijim dijelom naroda koji je spremna pomoći kad ustreba. I povremene ili redovite novčane doznake iz inozemstva podizale su ugled iseljenicima.

Za vrijeme obrambenoga Domovinskoga rata od srpske agresije u iseljeničku se potporu nisu samo polagala velika očekivanja, nego se tu potporu znalo cijeniti i potvrditi priznanjima s državne strane. Nakon toga su nastali nesporazumi oko smanjenja broja (zapravo praktičnog ukidanja) iseljeničkih zastupnika u Hrvatskom saboru, oko donošenja zakona o hrvatskom državljanstvu, oko oporezivanja mirovina, oko zakona o prebivalištu i boravištu. Tome su dobrom dijelom pridonijela i iskustva s administracijom. Uvidjevši posljednjih godina katastrofalnu depopulaciju zemlje, državne strukture, zabrinuti demografi, rodoljubi i Katolička Crkva ponovno aktualiziraju problematiku iseljenika, premda pod različitim pojmovima i etiketama.

Riječ je o hrvatskim iseljenicima/migrantima (lat. migrare = seliti) izvan BiH, Bačke i Srijema, Gradišća, Boke Kotorске, Molisea. *Iseljenik* (zapravo pučki *izseljenik*) naoko je jednoznačan i jasan pojam. Njegova je definicija jednostavna i bjelodano suvisla: čovjek koji je napustio domovinu i nastavlja živjeti u drugoj zemlji. Ništa neobično. Iseljavanje je historijska konstanta, inače ne bi danas diljem Europe, Sjeverne i Južne Amerike te Australije postojale različite etničke skupine, među ostalima i hrvatske.

Iseljavanje je društvena pojava čiji uzroci mogu biti potisne naravi kao što su teške političke ili gospodarske prilike u

Piše:

Tihomir NUIĆ

zemlji rođenja ili privlačni poticaji kao što su bolji uvjeti za usavršavanje u pozivu, viši životni i demokratski standard u zemlji doseljenja. Ali i sam pojam iseljenik ne pokriva iseljeničku stvarnost kako je razumijemo, pošto su druga i dalje generacije hrvatskih potomaka rođene u zemljama u koje su njihovi roditelji ili pretci uselili. Takvih alohtonih/inozemnih Hrvata današnja po svoj prilici puno više negoli onih koji su se iselili iz domovine. (To možemo najbolje ilustrirati podatkom da preko 40 milijuna državljana Sjedinjenih Američkih Država navodi da su irskog podrijetla, a u samoj Irskoj ih živi oko 4,8 milijuna. Na žalost, hrvatske ustanove ne posjedu-

ju, kako se čini, korektne statističke podatke o broju Hrvata u samoj domovini, a kamoli u inozemstvu!)

Pojam iseljenik (migrant) se podjednako rabi u svakodnevnom govoru i u znanstvenoj terminologiji, uvriježen je u crkvenim dokumentima, jednim pouzdanim ispravama o Hrvatima koji praktiraju svoje vjersko uvjerenje u katoličkim misijama. Tek je s ispravnim pojmovima moguće prodrijeti u srž predmeta, spoznati ga i iznjeti iskustva o njemu.

Postoje različite zakonske definicije pojma *iseljenik* koje pokazuju njegovu promjenljivu klasifikaciju, paradigmu i smisao. Definicija iseljenika se prilagođava vremenu i potrebama pojedinih država. Nekad je iseljenički status ovisio o kriteriju trajnosti boravka u inozemstvu. Prema *Hrvatskoj enciklopediji*, godine 1910. je

Hrvatski centar u New Yorku

Hrvatski sabor izglasovao prvi *Osnovni zakon o iseljeništvu*, prema kojemu se iseljenikom smatrao onaj tko na neodređeno vrijeme otputuje u inozemstvo „da ondje nađe trajnu privredu“. Kraljevina SHS je imala pri Vladi „Iseljenički Odsek“ koji je u „Savetu iseljeniku“ 1927. godine preporučivao da pri napuštanju zemlje ne prodaje svoje kuće ni druge nekretnine jer „može ti danas sutra trebati“. Savet mu je dalje preporučivao „budi pošten i ponosi se da si Srbin, Hrvat, Slovenac. Znaj da je Tvoj narod slavan i da ga poštuje ceo svet. Poštuj tude a svojim se dići“. Na koncu, pored adresa konzulata u useljeničkim zemljama, stoji dovidenja: „Znaj da će se Tvoja otadžbina veseliti Tvome povratku“.

U komunističkoj Jugoslaviji razlikovalo se iseljenike od radnika „na privremenu radu u inozemstvu“. Iseljenike se pak dijelilo na „ekonomске“ i „političke“ pod nazivom *emigranti* („ekstremna emigracija“!), koji su bili neprijateljski nastrojeni prema državi i njezinu političkom sustavu. Novonastala hrvatska demokratska država ukida te razlike koje su uglavnom nestale iz pravne, znanstvene i stručne terminologije. Hrvatski je sabor 2011. godine donio *Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske* koji se odnosi na pripadnike hrvatskoga naroda u BiH, pripadnike autohtonih hrvatskih manjina u europskim državama i na Hrvate iseljenike u prekomorskim i europskim državama. Još uvjek se pak u neslužbenim aktima koristi neprikladan pojam *diaspora*, jer Hrvati iz Hrvatske nisu više prognanici kojima nije dopušteno vratiti se na svoja ognjišta.

Suvremeno iseljavanje je veoma složen proces, rijetko monokauzalan kao kod emigracije nakon Drugoga svjetskog rata. Motivi iseljavanja imaju različite kulturne, političke, gospodarske, religiozne, demografske, ekološke, etničke i socijalne uzroke koji su većinom međusobno povezani. Oni su rezultat zajedničkog spoja više uzroka koji se tiču društvene, strukturalne i osobne razine. Prošlo je vrijeme velikih teorija koje su objašnjavale što potiče na migraciju i što ona polučuje. Višestrukost i fragmentarnost strukturalnih datosti i subjektivnih motiva koji ljudi prisiljavaju na iseljavanje, ne može se obuhvatiti jednim modelom. Migracij-

FRAMA München

ske stvarnosti danas izmiču teorijskom postupku. Migracija danas nije više fenomen izvan društvenoga konteksta, pa stoga izolirane migracijske teorije gube na validnosti.

Današnje slike o iseljenicima

Čarobna moć jezika leži u stvaranju slika o predmetu, neovisno o njihovoj povezanosti s njim i o njihovu stvarnom smislu. Na taj se način zastiru povijesni razlozi i strukturalni uzroci pojave koju nazivamo iseljavanjem. Današnji domovinski nazivi za iseljenike poput *gastarbeiter*, *(jugo)švabo*, *pasošar*, *amerikanac* i sl., i za iseljeništvo *diaspora*, *izvandominstvo* prava su majstorija metonimiskog (grč. *μετωνυμία* = zamjena imena) jezika s destruktivnom dvomislenosti radi li se o parodiji ili nasladi. Riječi potječu iz subkulture koja potresa iseljeničke historijske, kulturalne, psihološke i nacionalne temelje, njegov vrijednosni sustav i postojanu sklonost prema domovini. Ironizirani izričaji šalju poruku da se radi o sasvim naravnoj konstantnoj pojavi, duboko potiskujući pri tom posljedice napuštanja domovine za domovinu i za iseljenika. Što se neka egzistencijalna zbilja tragikomičnije predstavlja, više ju se pretvara u fikciju. Kad dobije moć, fikcija postaje apolitičnim hegemonom koji posvuda pušta korijenje preko svojih vještih zagovaratelja i postaje nemilosrdnim mjestom s kojega regulira jezik.

Dobar primjer za prethodne tvrdnje nudi nam grobni natpis koji sam nekad pročitao, više ne znam gdje: „*Hic jacet Croata Kanotay, qui emigravit ne spectat servitatem dilectae patriae*“ (*Ovdje počiva Hrvat Kanotay koji se iselio da ne gleda robovanje svoje ljubljene domovine*). Je li ovaj emocijama nabijeni epitaf na ženevskom groblju, po sjećanju, zbilja postojao ili ne, u ovom je trenutku manje važno. Njegova patetika je odgovarala jednom vremenu i jednom osobnom odnosu prema domovini. Danas takva patetika osiromašuje jezik i svodi ga na neobvezni žargon. Hrvatska je mogla stenjati i robovati koliko joj dražo, malo je bilo onih koji su ju napuštali da bi se borili za njezinu slobodu. Vrijeme euforije je prošlo. Prema iseljenicima valja izgraditi sasvim racionalan odnos, pogotovo u situaciji kada nedostaje iskrena komunikacija, a sredstva priopćavanja služe kao prenositelji pojednostavljenih i lažnih poruka.

Logički promatrano ovdje se radi o kategoriskoj pogrešci tipa *vlažna voda*, gdje se supstancija (biće) i akcidens (atribut) stavljaju u istu razinu. Naime, teško je pomoći eufemizama ili proizvoljnih neologizma odrediti opseg, značenje, sadržaj, narav ili bit iseljenoga čovjeka. Puno bi prikladnije i realnosti bliže bilo tumačiti samu riječ iseljenik onim što ona sadrži u sebi sa svim njezinim sržnim označama. Navedeni pojmovi koji se kolokvijalno koriste za iseljenike ukazuju samo na vanjske uzroke, na ono što je proizvelo iseljenika i koju svrhu ima iseljavanje.

Prihvatimo li tezu da iseljenika ne čini prvenstveno čimbenik funkcionalnosti, uostalom kao i čovjeka u domovini gdje ga se ne označuje općenito glumcem, bankarom, otočaninom, učiniti čemo pomak u ozbiljnog pristupa iseljeniku i izbjegći zamku da mu pripisujemo isključivo izvanjske karakteristike. Inače bi za svaku od spomenutih tvorbenica u ozbiljnim raspravama valjalo tražiti novu ili barem modificiranu definiciju akcidencijalnog iseljeništva. Doista je potrebna definicija supstancialnog iseljeništva iz metodologičkih i logičkih razloga kako bi se izbjegao redukcionizam i utvrđila istovjetnost. Opasno je kad pojam postane apsolutnim identitetom koji čovjeka reducira na jednu jedinu kategoriju i njega u ime ovog identiteta čini isključivo *iseljenikom* kojemu

se oduzimaju duhovne i duševne sastavnice ljudskoga identiteta i dostojanstva.

Spomenute slike uglavnom materijaliziraju iseljenika čija se vrijednost mjeri kupovnom moći, što je jako indikativno i simptomatično. I opći podaci o iseljenicima u javnosti se izražavaju u materijalnim kategorijama, primjerice da su iseljenici prema Hrvatskoj narodnoj banci 2017. godine preko računa uplatili u Republiči Hrvatskoj 2,12 milijardi eura, što čini gotovo 5 posto BDP-a; tu nije sadržan novac koji su iseljenici donijeli na ruke ili tijekom boravka potrošili u domovini plativši PDV. (*Slobodna Dalmacija* 1. srpnja 2018.) Teško će se negdje u domovini netko potruditi i objaviti podatke o potomcima Hrvata u svijetu s akademskim titulama, koliko su objavili knjiga, studija i članaka o domovini, koliko su organizirali skupova da predstave Hrvatsku strancima i sl. Osloniti se na domovinska izvješća o iseljeničkom puku, znači prekrižiti svako obrazovanje i kulturu među tim svijetom. Prema glasnjem dijelu domovinskih izvješća, iseljenike čini pretežno intelektualno inferiorna skupina, izgubljena u podražajima materijalnoga blagostanja. Da se dio iseljenika tako ponaša pri boravku u domovini i provocira negativne zaključke o sebi, ne opravdava gornju percepciju.

Politični i apolitični iseljenici

Njemački filozof Karl Jaspers u članku „Deutsches Nationalbewusstsein und Wienervereinigung“ („Njemačka nacionalna svijest i ponovno ujedinjenje“) iz 1960. godine pravi razliku između *nepolitične* i *politične* nacionalne svijesti.

Oslanjajući se na Jaspersovu raspravu, može se s razlogom zaključiti da je apolitična hrvatska nacionalna svijest postojala prije nastanka suvremene hrvatske države. Narodno sjećanje je previše staro da bi ga se moglo izbrisati. Postoji, dakle, nešto obuhvatnije, drugo, veće, dublje, duhovno moćnije, premda fizički udaljenije nego

Hrvati Vancouvera i okolice okupljaju se u hrvatskoj župi Srca Marijina

politička realnost, kaže Jaspers. Hrvatsko se vezalo, prilagođeno Jaspersovim opservacijama, za jezik, povijest, književnost, kulturne i religiozne sadržaje, što govori o predpolitičkoj ili nadpolitičkoj nacionalnoj svijesti. Ovu je vrstu nacionalne svijesti po svoj prilici njegoval velik broj Hrvata u iseljeništvu već prije nastanka jugoslavenskih država. Pogotovo se pak čuvalo političke aktivnosti u vrijeme komunističke Jugoslavije koja je političke protivnike nemilosrdno likvidirala, a i procjene su bile da jugoslavenska država uživa trajnu potporu ondašnjih velesila. Kao argumenti za ovu tvrdnju mogu nam poslužiti činjenice izbjegavanja druženja po jugoklubovima i okupljanja Hrvata izvan jugoslavenskih okvira kao što su katoličke misije, udruge u kojima se njegovalo hrvatsku tradicijsku kulturu poput folklora, sportski klubovi s jasnim hrvatskim predznakom.

Apolitičnom dijelu hrvatskoga iseljenoga puka se mogu pribrojiti svakako i najpoznatiji i najslavniji Hrvati na svijetu, koji su suočili europsku kulturnu i znanstvenu povijest. Među njima su najpoznatiji Julije Klović (*Giulio Clovio*), Matija Vlačić (*Mathias Flacius Illyricus*), Ruđer Bošković (*Ruggero Giuseppe Bos-*

covich), Vladimir Prelog i Lavor Slav (Leopold) Ružička, čije je hrvatsko podrijetlo u znanstvenim krugovima neupitno. Hrvatski svetci Marko Križevčanin, Leopold Mandić i Nikola Tavelić su svoje duhovno savršenstvo ostvarili kao iseljenici. U plejadu slavnih Hrvata spadaju svakako Herman Dalmatin(ac) (*Hermannus Dalmata, Sclavus, Secundus, De Carinthia*), Franjo Vranjanin (*Francesco Laurana*), Lucijan Vranjanin (*Luciano Laurana*), Franjo Petrić (*Francesco Patrizis, Patrizio, Patricius*), Benko Kotrljić/Kontruljević (*Benedetto Contrugli*), Jakov Baničević (*Jacobus Banisius, de Banisis, Bannicius, Bannissius*), Juraj Dragišić (*Georgius de Salviatis*), Benko Benković (*Benedicto Benedicti*), Pavao Skalić (*Paulus Scalichius*), Antoni i Faust Vrančić, Markanton de Dominis, Andrija Medulić (*Andrea Schiavone, Andrea Meldolla*), Federiko Benković (*Federico Bencovich*), ali njihov hrvatski identitet nije jednoznačno utvrđen u svjetskoj publicističkoj i znanstvenoj zajednici i ne prepoznaju se uvijek kao Hrvati.

Razlikovanjem politične i apolitične nacionalne svijesti utvrđuju se okviri u kojima je djelovala hrvatska „politička emigracija“. Jedan dio iseljenih Hrvata, ponajviše izbjeglica nakon Drugoga svjetskog rata, posvetio se političkom djelovanju kao odzivu savjesti za oslobođenje neslobodne domovine. Politična nacionalna svijest se rađala i rasla na hrvatskoj povijesti i vezana je uz državu. Nju su uljuđeno njegovali oni dijelovi hrvatske „političke emigracije“ koji su riječju širili pravo hrvatskog naroda na svoju državu. Oni su se trajno pozivali na pravnu odrednicu, koja je glasila „Qui iure suo uitur, nemini facit iniuriam“ (tko se služi svojim pravom, nikome ne nanosi nepravdu).

Prastara je spoznaja da se stablo suši kad mu se korijen odreže. Zbog toga je „politička emigracija“ uložila silnu energiju u gradnju mostova s domovinom kako bi se sretno podudarile iseljeničke i domovinske okolnosti pri proglašavanju neovisne i demokratske hrvatske države i kako bi ta

država dobila smisao, sadržaj i značenje kao uvjet za trajni opstanak naroda. Upravo su ti emigrantski krugovi tražili odgoj i obrazovanje državnički sposobnih ljudi koji bi bili spremni preuzeti odgovornost i zemlju politički, društveno i gospodarski modernizirati. Ovom časnom krugu ljudi, koji su sve svoje duhovne i tjelesne snage, svoje vrijeme, zdravlje, svoj posao i karijeru, svoju osobnu i obiteljsku sigurnost, zapravo dobar dio svoga života uložili u Hrvatsku, pripadaju mnogi danas zaboravljeni emigranti. Tek kao marginaliju navodim treću skupinu iseljenih Hrvata koji su izbjegavali sve hrvatsko, bili jugoslavenski orijentirani i djelomice postali najpopularnijim iseljenicima u novonastaloj hrvatskoj državi.

Nacionalna i politična svijest te političko djelovanje iseljenika u smislu ostvarenja samostalne hrvatske države nisu osuđivali samo komunisti, nego i pojedini hrvatski uglednici su to djelovanje progalašavali *fossilnom* pojavom (usp. Ivan Aralica, *Spletanje i raspletanje čvorova*, 1993.). Autor je u knjizi objavio svoja iskustva s iseljenicima iz 1980-ih godina, dakle iz vremena kad u zemlji iz koje je on dolazio, nije postojao slobodan medijski prostor niti slobodna i neovisna priopćila. Začuđuje u ovome i u sličnim slučajevima da su ljudi koji su dolazili iz totalističke zemlje s blokiranim informacijama, smatrali da iseljenici koji su živjeli u slobodnom svijetu sa slobodnim i neovisnim priopćilima, žive s nedostatkom objektivnih informacija. Riječ je o pogubnom relativizmu.

U ovom iskustvu odražava se opći primjer oscilacije odnosa prema iseljenstvu. Zanjihalo se političko klatno između dva ekstrema: zagovaranje prava na slobodnu Hrvatsku i stroge zabrane govora i razmišljanja o tome. Tko se ovako nije između odbacivanja i veličanja iseljenika, između zlorabe povjerenja i traženja potpune odanosti, gleda na iseljene Hr-

vate kao kolektiv izведен iz muzejskih pojmove ustaša ili komunista. Iseljeniku se upućuju zamjerke kao nekom strancu koji ubada nos gdje mu nije mjesto. Je li iseljenik odbačenik, tuđinac, stranac ili je protimba tome? Koji je od ovih narativa ispravan ili su oba u istoj mjeri pogrešna?

Jedan ili dva naroda?

Neke teorije definiraju narod kao višedimenzionalnu i dinamičnu zajednicu ljudi, čiji su članovi svjesni svoga *zajedništva* kao temeljnog obilježja međusobne povezanosti, privrženosti i solidarnosti. Oni dijele zajedničku sudbinu na određenom prostoru, za što je ključan subjektivni osjećaj pripadnosti. Dakle, pojam narod je teoretski vezan za teritorij i/ili za državljanstvo. Možda bi se valjalo uteći filozofskom pojmu bića i govoriti o hrvatskome nacionalnom biću, koje se raselilo diljem kontinenata! I tu dolazi do zbiljske jezične, mentalne i svjetonazorske višedimenzionalnosti hrvatske zajednice.

Kad je prvom i dosad jedinom nestrašnjakom predsjedniku Vlade Republike Hrvatske, Tihomiru Oreškoviću, Hrvatski sabor 16. lipnja 2016. godine uskratio povjerenje, što je dovelo do novih, prijevre-

menih parlamentarnih izbora u rujnu iste godine, jedan je dopisnik uglednih švicarskih novina taj neuspjeh premijera čitateljima objasnio „nedostatkom stajskog vonja“. Orešković je, naime, kao dijete napustio Hrvatsku i odrastao, školovao se i socijalizirao u Kanadi. Nije, dakle, naslijedio, odnosno internizirao hrvatskom podneblju uvriježeni *mentalitet*, taj specifični oblik duhovnoga ustrojstva kao što su način razmišljanja, ponašanje, navike, pobude, uvjerenja, slike svijeta i vrjednosna mjerila.

Radi se zapravo o sustavu povjesno baštinjenih spontanih obrazaca ponašanja i djelovanja koji omogućuju nekoj kulturi da oblikuje svoje predodžbe i prakse. Danas se općenito razlike u mentalitetu objašnjavaju glede stupnja ekonomске i političke razvijenosti (demokracije!) ili pak s obzirom na dugotrajne obrasce ponašanja u društvu, primjerice u smislu individualizma ili kolektivizma. Velika je vjerojatnost da druga generacija iz inozemstva sasvim drukčije pleše *lindu* nego njihovi vršnjaci u domovini.

Zasigurno, razlike u mentalitetu se ne podudaraju nužno s razlikama među pojedinim hrvatskim zajednicama, budući da i unutar tih skupina postoje značajne mentalne razlike. Opisivati kulturne i ine razlike kojima se potvrđuje drugost/drukčijost, nije preporučljivo, jer se pritom olako laćamo vrednosnih ili hijerarhizirajućih kategorija. Pa i neki vrijednosno cijenjeni opis je konačno vrednovanje, jer sasvim neutralni jezik je teško prepostaviti i zvući kao nešto nehumano i prazno, bez smisla.

Zanosni su bili za iseljenike početci osamostaljenja Hrvatske. Osnivanje političkih stranaka, referendum o osamostaljenju u svibnju 1991., pluralizam mišljenja i pogleda bili su događaji koji su čudesno okupili hrvatsko iseljeništvo oko Hrvatske. Ni barikade srpskih pobunjenika ni okupacija dijela hrvatskoga teritorija niti progon oko pola milijuna Hrvata nisu bili kadri slomiti taj polet. Očarano iseljeništvo je

Hrvatska „mala škola“ u Buenos Airesu

stalo na stranu svoga napadnutog naroda idejno, moralno i realno, oslonivši se na već postojeće hrvatske organizacije poput konfesionalnih i kulturnih zajednica, folklornih i športskih klubova.

„U svakom početku se krije čar/zanos“ kaže Hermann Hesse. Taj čudesni zanos za Hrvatskom krio je u sebi novi početak odnosa iseljenika s domovinom, nakon jugoslavenskog svođenja tih odnosa samo na lojalnost jugoslavenskom sustavu. I u takvima trenutcima odanosti zemlji podrijetla, domovinski političari zagađuju pozitivnu klimu i unose među iseljenike strančarenje, zapravo pometnju i smutnju. Lojalnost stranci poistovjetila se s lojalnošću državi. Odjednom su u drugi plan potisnuti oni domoljubi koji nisu bili stranački organizirani. Nastaje zbumjenost koja više razara nego gradi. Umjesto diferenciranja, dogodilo se poistovjećivanje hrvatske države s upitnom i teško razumljivom dnevnom politikom. Hrvatska idila se topi. Država je polako počela gubiti čar kojim je zračila. Novinari, osigurani neograničenom slobodom u iznošenju mišljenja, uvjerenja i svjetonazora, šalju negativne, skandalozne i krivotvorene poruke umjesto serioznih analiza i komentara: na vlasti su sami lopovi, prevaranti, podmukli spletkari, vlastoljupci, crveni. Kompromitirani „poduzetnici“ iz iseljeništva po stranačkoj vezi su debelo opravdali netom spomenute negativne pojave. Biografije novoimenovanih vođa stranaka u inozemstvu pokazaše da su stranačke dužnosti uglavnom povjerene odanim Jugoslavenima, te njihove novčane i ine makinacije potiču iseljeničke dvojbe u iskrenost vlasti za stvaranjem pravne hrvatske države.

Polako hrvatska povijest, ponajprije ona politička, postaje tuđom povijesu, kao što iseljenička povijest postaje stranom. Koga brine tuđa povijest? Nju se uzimlje na znanje kao deskriptivni sadržaj – što je veća udaljenost, više gubi na privlačnosti. Tuđa povijest postaje tuđom pričom koja se nikoga neposredno ne tiče. Nastao je duboki rascjep

i na svjetskoj su se sceni pojavila *dva hrvatska naroda*. Ponovno, kao i u vrijeme Jugoslavije, na dio iseljenika djeluje umirujuće natuknica da je svijet složen i nepravedan, te da je oduvijek tako bilo i to se ne će ubrzo promijeniti. Nestao je onaj žar za demokratskom, pravednom i uređenom državom koji je mogla proizvesti jedino sama Hrvatska i ljubav prema njoj.

Toj podvojenosti dadoše svoj obol i anemični iseljenički saborski zastupnici i dužnosnici u vlasti. Njihovo smanjenje, zapravo ukidanje, jer veliku prevagu čini brojniji izlazak na izbole bosanskohercegovačkih Hrvata koji su u istoj izbornoj jedinici, nije nikakav gubitak ni za jednu stranu. Pokazalo se da zastupnici pod stranačkom stegom, što nije protivno demokraciji, samo mogu poslužiti dekoraciji. I iseljenička apstinencija od izbora pokazuje sve manju zainteresiranost iseljenika u sudjelovanju u političkom životu domovine. Ovim negativnim pojavama valja pribrojiti poništavanje osobnih i, tada još uvijek važećih, iskaznica koncem 2014. godine zbog nejasnoća s pojmovima boračak i prebivalište, retroaktivno oporezivanje umirovljenih povratnika od 1. ožujka 2012. koje je započelo tek 2015. ponegdje i 2016. godine, višegodišnje čekanje na odgovore administracije u slučajevima reguliranja vlasničkih odnosa, invalidskih mirovina i sličnih problema.

Agora

U antičkoj Grčkoj *agorom* se zvalo mjesto na kojem se odvijao društveno-politički i trgovački život. Nalazila se

obično u središtu grada, na gradskom trgu ili tržnici, u primorskim gradovima blizu pristaništa. Po uzoru na agore u rimskim su gradovima izgrađivani forumi. Iz hrvatskih srednjovjekovnih statuta i zakonika (Vinodol, Korčula, Krčki/Vrbnički, Rižečki, Senjski, Kastavski, Cresko-osorski, Zadarski, Splitski, Dubrovački, Lastovski, itd.) razvidno je da su se u gradovima, županijama i kneževinama iz generacije u generaciju održavale skupštine na kojima se odlučivalo o čuvanju običaja i običajnoga prava, dogovaralo o slobodi i pravima članova zajednice, biralo narodne predstavnike i reguliralo odnose prema drugim zajednicama.

Već u to vrijeme postojala je svijest da je za opstanak zajednice potrebna komunikacija kako unutar same zajednice tako s okružjem preko izabralih predstavnika. Spremnost na komunikaciju imala je egzistencijalno značenje. Komunikacija se događa među dvjema povezanim stranama, ali one ostaju dvoje i dalje – svatko ostaje onaj tko jest i ono što jest. Autentičnu zajednicu čini ono što ljudi povezuje, primjerice ideja pravog uređenja zajednice u kojoj se sabiru sve snage u jednu moćnu i svjesnu snagu. Istina je ono što utemeljuje zajednicu. Bez komunikacije upitno je sve, pa i istina. Ako se komunikacija ne temelji na istinitosti, tada ne postoji istina kao ispunjenje komunikacije. Gdje se komunikacija prekine, prestaje svaka vrijednosna poveznica.

Zdravi ljudski razum kaže da je svijet stvarnost kakva jest, neovisno o mišljenju koje o njemu imamo. Iseljenik je stvarnost

Hrvati u Švicarskoj (St. Gallen)

s kojom pojedinci iz domovine kao i samo društvo ne žive niti su s njime suočeni. Oni se samo informiraju o toj stvarnosti preko medija ili sredstava priopćavanja. Mediji pak posreduju svoju stvarnost koju su počeli zamjenjivati da bi postali jedinom stvarnošću. Jean Baudrillard je govorio o „savršenom zločinu“ u kojem sredstva javnog priopćavanja ubijaju zbilju, razaraju pojmovnost, spoznaju, mijenjaju percepciju i rastaču viziju svijeta. Moć tih sredstava javnog priopćavanja je ne samo u tome što konzumiramo neki predmet ili prizor, nego i samu virtualnost kao takvu. U tom se konzumiranju stvarnost pretače u niz istovrsnih znakova i u nama potiče iluziju da ta sredstva javnog priopćavanja imaju neuništivu moć, jer su kadra jednim predmetom glorificirati sve predmete. Baudrillard je k tome uveo pojam *simulacije* koju opisuje kao hiperzbilju. To je zapravo hinjenje da imamo ono što nemamo, da znamo ono što ne znamo.

Nastankom samostalne hrvatske države porasla su i očekivanja hrvatskih iseljenika glede odnosa državne vlasti prema njima. Konačno je trebalo prebrisati jugoslavenski sindrom o kolektivnoj odanosti državi i totalitarnom sustavu te uspostaviti nove kriterije i položiti važnost na ljudsku osobu. Nakon višegodišnjega očijukanja, traženja i lutanja, državna je vlast delegirala svoju odgovornost za uspostavu komunikacije s iseljeništvom na *Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske*.

Državni ured se ponajprije ističe podjelom finansijskih sredstava iz državnog proračuna „za potrebe i projekte od interesa za Hrvate izvan Republike Hrvatske“ među kojima se po svojoj farsi za 2017. godinu ističu *AMAC Toronto*, Canada, i *Hrvatski svjetski kongres* (HSK). Može li netko zamisliti kako bi se židovski iseljenici odnosili prema Židovskome svjetskom kongresu kad bi on žicao novac od izraelske države? Za potporu Hrvata u BiH i Vojvodini upitno je, je li u tu svrhu opravdano postojanje Središnjega državnoga ureda. Nakon što postoji crkveni, Hrvati su dobili još državni caritas!

Bez ikakvih javnosti poznatih kriterija Središnji državni ured se brine o izboru Savjeta Vlade, čiji članovi bez ikakvog

kodeksa ponašanja „zastupaju“ ili „predstavljaju“ hrvatske manjine i iseljenike iz zemalja u kojima ovi žive. Nigdje se nije moglo pročitati izvješće o djelovanju dočnoga Savjeta i o njegovoj učinkovitosti. Središnji državni ured je u svrhu lakšega pristupa informacijama izvršne vlasti sa stavio *Vodič za povratnike u Republiku Hrvatsku* i uspostavio „centralno internetsko rješenje za informacije – Središnji državni portal. Cilj je na jednom mjestu,“ – kako stoji dalje u uvodu *Vodiča* – „nedvosmisleno, jednostavno i moderno prezentirati strukturu, funkciju i ulogu svih

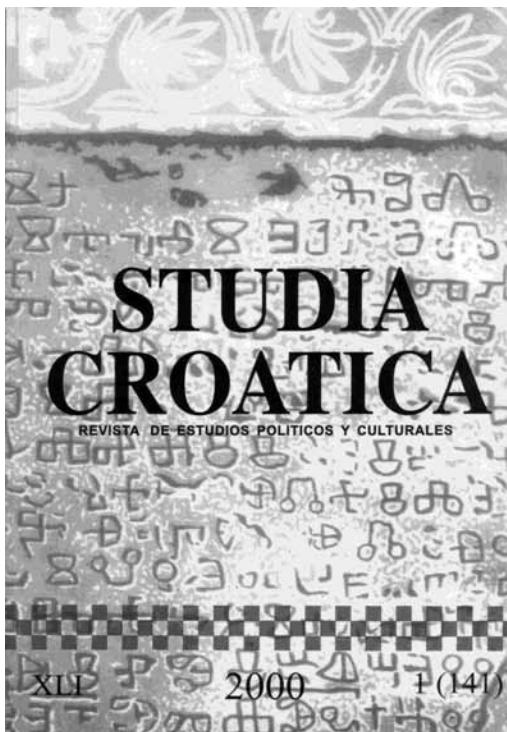
gdje spomena nema u kojem se roku od predaje akata može u prosjeku očekivati dobivanje potrebnih dokumenata!

U socijalnim kao i u biološkim problemima vrijeme je jedan od najodlučnijih čimbenika. Vrijeme je jedini pravi stvaratelj i jedini veliki razarač. „Kalendar i sat najvažniji su tragovi razvoja civilizacije i životnog toka svakoga čovjeka“, kaže Jacques Attali. U Hrvatskoj kao da je vrijeme stalo. U Švicarskoj se putovnicu, osobnu iskaznicu ili potvrdu o registraciji novoosnovanog poduzeća dobiva u prosjeku za tjedan dana. No, *Vodič* sam po sebi nije i ne može biti nadomjestak komunikaciji.

Drugi primjer neodgovornoga ponašanja je Hrvatska matica iseljenika u čijoj su suorganizaciji izložena hrvatska narodna glazbala u vremenu i prostoru iz privatne kolekcije prof. Kreše Galina, sa slikama nekolicine naivnih hrvatskih slikara od 13. do 27. siječnja 2007. godine u jednoj galeriji u švicarskom Badenu. Sama pozivnica na nje mačkom jeziku je bila čisti kič, prema izjavi same voditeljice galerije, i kao takva nije mogla privući posjetitelje. Nedostajala je zemljopisna karta države Hrvatske kao orijentir posjetiteljima o geografskom položaju zemlje. Galerijom je dominirao hrvatski tekst g. Galina, tako da švicarski posjetitelji nisu mogli zaključiti o kakvim je glazbalima riječ. Sredstva javnog priopćavanja se u takvoj situaciji ni jednom riječju nisu osvrnula na izložbu, koja je prema Hrvatskoj matici iseljenika bila namijenjena „tamošnjoj kulturnoj javnosti u svrhu promidžbe Hrvatske“.

Nisu samo odnos prema vremenu i neodgovorno ponašanje dužnosnika hrvatske slabosti, nego i odnos prema društvu. Prihvativši HSK za „krovnu organizaciju“ iseljenih Hrvata, hrvatska vlast nije samo još jedanput delegirala komunikaciju s iseljeništvom, nego puno više prihvatala komunistički kolektivizam kao izraz podobnosti.

U kolektivu nestaju intelektualne sposobnosti pojedinaca, a prema tomu i njihova individualnost. Heterogenost se utapa u homogenosti i nagomilava ograničenost, a ne inovativnost. Pitanje na koje ta ista vlast treba dati odgovor glasi: čime

Renomirani hrvatski časopis na španjolskom jeziku

tijela državne uprave. Središnji državni portal dostupan je na www.gov.hr.“

Taj *Vodič* je po sebi pozitivan pothvat, ali iritira rečenica da su naputci „izrađeni prema važećem zakonodavstvu na dan (1. listopada 2017. godine) te su podložni promjenama prema izmjenama zakonodavstva nakon naznačenog datuma“. Je li moguće da *Vodič*, ako već postoji, ne treba redovito aktualizirati i unositi eventualne zakonske promjene u njega (što do provjere 2. studenoga 2018. nije učinjeno)!? Da je za Središnji državni ured vrijeme nevažan čimbenik, govore i naputci o prijavljanju osobne dokumentacije, legalizaciji isprava, osnivanju poduzeća i obrta,

je HSK stekao legitimitet hrvatskoga iseljenog puka, ako iseljeništvo ne sudjeluje na izborima njegove uprave, ako se ne zna tko zapravo stoji iza te organizacije i ako HSK nema nikakve komunikacije s iseljeničtvom?

U hrvatskoj birtiji je još uvijek u pravu najgenglati! Prođete li od Ilidže do Vrela Bosne kočjom, jedva ćete manje uživati u prirodnoj ljepoti nego da put prijeđete pješice. Uzmite li kočiju u Krakovu, proći ćete Glavnim trgom, vidjet ćete izvana slavni Wawel s dvorcem, židovsku četvrt Kazimierz, Baziliku sv. Djevice Marije, Crkvu sv. Petra i Pavla i još po nešto. Umjetničko blago, koje skrivaju ovi objekti poput *Dame s hermelinom* i *Marijin oltar*, ostat će vam nepoznato. Osim toga, veći dio grada s neizmjerno brojnijim stanovništvom, nastanjениm u soc-realističkim blokovima ne ćete ni primjetiti.

Pošto su grlatost i brbljavost postali nadomjestkom komunikaciji, hrvatska javnost ni nakon 28 godina slobodne razmjene s iseljenicima nije upoznala gospodarski, intelektualni i znanstveni potencijal svojega iseljeničtva. Izrasle su generacije potomaka iseljenih Hrvata diljem svijeta, koje su se školovale po zapadnim sveučilištima i stekle znanje i iskustvo koje nedostaje Hrvatskoj. Umjesto ultimativnog povratka, postoje brojne mogućnosti suradnje s tim stručnjacima u stvaranju i osmišljavanju gospodarskih, infrastrukturnih i znanstvenih projekata. Branimir Stanić je u *Glasu Koncila* (8. 7. 2018.) zapisao znakovitu rečenicu: „Kada bi predstavnici vlasti otišli na ‘periferije’ tako da postanu spremni da ih istina s kojom će se suočiti promijeni, shvatilo bi se da sadašnji iseljenici nisu samo oni koji napuštaju domovinu, nego i oni koje je domovina svojom nebrigom napustila; da hrvatsko iseljeništvo iz prethodnih generacija nije samo bankomat, nego su to ljudi kojima je Hrvatska dužna dati ne samo mogućnost da se vrati i djeluju u domovini svojih otaca, nego i osmisli programi koji će jezične, kulturne i duhovne veze s novim naraštajima još više osnaživati.“

Tek je demografska destrukcija Hrvatske potakla pojedine intelektualne i političke krugove na ljudski prizvuk svoga djelovanja, nakon što se „diasporu“ promatralo kroz geopolitičke strategije i

materijalnu korist. Demografija i depopulacija zemlje iznenada podsjećaju da su iseljenici također Hrvati. Kako masovno iseljavanje iz zemlje ruši društvene strukture, što po zemlju i narod ima ne-sagledive posljedice, tako i agorafobija s domovinske strane stvara difuznu sliku o samoj Hrvatskoj na štetu izgradnje hrvatskog identiteta u svijetu. Komu koristi ovo sustavno odbijanje komunikacije s iseljenicima, izbjegavanje polaganja računa o funkcioniranju hrvatske države i buđenju svijesti o projektima preko kojih

jedan novinar svoj članak u *Le Monde diplomatique* (lipanj 2018.).

Suvremena država je pouka i o ravno-pravnosti građana. Nacionalni interesi su beznačajni ako se ne poklapaju s interesima cjelokupnog društva. Nema napretka u društvu koje štiti samo malobrojne skorojeviće. Domovinski obrambeni rat je najzorniji primjer – uspio je zbog općega interesa naroda da brani svoju zemlju. Stoljećima deformirana politika u Hrvatskoj šalje suprotne poruke i čini čovjeka neosjetljivim za ono što ga se tiče i nesposobnim da se divi svojoj zemlji. Njegova je domovina rubno, neodređeno područje u kojem je on marginalac sa svim preduvjetima za neuspjeh. Stoga njegov interes i leži izvan Hrvatske, jer je samo izvan Hrvatske ostvarljiv. Zaboravlja se da i rubno područje može imati obilježja središta, kako veoma dobro znamo iz povijesti našega Dubrovnika.

Dužnost i obveza je hrvatske politike učiniti hrvatsku državu interesantnom, vidljivom, kako među međunarodnim čimbenicima, tako i među samim Hrvatima. Čovjekov interes oblikuje njegovu sliku svijeta, pa i sliku o vlastitoj državi. Ne manja dužnost i obveza politike je stvoriti ozračje i klimu za bezuvjetno i dosljedno poštovanje čovjeka i njegova dostojanstva. Hrvat, oslobođen kompleksa marginalnosti i ideoškoga skrbništva, može učiniti stvaralačku snagu jedinom povlasticom u zemlji, koja će rasti i razvijati se na dobrobit svih!

Hrvatska je bez dvojbe država s fascinantnim prirodnim dražestima. Najveći uspjeh na političkom polju je privrženost demokratskim načelima i članstvo u Europskoj uniji iz 2013. godine. Gospodarski je zemlja neuspješna, njezinu je administracija spora, neučinkovita i slabo educirana, njezin je znanstveni sustav nekompetitivan i neprosperitetan, politika guši kreativnost i ne nudi perspektivu. Sve navedene i nenavedene negativne konotacije su promjenljivi atributi koji državu po sebi ne dovode u pitanje, ali ugrožavaju provedbu ustavnih obveza.

Ljudi ne napuštaju Hrvatsku zbog toga što su se u njoj dogodile velike i značajne promjene, nego zbog toga što se od nje čini trajni provizorij. I u neovisnoj hrvatskoj državi čovjek je ostao žrtvom nekoga

A.H.D.

**Croatian Club
Melbourne**

Jedna od brojnih hrvatskih organizacija u Australiji

bi se iseljenici mogli uključiti u njezinu izgradnju?

Periferija kao opasnost

Hrvatska je na europskom jugoistoku stoljećima bila katolička periferija prema pravoslavlju i prema Osmanskom Carstvu. U objema Jugoslavijama Hrvati su smatrani „starinskim i defetišticim“ narodom s protudržavnim nagonom. Odatile je vjerojatno nastao specijalni karakter koji je više reagirao i još uvijek reagira na vanjske negoli na nutarnje podražaje. Ta rubnost se duboko uvukla u svijest hrvatskoga čovjeka. Njegov životni osjećaj i mentalitet odaju marginalizirano biće, što se osobito upečatljivo izražava u stalnom iseljavanju ili bijegu iz zemlje, te u tome što mu je svjedeno što se o njegovoj zemlji piše. Danas se napuštanje Hrvatske ništa manje ne drži rješenjem životnoga pitanja, nego što je to bio slučaj ranije kad nije postojala samostalna hrvatska država. „Turisti dolaze, Hrvati odlaze“ naslovio je

čudnoga "rubnoga relativizma". Umjesto improvizacije i prigodničarstva, nižoj, zavičajnoj razini vlasti (općine, županije) koja je bliža terenu, pruža se mogućnost da postane državotvornom. Ako u njezini djelokrugu kuće propadaju, napuštena imanja se prodaju strancima, prisiljena je uvažavati činjenice s terena. Gdje se uvažavaju činjenice, imaju svoje mjesto i pojmovi poput identiteta, domoljublja, iseljanja.

Intenzivnija komunikacija osobito s mlađim iseljenicima mogla bi biti obostrano korisna i plodonosna jer se radi o ljudima koji svoju budućnost mogu podstanovitim uvjetima vidjeti u svom zavičaju. Naime, postoji korelacija između povezanosti hrvatskoga identiteta i zavičaja. Što je svježiji iseljenik, jači je hrvatski identitet i emocionalna veza sa zavičajem. U istom je smislu važna korelacija između jezika i identiteta. Što migrant bolje poznaje hrvatski jezik, jači mu je hrvatski identitet. Što je županija otvorenila za inovacije, širokogrudnija u oporezivanju malih i srednjih tvrtki i obrta, sklonija osnivanju zaklada i finansijskih ustanova, jača je potreba za sudioništвом. Za razliku od iseljenika iz 1960-ih, 1970-ih i 1980-ih godina, iseljenici mogu u hrvatskoj državi svoje novčane zalihe ulagati u održive proizvodne svrhe i time svojim potomcima omogućiti o(p)stanak na domaćem ognjištu. Zavičajni javni radnici motiviraju, orijentiraju i stvaraju osjećaj zajedničke pripadnosti. Pokret k ostvarljivom napretku zahtijeva nove paradigme koje će otkrivati nove okolnosti i snage na temelju kojih će biti moguće otkrivanje novih putova koji se, doduše, tek naziru, ali za kojima se mora tragati da bi se izišlo iz bezizgledne vrtnje u krugu.

Valja ukratko pojasniti što se razumijeva danas pod nacionalnim identitetom. Što oblikuje nacionalno samorazumijevanje i što je to što drži nacionalnu zajednicu zajedno? Puno toga pada čovjeku na pamet, kao: jezik, granice, religija, zajednički neprijatelji, običaji ili prirodne osobitosti zemlje. Ipak se nacionalno samorazumijevanje temelji na nečemu sasvim drugome; zajednička priča, kolektivna predodžba o zajedničkoj pripadnosti, povijest koja se neprestance prepričava, preoblikuje, iznova interpretira i uviјek ponovno prepričava. Surrealna „Hrvatska ambasada“

iz 1977. godine u Australiji ili uspjeh hrvatske nogometne reprezentacije u Rusiji, ma koliko bili banalni primjeri, pripovijesti su koje oblikuju identitet.

Kako bi bilo krasno kad bi smo na ovom mjestu mogli nabratati novonikle tvornice, poput Huma na Sutli, koje ljudima omogućuju zaradu, a obiteljima život! Zajednice se prepoznaju po svojim pripovijestima. Samo je po sebi razumljivo da u sjećanju zadržavamo pozitivne slike koje prenosimo na zajednicu. U ovom obliku shvaćen, nacionalni identitet je posve čovjekoljuban. Osjećaj pripadnosti se ne učvršćuje na nepromjenljivom i neoborisivom. Nacionalnu pripadnost zapravo definiraju pripovijesti koje se mogu internalizirati.

Sažetak

Migracija je povjesna konstanta s različitim uzrocima, razlozima i motivima, ali i (ne)uspjesima. Ona je većinom posljedica ili privrednoga preustroja na nove tehnologije i proizvode ili zakazivanja države. Privredni preustroj je povezan s ljudima izvan zemlje koji donose ideje i novac. To se dogodilo u industrijskom razvoju Južne Koreje u kojem je iseljeništvo svojim angažmanom odigralo važnu ulogu. Drugu varijantu povratka nalazimo kod izraelske države koja je između 1961. i 1964. iz Maroka izvukla, naravno ne besplatno, oko 97 000 Židova.

U različitim razdobljima percepcija hrvatskih iseljenika u domovini je bila različita. Slika o njima je oscilirala od

oduševljenja do distanciranja. S manjim nijansama slično se može ustvrditi i za same iseljenike koji hrvatsku državu olako poistovjećuju s aktualnom politikom i lošom administracijom. I loša politika i slaba administracija mogu se popraviti isključivo dobrom politikom i educiranom administracijom.

Bez ikakve nakane za idealiziranjem, stigmatiziranjem ili pak vrijednovanjem kako iseljeničke tako i domovinske populacije, vrijeme je da se suočimo s činjenicom da iseljeništvo postupno postaje drugim narodom s drugim vrijednosnim kriterijima. Što vlastitom krivnjom, što pod utjecajem nametnutoga strančarenja, sama je Hrvatska, kao jedina pokretačka snaga i jedini čimbenik hrvatskoga zajedništva, izgubila svoj sjaj. Komu služi oduzimanje Hrvatske iseljenicima?

Iseljeništvo ne nedostaju zastupništva u Saboru, ministarstvima ili državnoj administraciji, pogotovo ako nisu politički neovisna. Iz kojih razloga se vlast odlučila za nametanje *Hrvatskoga svjetskoga kongresa* kao predstavnika iseljenika, organiziranog na crkvenoj hierarhijskoj bazi, stvar je koju valja račistiti u međusobnoj iskrenoj komunikaciji.

Iseljeni čovjek ne čezne samo za onim što je ostavio, nego i živi s onim što je sa sobom ponio. U toj je zagonetci većinom čuvaо intimnu tajnu da je i sam dio hrvatskoga sna. Komunikacija bi mogla biti ljubavni susret neostvarenih snova u kritičnom vremenu.

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od 1. rujna do 15. prosinca 2018., svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog mjesečnika nesobično pomogli:

Mile Bogović, biskup	Gospic	5.000,00 Kn
Zdravka Obrdalj	Zagreb	110,00 Kn
Predrag Marković	Kiseljak	200,00 Kn
Tomislav Pipunić	Australija	100,00 AUD
	UKUPNO	5.310,00 Kn i 100 AUD

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

NAŠ NUTARNJI SVIJET (39.)

MANIPULIRANJE

Normalno je i očekivano da ljudi nastoje utjecati jedni na druge. Pokušaji utjecanja mogu međutim prijeći granicu i u tom su slučaju manipulacija. Načelno, legitimno je utjecanje ono koje drugoga poštaje i uzima u obzir njegove potrebe, a nelegitimno koje koristi prisile, obično suptilne prisile, i koje je možda čak spremno drugome natovariti teret ili čak i nanijeti štetu.

Manipulativna su ponašanja vrlo česta, ali srećom najčešće ipak samo u svojim blagim oblicima. I sami im možda ponekad pribjegavamo! Obično je riječ o korištenju naglašene ljubaznosti i izricanju pohvala, ili o prigovaranju – sve kako bismo zaobilazno postigli kakvu svoju malu svrhu.

Već malo jače manipulacije nisu međutim više banalne. Vrlo učestali oblik u poznaničkoj komunikaciji je primjerice onaj u kojem se manipulator smješta u ulogu žrtve a nas manevrira u pomagača. Doista, mnogi od nas imamo poznanika, rođaka ili čak i vrstu prijatelja koji nam

Piše:

Maja RUNJE, prof.

često nadugo opisuje koliko je neshvaćen, nesretan i osamljen. Očekuje da ga podupiremo, da mu darujemo puno vremena i pozornosti. Ali on sam sa svoje strane nikada ne pita kako smo mi! Ili imamo nekoga vječno gladna pohvala koji nas neobazrivo dovodi u tjesnac da slušamo o njegovim kvalitetama i postignućima, koje drugi, eto, ne honoriraju – zato što su sebični! Česta su i manipuliranja moraliziranjem, skandaliziranjem ili arogancijom. Arogancije ima osobito puno u profesionalnom svijetu – manipulator, često šef, koristi distancirano ponašanja kako bi privukao veću pozornost i postigao veću kontrolu.

Manipulaciju brzo uočavamo, osjetimo ljutnju. Vidimo da nas je drugi doveo u vrstu neproduktivne igrice – ni nakon stotinu podupirajućih razgovora nije se pomaknuo da svoju situaciju promijeni i prestane biti „nesretnikom“, nije naučio da

će dobiti više bude li o sebi govorio malo manje. Osobitu ljutnju, u profesionalnom životu, osjetimo kad uočimo da šef koristi sad ljubezno sad hladno lice zato da nam natovari više posla, možda čak riječima „Vi ćete to najbolje, Vi to najbolje znate“.

Manipulaciju je načelno uvijek moguće prekinuti. Riječ je o interakciji za koju je potrebno dvoje, presječećemo li je, ugasit će se. Ali ljudi često dugo podnose zato što se boje posljedica vlastite otvorenosti. Paradoksalno, ima i slučajeva, osobito kod žena, da manipulaciju dragovoljno podnose zato što time jačaju svoj osjećaj da su „dobri“!

Kako manipulaciju optimalno reducirti? Stručnjaci kažu da u poznaničkim i prijateljskim odnosima razgovor doista i nije najbolje rješenje, da može donijeti više štete negoli koristi. Bolje je pokušati steći više kontrole neizravnim koracima. Za to bi prvo trebalo prepoznati na kojim nas točkama drugi prikriveno ucjenjuje i dovodi u željeno ponašanje, a zatim, na tim točkama, manipulaciju predusretati i

SAVJET LIJEČNIKA SINKOPA, I TO NE U GLAZBI!

Sinkopom (lat. syncopa) naziva se nagli kratkotrajan gubitak svijesti, najčešće zbog smetnje krvotoka i time manjka kisika u mozgu. Gotovo polovica ljudi nesvjesticu doživi barem jednom u životu, a mnogi i češće. Sinkopa najčešće ne znači ništa ozbiljno. Ipak, u nekim slučajevima može biti znak po život opasne bolesti koju je posebno važno prepoznati. Zato je neophodno istražiti uzroke.

Cimbenici koji vode do sinkope mogu se preklapati, ali svode se uglavnom na tri vrste uzroka. Prva skupina su metabolički uzroci, primjerice hipoglikemija (manjak šećera u krvi), hiperventilacija (ubrzano i preduboko disanje), boravak na visokim planinama s razrijedenim zrakom ili otrovanje ugljičnim monoksidom. Druga skupina su cerebralni uzroci, znači uzroci prouzročeni u mozgu, primjerice epilepsijska, poremećaj krvnih žila i prokrvljenosti mozga kao što je TIA (prolazna neprokrv-

Piše:

**Dr. med. Drina
BLAŽEKOVIĆ SOJČIĆ**

Ijenost), hipertenzivna encefalopatija (posljedica visokog tlaka), pa i histerija. Treću skupinu čine kardiovaskularni uzroci, oni u samom srcu, njegovoj prokrvljenosti i krvnim žilama. U ovu skupinu spadaju srčani infarkt, paroksizmalna tahikardija (jako ubrzani ritam srca), absolutna aritmija s podrhtavanjem pretklijetki, suženje srčanih zalistaka (osobito lijeve strane srca), te Adam-Stokesov sindrom s akutnim poremećajem srčanog ritma, što će kasnije kratko opisati.

Vrlo je rijedak uzrok dobroćudni tumor lijeve pretklijetke – miksom, a njegov zloćudni oblik još je mnogostruko rijedi. U kardiovaskularne sinkope ubrajaju se i posljedice podražaja nervusa vagusa, tzv. svijest. Gotovo nikada se ne pomokri ili

lutajućeg živca, pri čemu on izazove širenje krvnih žila i istodobno slabljenje rada srca. Stanje se označuje kao vazovagusna sinkopa. Ona može, primjerice, nastupiti kod trudnica u položaju na leđima, pri napadaju kašla ili smijeha, ponekad čak i kod mokrenja. Česta je ortostatska hipotenzija, pad krvnog tlaka pri dugom stajaju, osobito na vrućini, ili kod naglog ustajanja, čemu naročito pogoduje hipovolemija, manjak tekućine u tijelu i krvotoku. Ovaj oblik sinkope je daleko najčešći, a istodobno i najbezazleniji.

Sinkopa naglo nastaje, nesvijest kratko traje, a vraćanje svijesti je brzo. Prije nastupa sinkope pogoden osjeća opću slabost, nesiguran je u stajanju kao da gubi tlo pod nogama, eventualno osjeti vrtoglavicu ili mučninu, koža mu bude obilivena hladnim znojem, problijedi, pred očima mu se zamrači ili zabijeli, ruši se na tlo i gubi svijest. Gotovo nikada se ne pomokri ili

skretati je. Manipulator sigurno ne će odmah odustati, ali budemo li uporni, možemo uspeti.

Druga je stvar područje profesionalnog života, gdje redovito ima puno konkurenčije i borbe za moć. Otvoreni razgovor ondje dolazi u obzir još i manje negoli u poznaničkoj komunikaciji. Dapače, razično je tražiti razgovore i moljkat da želimo razjasniti ovo ili ono. Upustimo li se u raspravljanje, ili, ne daj Bože, u opravdavanje, upast ćemo u stupicu i nastradati. Jedino što sigurno pomaže jest „samoimuniziranje“, stjecanje što čvršće i što deblje kože. Pravilo je dakle: Velika je vjerojatnost da ćete na radnom mjestu sresti manipulatore, ne obazirite se preterano na komplikacije, zadržite dobro raspoloženje, marljivo radite svoj posao, i idite svojim putem!

Partnerstvo, brak, pa i odnosi s odraslim djecom na svoj su način osjetljiva područja. Emocionalno smo vezani, bojimo se drugoga izgubiti. Ipak, nejasnoće i konflikte treba rješavati. Važno je raznati dinamiku tipičnih konflikata, mjesta „koluzije“ (susretanja slabih strana dvaju karaktera), kako ih mi vidimo, a zatim tražiti – razgovor. Na ovom području razgo-

vor jest dobar način. Potrebno je pokušati drugome reći koliko nas boli kad nas pokušava kontrolirati povisujući glas, kad nam prigovara, kad prekida komunikaciju na više dana, kad pokazuje ljubomoru. Naravno, moguće je da druga strana nije spremna na promjenu ponašanja i da se zatvori. Ali tada ćemo barem znati da je u velikoj mjeri spremna na manipuliranje, i da razgovori ne mogu pomoći. Razumije se da i sami moramo paziti da ne manipuliramo. Prigovori i ubodi nisu produktivni, iskrenost, osobita topla iskrenost, jest.

U pojedinim intimnim vezama mogu postojati i vrlo ozbiljni oblici manipuliranja. Destruktivno manipuliranje je svako

Crtić: Stjepan Ranđelović

ono koje je spremno na prijevaru, ozbiljno laganje, ponižavanje, okrivljivanje, možda čak i na nepouzdano i nepredvidivo ponašanje. U takvim slučajevima moramo pokazati veliku odlučnost.

ugrize za jezik, za razliku od epileptičkih napadaja. Kod sinkope u vezi s Adam-Stokesovim sindromom radi se o kratko-trajno smanjenoj opskrbi mozga krvlju zbog akutnog poremećaja srčanog ritma. Obično je to ventrikulska asistolija, dakle prestanak kucanja srca u potpunoj blokadi prijenosa podražaja između pretklijetki i klijetki. Očituje se kao prolazna omaglica ili gubitak svijesti, često praćen grčevima. Bolesnik se naglo, bez upozorenja, sruši i problijedi, izgubi puls, ali se brzo oporavlja kad se uspostavi normalan srčani ritam, spontano ili udarcem u predio srca. Nakon napadaja se opaža i osjeća reaktivna hiperemija, crvenilo i osjećaj topline. Tipični za Adam-Stokesov sindrom su odsutnost upozoravajućih simptoma, kao što su aura kod mnogih bolesnika od epilepsije ili slabost i mučnina prije ortostatske sinkope. Značajno je bljedilo tijekom napadaja i crvenilo kože nakon njega, te brzi oporavak. Time se upadljivo razlikuje od vazovagusne sinkope i epilepsije, kod kojih bolesnik ima upozoravajuće simptome i prije i poslije napadaja. Preporučljivo

je da osobe s već poznatim Adam-Stokesovim sindromom ne upravljaju vozilima ili opasnim strojevima.

Najčešća, vazovagusna sinkopa, često se vidi u pretrpanim crkvama ili dvoranama. Viđa se osobito kod mlađih ljudi, pa i djece, ponekad u vezi s emocionalnim ekscesima, na primjer kod popularnih koncerata. Kod dugog stajanja, osobito u vrućini, šire se žile pa krv radi sile teže zaostaje u nogama a mozak trpi oskudicu. Stanje se i pogoršava ako se premalo piye.

Kako pomoći? Zapravo, jednostavno. Dobro je pozvati hitnu pomoć ako postoji sumnja na ozbiljnu bolest, ili zbog isključivanja opasne bolesti. Treba ocijeniti i okolnosti napadaja. U svakom slučaju pogodjenoga treba poleći i pripaziti na prohodnost dišnih puteva. Kad najčešće sinkope, ortostatske sinkope, već samo padanje na zemlju uklanja njezin uzrok, jer se time krv vraća u mozak. Uvijek je dobro ležećem pacijentu malo podignuti noge. Kod povratka svijesti treba izbjegći naglo uspravljanje. Dobro je dati i čašu

vode, po mogućnosti sa šećerom, zbog mogućeg manjka tekućine ili šećera u krvi. Kod osoba koje su hiperventilirale treba staviti papirnatu ili plastičnu vrećicu pred lice i pozvati ih da udišu i izdišu u nju kako bi se udio ugljičnog dioksida u krvi normalizirao.

Iako je najveći dio sinkopa (oko 80 %) zapravo bezazlen te nema potrebe za paknikom, temeljiti pregled pacijenta je ipak vrlo važan, da se ne propusti prilika za eventualnu ozbiljnu dijagnozu.

Kako predusresti sinkopu? Potrebno je dovoljno pitи, posebno po vrućem vremenu. Također je potrebno dovoljno jesti, naročito ako netko ima šećernu bolest. Ako se pri stajaju opaze početci slabosti, treba potražiti sjedalo i eventualno sputati glavu među koljena. Krvotok dobro potiču i napinjanje mišića nogu i stopala te pokreti hodanja na mjestu. Iz pretrpanih i pregrijanih prostorija najbolje je izaći na svježi zrak. Jednostavno, dobro je paziti na predzname, kod sebe i kod drugih!

SUSRETI S PROROKOM EZEKIELOM – NEKAD I SAD (III)

Nakon prvih javnih nastupa proroka Ezekiela, postaje jasnim kako je on stekao pravu sliku o stanju ne samo prognanih Židova u Babiloniji, nego i onih što bijahu ostali u domovini, u Jeruzalemu i u Judeji. Štoviše! Njegov je uvid u zbilju njihova života i njihova mišljenja opsežan i pouzdan. On razotkriva svu tadašnju zbilju svoga naroda, od razdoblja što je prethodilo babilonskom zauzeću Jeruzalema 597. godine i nakon toga zauzeća. Povrh toga Ezekiel objavljuje i potvrđuje vjeru u Božji promisao ne samo gledom na svoj narod u Palestini i u Babiloniji, nego i gledom na povijest u cijelini.

Jahve, u kojega vjeruju Židovi, čovjekov je Bog. U Bibliji se to živahno ističe: Jahve je Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakovljev, Bog naših otaca, ali je on, jednako tako, i Bog svakoga čovjeka i cijelog čovječanstva. Želimo li se njemu približiti, moramo se nad tim biblijskim tekstovima ozbiljno zamisliti. Odatle onda zahtjev: *čovjek vjernik mora trajno širiti svoje obzorje!* Ne smije se prepustiti ni ugodnim ni neugodnim zbivanjima što bi ga pokušala omamiti i navesti neka bude zadovoljan ili nezadovoljan, a pritom *duhom zarobljen*, umrtyljen, to će reći: nesposoban uzdignuti se i u svakom zbivanju samome sebi postavljati veliko pitanje: *Kamo ga vodi njegovo trenutačno stanje uma i srca?*

Drugim riječima: *ključno je pitanje konačnoga smisla našega života*, uvijek, u svemu i svagda, svakoga trenutka, kako se ne bi umrtvio i propustio baviti se onim što slijedi, pun odlučnosti da u tome sudjeluje cijelim svojim bićem. Bez toga duhovnoga napora čovjek postaje žrtvom umiranja, osuđen na propast. Mi smo ljudi *bića u postajanju*. Ni jedno jedino naše stanje i raspoloženje ne smije nas zakočiti u našim naporima

Piše:

Dr. Vjeko Božo JARAK

i u našem hodu naprijed. Ne smije nas zakočiti i učiniti žrtvom prolaznih zbivanja i stanja u kojima čovjek gubi sama sebe, svoje ljudsko dostojanstvo i svoje mogućnosti trajna razvoja i sazrijevanja u snazi čovječnosti za koju ne postoji unaprijed postavljena mjera.

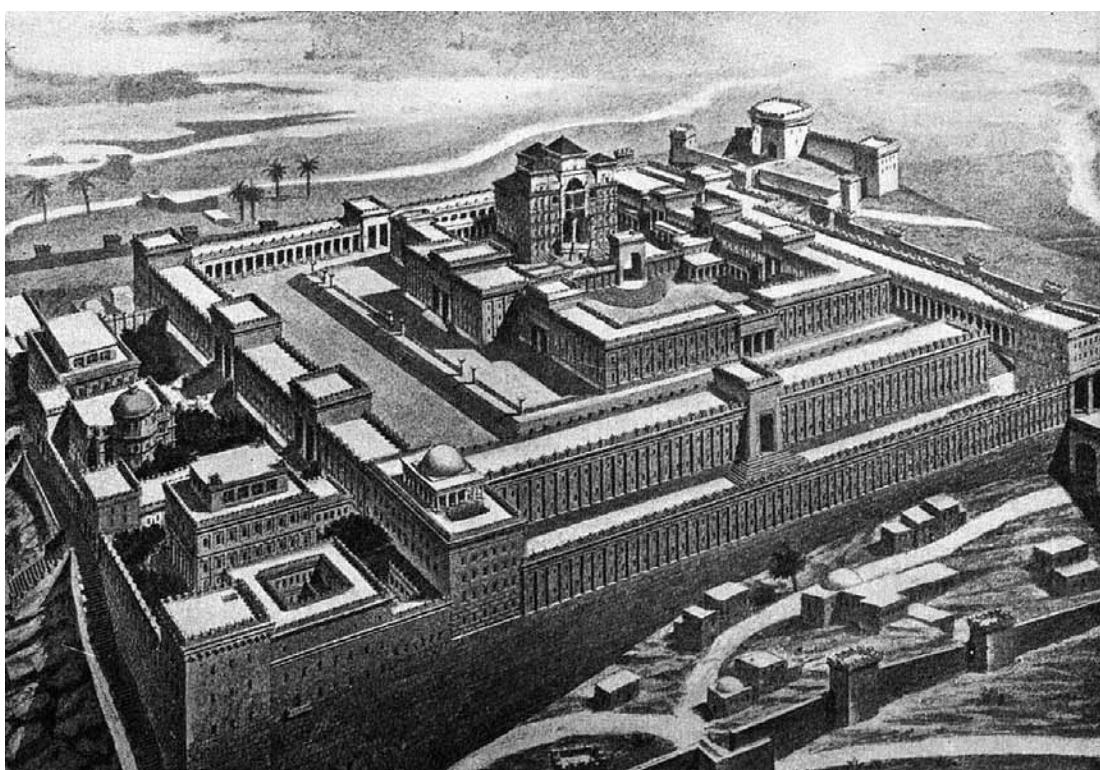
U svjetlu tih spoznaja nastupa Ezekiel s Božjom porukom: On, Bog, Gospodar svijeta i života, stoji iznad svega, iznad svih zbivanja te cijeli svijet, zajedno s ljudima, vodi prema punini života u vječnosti.

Stoga je od izuzetne važnosti okrenuti se sebi i upoznati svoje pravo stanje, a pri tom ne zaboraviti kako svako zlodjelo što ga ljudi čine pogoda najprije njih osobno. Posljedice svakoga zlodjela su neizbjegne: *one u ljudima stvaraju dubinsko neraspoloženje i navode ih pa „omrznu samima sebi“* (6, 9).

U takvu raspoloženju dolazi Ezekielu skupina židovskih starješina što, zajedno s njime, žive u babilonskome izgnanstvu. U

tom trenutku Ezekiel doživljuje viđenje. U duhu se nađe u Jeruzalemu, a Bog mu priopći kako žitelji Jeruzalema žive razvratno i sve poduzimaju kako bi Njega, svoga Boga, udaljili iz svetišta (8, 6). Ezekiel tada zamijeti kako su hramski zidovi oslikani raznim poganskim kumirima te kako im 70 židovskih starješina prinose kâd govoreći pritom kako ih Bog ne vidi, budući da je On već napustio zemlju. Kod sjevernih vrata Ezekiel je opazio skupinu žena kako oplakuju sumersko božanstvo Tamuza, dok se između trijema i žrtvenika oko 25 muškaraca klanjahu suncu.

K tomu je Ezekiel ugledao čovjeka kojemu je Bog bio povjerio zadatok: neka provjeri i zabilježi sve gradske žitelje što ne odobravaju bezboštvo ni zločine što se u Jeruzalemu čine. Ti će ljudi biti pošteleni kazne što će stići sve one što bijahu činili zlodjela. Pošto je to čuo, Ezekiel je zavatio: „Jao, Jahve Gospode! Zar ćeš zaista uništiti sve što preostade od Izraela da iskališ svoj gnjev nad Jeruzalemom?“ Na to je čuo Božji odgovor: „Veoma je veliko bezakonje doma Izraelova i doma Judina; zemlja je puna krvi, a grad kreat zločina“ (9, 9).

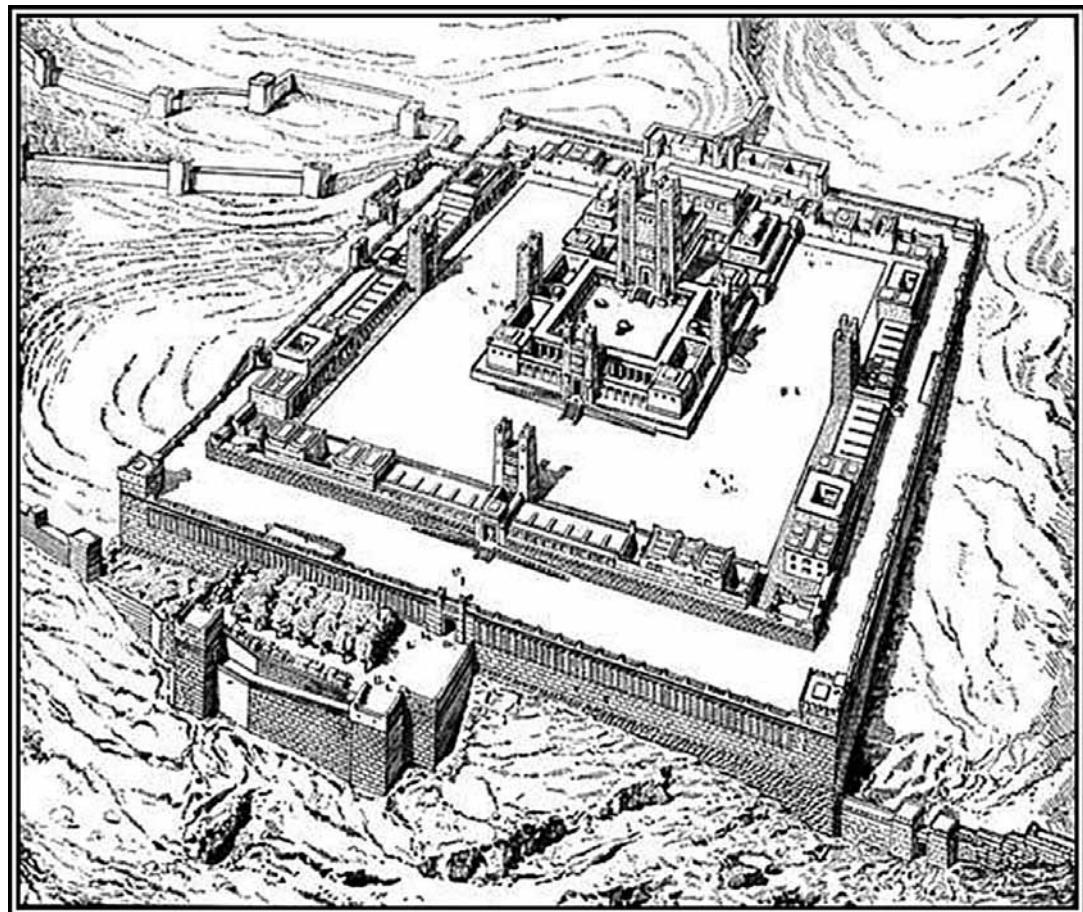

Jeruzalemski hram

To je razlogom zašto Bog želi da bi se njegova prijetnja čula i u narodu proširila. Nu ljudi kojima Božja poruka bijaše ope-tovano izrečena, i nadalje se ponašahu neodgovorno. Ponavljali su i kao u šali govorili: „Jahve je ostavio zemlju! Ne vidi Jahve“ (9, 9)! Božji je odgovor na to: „I zato se moje oči ne će sažaliti i ne će im se smilovati: djela će im njihova oboriti na glavu“ (9, 10).

Nakon toga Ezekiel je imao novo, posve drugačije viđenje: Vidio je mnoštvo čudesnih pojava, ugledao je čudnovato Božje prijestolje, kerubine, opazio je kako Slava Boga Izraelova napušta hram i diže se iznad kerubina, te se nakon toga vinula iz grada i zaustavila na gori, istočno od grada (usp. 11, 22 - 23). Bijahu to divne slike Božje slobode i njegova svemoćna djelovanja, djelovanja raznovrsnim sredstvima i na bilo kojem mjestu. Tim je Bog želio ohrabriti Ezekiela i onaj mali broj vjernih ljudi za koje je jamčio kako će biti pošteđeni od uništenja što prijeti gradu i ljudima u njemu.

Pa ipak, jeruzalemski žitelji ponašahu se ravnodušno, kao oni što nisu ništa čuli ni vidjeli. Nisu se osjetili pogodenima niti su povjerivali Ezekielovim riječima. Nakon toga Ezekiel je kod istočnih hramskih vrata ugledao 25 ljudi za koje mu je Bog rekao kako su to oni „koji smišljaju opaćine i koji u ovome gradu daju zle savjete“ (11, 2). Uz ostalo, oni podrugljivo govore o proroku Jeremiji koji u pismu upućenu prognanicima u Babiloniji bijaše predviđao kako će njihovo progonstvo dugo trajati te kako postoji mogućnost da Jeruzalem bude ponovno napadnut, i to gore negoli prvi put. Ta skupina ljudi iz Jeruzalema na tu pomisao odgovara kako su oni sigurni u se i kako su sposobni obraniti se. Riječi što su ih pritom upotrijebili traže stanovito razjašnjenje. Naveli su primjer sigurnosti: meso u željeznom loncu... U hrvatskome prijevodu stoji kotač i meso. Smisao je ipak moguće otkriti: Pojam mesa ima značenje tijela, a k tomu ozna-

čava čovjeka, ljudi. Poruka bi bila: Ljudi se u Jeruzalemu nalaze moćno zaštićeni kao u željeznom kotlu, kao čovjek u željeznu oklopnu. Njih nije lako nadvladati. Na taj način htjeli su ohrabriti ljudi što su inače bili lakomisleni pri pomisli na Babiloniju, njezine želje i mogućnosti. Pouzдавali su se u se i u moć odnosno pomoći Egipta. I jedno i drugo pokazalo se u zbilji posve nepouzdanim.

Božji je odgovor na njihovo umovanje glasio: „Kotao i u njemu ljudsko meso“. Da! To su pobijeni u opkoljenome Jeruzalemu, što se kasnije strahotno potvrdilo, a što će biti potvrdom njihove neumnosti i nasilja nad ljudima. Grad će biti uništen, a preživjele i raspršene ljudi Bog će vratiti u njihovu zemlju. Ta će nevolja uistinu zadesiti grad, ali njegovi žitelji i ne pomisljavaju na grozne događaje što će uslijediti.

To je razlogom što Bog daje upute Eze-kielu: Neka to jeruzalemskim žiteljima nagovijesti još jednim zornim znakom. Na Božji nagovor prorok uzima zavežljaj najpotrebnijih stvari i po danu ide gradom, na očigled ljudi kreće prema izlazu te po noći kroz otvor u zidu napušta grad. Bijaše to zorna slika onoga što će uskoro zadesiti grad i njegove žitelje. Bog je na kraju rekao Eze-kielu: Narodu treba sve

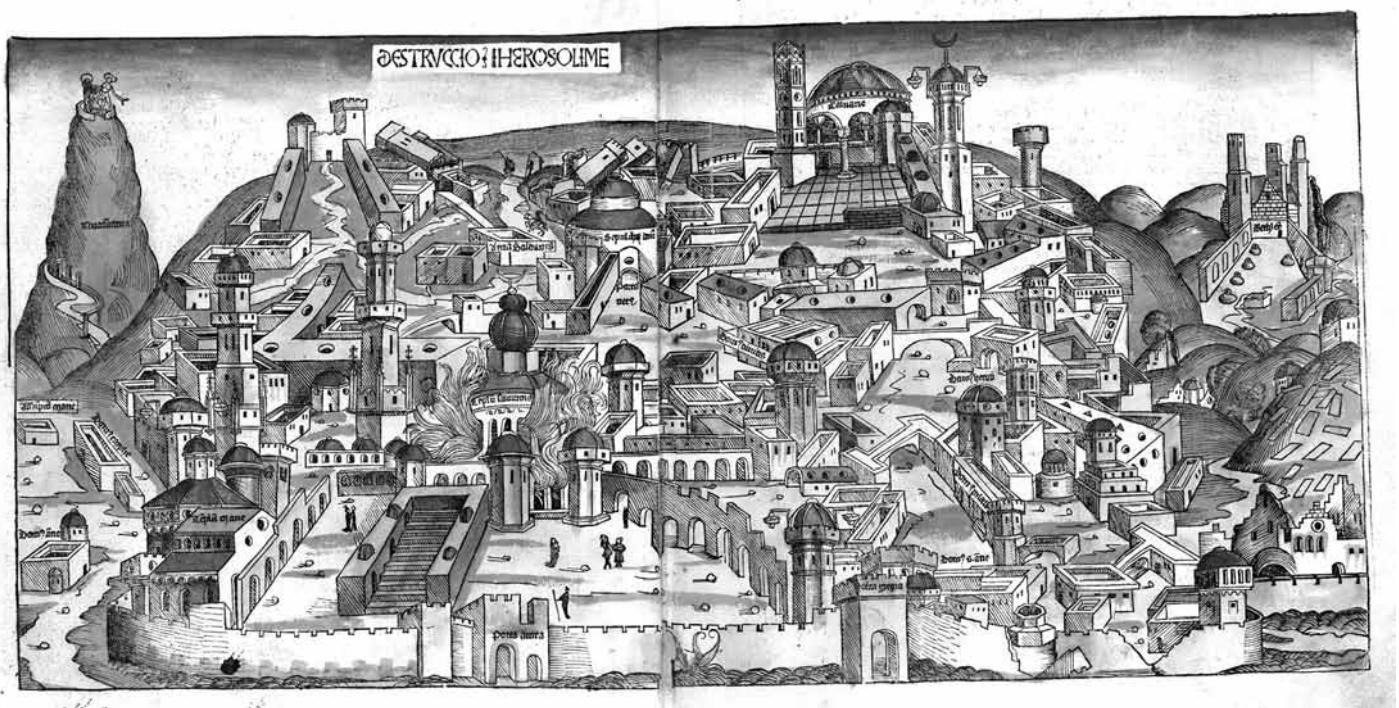
otvoreno kazati! „Zabrinuto će jesti kruha i sa strepnjom pitи vode, jer će im zemlja opustjeti i ostat će bez igdje ičega s bezza-konja žitelja svojih“ (12, 19). To će reći: sami su sebi krivi za sve što će im se dogoditi!

To ipak nije posljednja riječ. Nju će imati samo Bog. On će spasiti one što budu išli njegovim putem kroz život, a oni će posvjedočiti istinu u cijelini (12, 16).

Židovi ni tada nisu povjerivali Ezeki-elowim riječima. I dalje su u zemlji Izraelovoj govorili: „Gle, prolaze dani, a od proroštva ništa“ (12, 22)! Nema najavljenih pustošenja!

Nu tada se pojavio prorok Ezekiel i pre-nio im Božju poruku: „Nijedna riječ moja ne će se više odgoditi! Što rekoh, rečeno je, i sve će se ispuniti“ (12, 28)!

Kao što žitelji Jeruzalema nisu vjero-vali proroku Jeremiji, tako ne vjeruju ni onome što navješćuje Ezekiel. Jedan od glavnih uzročnika zašto su toliko slijepi pa ne vide svoje pravo stanje, jesu i ljudi što se predstavljaju Božjim prorocima, a oni to nisu. Javljaljali su se u narodu i spret-но se suprotstavljali svakom pozivu na obraćenje. Iz činjenice opstanka i života u Jeruzalemu zaključivali su kako ih je

Uništenje Jeruzalema (Nirnberška kronika – Liber Chronicarum, 1493.)

Bog poštudio jer nisu bili i nisu ni sada krivi. Takvim i sličnim dosjetkama mogli su u mnoštvu djelovati ugodno, ali u ljudima se širilo neraspoloženje i nemir: množila su se zla djela i sve se brojnije i jače pokazivali očiti znaci odmetnuća od vjere svojih otaca i priklanjanje raznim oblicima štovanja lažnih božanstava što bijaše obilježeno nečovječnošću i razvratnošću. Nije im bila umrtyljena samo istinska vjera i svijest odgovornosti pred Bogom i pred narodom, nego su prevladavale površnost i lakomislenost. Ezekiel to potvrđuje očitim primjerom: gdje je trebalo učvrstiti obrambeni gradski zid, oni su govorili kako ga treba samo ožbukati (13, 11).

Istu ulogu kao lažni proroci imale su i lažne proročice. Židovska povijest poznaće istaknute pojedine žene u velikim i od-sudnim zbivanjima. Inače u javnosti žene življahu veoma povućeno. S pojavom i širenjem poganstva i poganskih običaja javlja se među Izraelcima i pojava ženskih zajednica zauzetih oko širenja poganstva i poganskih običaja. Preko proroka Ezekiela Bog se žali na tu pojavu u Izraelu: „Obešaćujete me pred mojim narodom za šaku ječma, za zalogaj kruha, ubijajući duše koje ne bi trebale da umru, a spašavajući one koje ne bi trebale da žive; i obmanjujete tako narod moj koji rado slušavaše laži“ (Ez 13, 19).

Poganstvo je prodrlo i širilo se i među narodnim prvacima, starješinama. Bog upozorava Ezekiela neka bude oprezan, jer ti ljudi nose kumire u srcu i upiru pogled na ono što ih na grijeh potiče. Kad se jedna njihova skupina pojavi pred Ezekielom, on ih dočeka riječima: „Obratite se, odvratite se od kumira svojih! Odvratite lice od gnusoba svojih“ (14, 6)! Ne učinite li to, Bog će se okrenuti od vas i iskorijeniti vas iz svoga naroda. „I tako se dom Izraelov više neće odmetati od mene i neće se više kaljati svojim opačinama; on će biti narod moj, a ja ću biti njegov Bog“ (Ez 14, 11).

Zivotna zbilja, kako je predstavljena u Ezekielovoj knjizi, nedvojbeno je svjedočanstvo o ubrzaru rastakanju narodnoga bića, i to u onoj mjeri u kojoj se narod udaljavao od Boga i slijedio neznabogačke običaje. Time ne biva povrijeđen samo Bog, nego čovjek tako upropošćuje i sama sebe, s puta čovječnosti skreće na put što vodi u propast (18, 29 - 31). Zbog toga su učestale Božje prijetnje upućene narodno-mu vodstvu, njegovim starješinama i svećenicima, a i siromašnim ljudima što se za njima povode (22, 26; 34, 17 - 19).

Ispunjen zdravom ljudskom snagom, Ezekiel nastupa kao pjesnik bujne mašte i profinjena osjećaja za dubine ljudskoga bića, nastupa s odvažnošću i nedvosmislenom odlučnom riječju prosudbe i osudbe svega što je čovjeka nedostojno i što sije

razdor među ljudima, a istodobno vrijeda Boga i stvara opće nepovjerenje.

Takvim raspoloženjem Ezekiel susreće ljude i u svakom čovjeku poštuje njegovu otvorenost prema drugim ljudima, i to čini bez predrasuda, iskreno i otvoreno. To je u njegovoj knjizi istaknuto neovisno o vidljivim posljedicama pojedinih susreta (8, 1; 14, 1; 20, 1; 33, 30). Ezekiel je to držao posebice važnim, budući je u izgnanstvu postalo vidljivim kako Židovima nedostaje hram i zajedničko bogoslužje u njemu. Sva nastojanja kako bi se taj nedostatak ublažio bijahu nedostatna. Ezekielu to bijaše posebnim poticajem za svraćanje pozornosti na izvornu i nenadoknadivu svijest o osobnoj odgovornosti svakoga pojedinca. U pitanju je svijest o čovjekovu dostojanstvu i o njegovoj slobodi, ali i o pojačanu načinu isticanja svijesti odgovornosti. Sloboda je nenadoknadiva čovjekova vrijednost, ali ona bez razvijene svijesti odgovornosti ugrožava čovjekovo dostojanstvo i čini ga nečovjekom.

To je pogibao što je treba imati na umu, posebice u izuzetnim okolnostima. Čovjek je sposoban vladati sobom, postavljati cilj i ostvarivati ga, slušati druge ljudе i slobodno primati savjete, ali nije prisiljen slijediti ih. Jednako tako nije mu moguće usmjeravati drugoga i odrediti mu što treba činiti. Toga čovjek treba biti svjestan, pa ne dopustiti nasilno nametanje neprihvatljivih namisli, a istodobno biti svje-

stan kako ih ne može sam drugima nasilno posredovati. Božja poruka Ezezielu kratko glasi: (čovjek) „ne će spasiti ni sinova ni kćeri nego samo sebe svojom pravednošću“ (14, 20). Pritom treba uzeti u obzir dvije važne pripomene:

(1) Mi smo ljudi društvena bića i snosimo stanovite posljedice zajednice u kojoj živimo. Nekada ta činjenica poprimi ozbiljne oblike i u dobru i u zlu. Tako je nastala izreka: „Oci jedoše kiselo grožđe, a sinovima zubi trnu“ (Jr 31, 29).

(2) Zajednicu pak tvore pojedinci. Kako bi ona bila živa i djelotvorna, svaki pojedinac mora biti svjestan svoje odgovornosti za njezin opstanak i razvoj. Nu također mora biti svjestan svoje odgovornosti u smislu: krene li zajednica u krivom smjeru, on može probuditi svoje unutarnje snaže i svoj život usmjeriti prema pravome cilju. Žrtvom pak za druge ljude, za zajednicu u kojoj živi, čovjek može u sebi razviti nesagledive dobre posljedice za cijeli narod, ali i za svakoga pojedinca. U takvu se zalaganju potvrđuju najljepša svojstva čovjekova bića i postižu najljepše nade za dobrobit svih ljudi. Upravo takvi pojedinci su OSTATAK „koji će spasiti sinove i kćeri“ u narodu (14, 22). Oni će također biti istinsko svjedočanstvo Božjega pravednog i dobrog upravljanja Jeruzalemom – živ dokaz kako Bog što god je poduzeo protiv Jeruzalema, nije učinio bez razloga (usp. Ez 14, 23).

Nažalost, ta istina nije uhvatila duboka korijena. Nu neovisno o tome, Bog užima vinovu lozu, *trs*, kao sliku Jeruzalema. Vrijednost trsa mjeri se po plodovima. Nema li ih, uzaludan je trud oko trsa. Nije ni za što! Jeruzalem nije donio nikakva ploda pa su, sljedbeno tome, njegovi žitelji promašili svoj životni cilj: nisu postigli Božju slavu i radost. Zbog toga će babilonska vojska uništiti grad. Ona je to dijelom već učinila, dok će konačno uništenje uslijediti. Bog nije ostavio ljudima na volju što će učiniti s njegovim darovima, nego ih je ljudima povjerio kako bi ih njegovali i razvijali te tako ostvarili njegove planove.

Povijest Jeruzalema uvjerljivo svjedoči kako je nastao, kako se razvijao i postao glavnim gradom Izraelaca. Za vladavine kralja Salomona smatran je najljepšim gradom na svijetu. Bio je voljena Božja zaručnica, s kojom je Bog sklopio savez i učinio je svojom, ovjenčavši je „vijencem najljepšim“ (16, 12).

Na svoju nesreću, Jeruzalem je iznevjerio svoga Boga. Prekršivši svoju vjernost poput nevjerne žene, podavao se drugima i zajedno s njima klanjao se lažnim božanstvima i činio zla djela, među kojima najgore bijaše: u njihovu čast ubijao je svoju djecu i prinosio ih kao žrtvu paljenicu (16, 21). Nepregledno mnoštvo zlodjela dovelo je Jeruzalem na rub propasti te će mu biti suđeno „kao što se sudi preljubnicima i krvnicima“, jer ni njihova sestra Samarija „ne počini ni polovicu grijeha njegovih“. Jeruzalem je sam počinio više grijeha negoli Sodoma i Samarija zajedno (16, 46 - 51).

I pored svih tih bestidnosti i gadosti, Bog ostaje Bogom ljubavi i mira. On će im se smilovati, „vratit će ih u stanje prijašnje“, sjetit će se Saveza iz njihove mladosti i uspostaviti „Savez vječan“ (16, 55, 60).

Što se to ipak nije dogodilo, odgovornost za to snose žitelji Jeruzalema, ponajprije oni na najvišim položajima, a zatim, ili zajedno s njima, većina naroda. Ezekiel želi pokazati kako pokvarenost i porast nevjernosti Bogu imaju svoju povijest! Uvid u tu povijest i svijest o njoj omogućuju razumijeće zbilje u doba Ezekielove djelatnosti.

U slici dvaju orlova i njihova ponašanja (usp. 17. poglavlje!) Ezekiel priziva sjećanja na dvojicu kraljeva. Riječ je o babilonskome kralju Nabukodonozoru te o egipatskome vladaru i (s njime) o izraelskome kralju Sidkiji. Nabukodonozor je 597. osvojio Jeruzalem i Judeju. Kralja Jojakina i mnoštvo uglednih Židova odveo je u Babiloniju. U Jeruzalemu je za vladara postavio Sidkiju, Jojakinova strica. S njime je sklopio ugovor o primirju: Jeruzalemska će vlast plaćati Babiloniji određeni porez i odnositi se miroljubivo, poštivajući sklopjeni ugovor. Babilonska pak vlast jamči Izraelcima slobodu i uspešan razvoj njihove države. Sidkija je rečeni ugovor potpisao pod zakletvom. Nu to je kratko potrajalo. Uz kralja, koji bijaše slabic, ojačala je skupina velikaša koji su bili skloni Egiptu, pa su radili na tome kako bi s Egiptom sklopili savez: Egipt bi njima pružio potporu i oni bi šutke prekršili ugovor s Babilonijom. To se i dogodilo. Nu nije trebalo dugo čekati, Babilonci su se pojavili pred Jeruzalemom, a Egipćani nisu došli u pomoć (usp. 17, 17. i 37, 3 - 10).

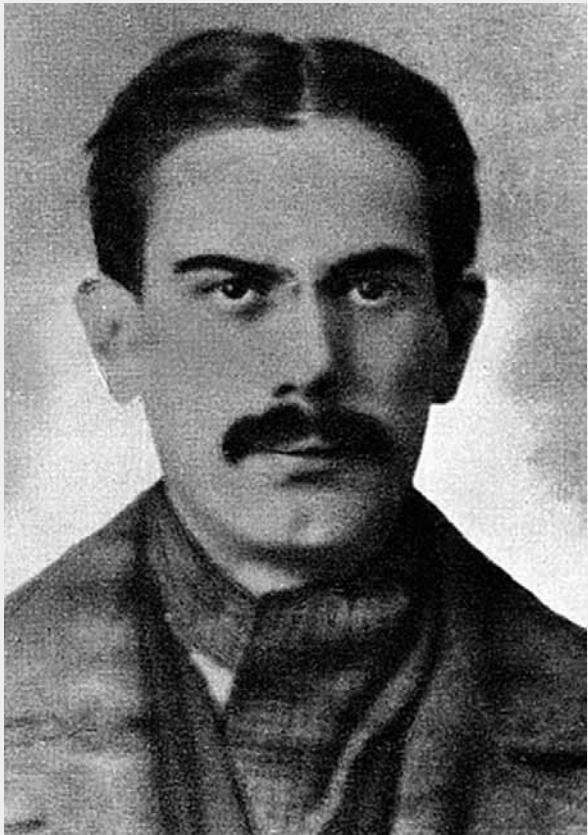
Usud Izraelaca bio je očigledan: Jeruzalem je 587. bio osvojen, opljenjen i porušen. Bio je razoren i hram. Naočigled kralja Sidkije bili su pogubljeni njegovi sinovi, njih petorica, i svi zarobljeni velikaši. Kralj Sidkija je oslijepljen i odveden u babilonsko sužanjstvo. Bio je to kraj Izraela. Ezekiel slikovito govori o snazi prvoga orla koji je izraelskome „trs“ mogao omogućiti plodan razvoj, ali do toga nije došlo jer se jeruzalemski kralj odmetnuo i raskinuo zakletvom potvrđeni savez. Umro je u zemlji babilonskoj.

Nakon takva neozbiljna i neodgovorna postupka izraelske vlasti i cijelog narodnog vodstva, uslijedilo je strahobno uništenje države i nastupila ugroza naroda. Tada se oglasio Ezekiel te poniženu, shrvanu i gotovo uništenu narodu u stihovima prenio radosnu vijest:

Ovako govori Jahve Gospod: „S vrha cedra velikoga, s vrška mlađih grana njegovih, odlomit će grančicu i posadit“ je na gori visokoj, najvišoj... razgranat će se ona, plodom urodit“ (17, 22 - 23).

Na prvi pogled čini se kako je sve jasno, a nije. Ljudski su pogledi ograničeni, vremenski i prostorno, uvijek su ograničeni. Bog pak gleda s visoka. Njegovo je obzorje široko i duboko, nemjerivo! I on vidi: poraz se može pretvoriti u pobjedu. I to će se dogoditi (17, 24).

Dakako, od vjernika se očekuje istinska spoznaja zbilje, zbivanja što su se zbila. Neizostavno je potrebno pravedno pro-suditi svoju ulogu u svim zbivanjima. Ne vrijedi često ponavljana izreka: „Oci jedoše kiselo grožđe, a sinovima zubi trnu“ (Jr 31, 29). Za grijehu odgovara onaj koji ih je činio! Poznata su pak zla djela što su se među Izraelcima događala. Za njih su odgovorni svi oni koji su ih činili. Njima je upućen poziv na obraćenje. Bogu nije stalno do smrti grješnikove nego do njegova obraćenja. On živo želi da ljudi uvide i priznaju svoja nedjela te se obrate i žive (18, 28). Zato: „Odbacite od sebe sva nedjela koja ste činili i načinite sebi novo srce i nov duh! Zašto da umirete, dome Izraelov?... Obratite se, dakle i živite“ (18, 31 - 32)! *Nije li to poruka nama Hrvatima ovdje i danas??!*

Vladimir Čerina, jedan od ideologa jugoslavenskog rasizma

U IME JUGOSLAVIJE: PEDESET TISUĆA ZAGREPČANA TREBA ODVESTI NA KLAONICU!

„Ako u Zagrebu imade osamdeset hiljada stanovnika, pedeset njih bi trebalo povesti na klaonicu, pet njih da odnese Sava, pet drugih da potopi kakav nezamišljeno siloviti dažd, a sa velikom masom od preostalih dvadeset hiljada, trebalo bi u kakav moralni nacionalni prugatorij. (...) Ovom gradu cinika treba silom dati dušu i mozag onog grada Heroja, što se zove Beograd, i naš narod ne treba ni bez sile posrbiti, nego mu radinost, energiju, ozbiljnost, srčanost, požrtvovnost, zanos i vjeru predkosovskih, kosovskih i pokosovskih radnika dati i udahnuti u nj osećanje za Naciju nepartaično nego svepartaično, ne ekskluzivističko nego unitarsko, ne šovensko nego humano, ne aristokratsko i klasno nego demokratsko i rasno...“ (Vladimir ČERINA, „U gradu cinika“, *Vihor*, 1/1914., br. 1, 1. – U znak priznanja njegovu jugoslavenstvu i njegovoj ljubavi za glavni grad Hrvatske, Zagreb je Vladimira Čerina obdario nazivom jedne lijepa ulice. I pravo je! Op. ur.)

UDRITE, SIJECITE, PALITE, OBJESITE TU SMRDLJIVU RADIĆEVSKU GAMAD!

Zagreb, 11. 4. 1923.: „Čitam u novinama da je Pašić jučer u Beogradu primio kod sebe izaslanstvo Radićeve stranke, koje je došlo iz Zagreba. Nečuveno! Umjesto da vlada progoni tu fukaru i strpa u zatvor, ona ih prima! i pregovara s njima!!?! Kao da smo u ludnici: jedan od tih izaslanika reko je da su došli da srpski *narod* čuje šta želi i kaže hrvatski *narod*!!!! – Ovi razbojnici kušaju da razbiju što je, poslije tolikih vjekova nade i čežnje, ljubav, umiranje i junaštvo stvorilo! - - Gdje je, gdje je zaboga, omladina, mladež? Gdje je Sokol? ustajte, ustajte, pa s mačem u ruci udrite, sjecite, palite, objesite tu smrdljivu gamad, ugušite i operite potocima krvi tu užasnu sramotu. - -“ (Blagoje BERSA, *Dnevnik i uspomene*. Prir. Eva Sedak i Nada Bezić, Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, 2010., str. 264.)

Blagoje Bersa

KAPITALNO DJELO HRVATSKE TRIVIJALNE HISTORIOGRAFIJE

Ivo Goldstein, Jasenovac, Fraktura i Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, Zaprešić – Jasenovac, 2018.

Idalje neriješeno i, prema mnogima, najkontroverzni pitanje suvremene hrvatske povijesti je logor Jasenovac. Unatoč postojanju mnogobrojne historiografske i druge literatura o jasenovačkom logoru, on je ostao jedna od najzamršenijih historiografskih tema koje treba propitati i dopunjavati. Stoga je i svaki novi znanstveni napor i pristup dobrodošao.

Najnovija knjiga Ive Goldsteina *Jasenovac*, prema navodu na poledini korica, je „prva znanstvena monografija“ o logoru Jasenovac, „pisana akribično, odgovorno, bez ideoloških predrasuda, zadnjih namjera i politikantskih motiva“. Prema tome, očito, riječ je o „kapitalnom djelu“ hrvatske historiografije. Istraživanjem ustaških zločina počinjenih u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, kao i razmjera zločina u logoru Jasenovac, Goldstein se, kako nam objašnjava u predgovoru svoje knjige, „bavi već dvadesetak godina“. Dakle, knjiga *Jasenovac* rezultat je njegovih dosadašnjih znanstvenih npora.

Goldstein piše da je njegova knjiga o Jasenovcu knjiga o „paklu 20. stoljeća“. Povjerava se čitatelju kako se, dok je isčitavao najvažnija sjećanja bivših logoraša (Berger, Ciliga, Jakovljević, Nikolić, Miliša, Miller, Nikolić, Riffer) o jasenovačkom logoru, sve više osjećao, ni manje ni više, nego poput Dantea, kojega „njegovi Vergilijii (više njih, ne jedan!) vode kroz čistilište i pakao i pomno opisuju ljude i njihove muke, živote i razloge zbog kojih su u tom paklu“ (str. 34.). Dakle Goldstein, koji je i ranije iskazivao poetska nagnuća, osjeća se poput Dantea, što je malo i zabrinjavajuće. Red je vidjeti koji su to naglasci koje Goldstein-Dante iznosi u svojoj najnovijoj knjizi.

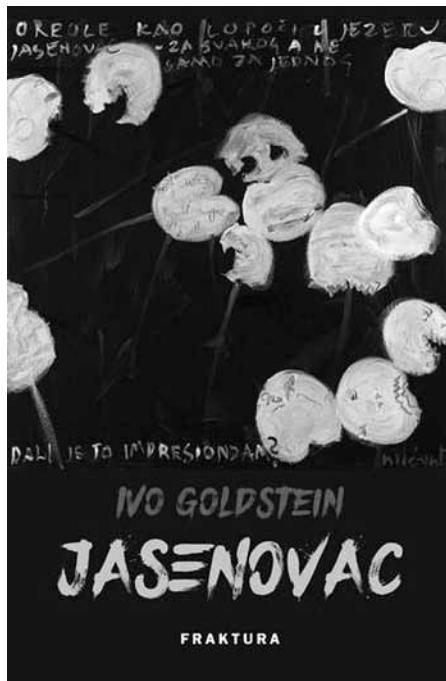
Prema Goldsteinu, „glavni i najiscrpnići“ objavljeni izvor za povijest jasenovačkog logora su tri knjige dokumenata koje je priredio Antun Miletić [Konzentracioni logor Jasenovac 1941-1945. Dokumenta, I-III, Beograd-Jasenovac, 1986. i 1987.] (str. 30.). Tri knjige? Goldsteinu i recen-

Piše:

Dr. sc. Vladimir GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

zentima njegove knjige moram ipak došapnuti: četiri knjige, četiri (brojkom 4)! Kako Goldstein četvrto Miletićevu zbirku dokumenata o logoru Jasenovac ne navodi ni u popisu literature (str. 811.), očito niti ne zna da ona postoji. Da me je priupitao mogao sam mu i posuditi: Antun Miletić, *Konzentracioni logor Jasenovac [1941-1945. Dokumenta]*, IV (Jagodina, 2007.). Knjiga je vjerojatno poznata i Dragunu Markoviću zvanom Palma, ali ne i Goldsteinu. Jer, Svetozarevo je tamo daleko.

1945. Dokumenta], IV (Jagodina, 2007.). Knjiga je vjerojatno poznata i Dragunu Markoviću zvanom Palma, ali ne i Goldsteinu. Jer, Svetozarevo je tamo daleko.

Zapravo Goldstein u svojoj knjizi koristi literaturu u kojoj je spomenuta četvrta Miletićeva knjiga korištena, odnosno citirana (Nikica Barić, „Kozara 1942. – sudbina zarobljenika, civila i djece“, *Pilar; Časopis za društvene i humanističke studije*, br. 22(2), Zagreb 2016.; Željko Krušelj, *Zarobljenici paralelnih povijesti*.

Hrvatsko-srpska fronta na prijelazu stoljeća, Zagreb, 2018.). No, od toga da Goldstein navedeno primijeti i registrira, pa da ga to onda možda pokrene da navedenu knjigu nabavi i koristi – eh – pa nemojmo očekivati takvu sustavnost i upornost od čovjeka koji se, barem ponekad, osjeća kao Dante.

Goldstein na 781. stranici svoje knjige, prikazujući ozračje u Jugoslaviji, kada su sustavno iznošene znatno preveličane brojke od 700.000 i više žrtava logora Jasenovac, navodi da su i tada „skrupulozni istraživači“, poput Antuna Miletića, znali „održati distancu“ i u uvjetima kada je bila „nemoguće slobodnije izraziti mišljenje“. Tako je „skrupulozni“ Miletić sredinom 1980-ih izjavio i objavio da nema pouzdanih izvora na temelju kojih bi se moglo utvrditi koliko je logoraša u Jasenovcu izgubilo živote i da se taj broj može samo procjenjivati na temelju parcialno sačuvanih izvora. U vezi s ovime, objašnjava nam dalje Goldstein, Miletić je citirao izvore koji su, prema Goldsteinu, „svakom dobromanjernom čitatelju“ trebali ukazati da je broj od 700.000 žrtava Jasenovca preveličan [„Prilog proučavanju koncentracionog logora Jasenovac – Stara Gradiška (1941-1942)“, u: *Okrugli stol 21. travnja 1984. Materijali s rasprave, Spomen-područje Jasenovac, 1985.*, str. 18.-22].

Unatoč tome, priča nam dalje Goldstein, „skrupulozni“ Miletić, nesretnik, bio je „objekt manipulacije“, budući da je Vladimir Dedijer u predgovoru svoje knjige [Vatikan i Jasenovac. Dokumenti] iz 1987. zahvalio Miletiću, navodeći da je kroz njegovu knjigu, odnosno prethodno spomenuto prvu knjigu dokumenata o Jasenovcu, „progovorila patnja stotina hiljada ubijenih“ (str. 781.).

No, tko zapravo manipulira? Dedijer nije manipulirao kad se zahvaljivao Miletiću, nego je pravi manipulator – Goldstein, koji je, u svojoj vlastitoj skrupuloznosti, „zaboravio“ navesti što Miletić piše

na stranici 38. prve knjige dokumentata *Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945.* – „Prema tome broj ukupno ubijenih na teritoriji tzv. NDH po različitim izvorima može se zasad ceniti samo na više stotina hiljada“, i što zatim jasno ponavlja i na stranici 42. – „U ustaškom koncentracionom logoru Jasenovac – Stara Gradiška od avgusta 1941. do maja 1945. prema proceni ubijeno je više stotina hiljada ljudi, žena i dece.“ Goldstein ovo ili namjerno prešuruje ili premalo zna, a trebao bi znati znatno više, jer se logorom Jasenovac „bavi već dvadesetak godina“ i napisao je o tom logoru „prvu znanstvenu monografiju“.

Neobično je to, jer kada Goldstein tvrdi da je Dedijer manipulirao Milićem (str. 781.), Goldstein se u bilješci 171 (str. 929.), koja se odnosi na taj njegov navod, poziva na spomenutu knjigu Željka Krušelja (*Zarobljenici paralelnih povijesti. Hrvatsko-srpska fronta na prijelazu stoljeća*, str. 40.-42.), koji na tim stranicama svoje knjige piše i donosi objašnjenja koja su potpuno suprotna onima koje donosi Goldstein. Dakle, ili je Goldstein strahovito brzoplet i sve je krivo shvatio, netočno protumačio i napisao, ili pak „skrupulozno“ gura vodu na svoj mlin.

Nakon navedenog, možda ćemo našem Danteu, koji se skrupulozno bavi važnim temama, čak i oprostiti što pri tome ne vodi brigu o nekim osnovnim stvarima, kao što je uredno citiranje literature koju koristi. Upravo u navedenoj bilješci 171 (str. 929.) on citira „Bulajić, *Vatikan i Jasenovac, dokumenti*“. Pa valjda je autor navedene knjige Dedijer, a ne Bulajić?

Uz to, Milićev članak na koji se Goldstein poziva, navodi „napamet“, netočno: „Prilog proučavanju koncentracionog logora Jasenovac – Stara Gradiška (1941-1945)“, u: *Okrugli stol, 21. travnja 1984. godine*, Spomen-područje Jasenovac, 1985., str. 18.-22. U popisu izvora i literature članak je naveden na str. 823. Ispravno bi bilo: „Prilog proučavanju koncentracionog logora Jasenovac – Stara Gradiška (1941-1942)“, u: *Okrugli stol 21. travnja*

Monografija Jasenovac Ive Goldsteina nastala je u vremenu u kojem je povijesni revisionizam u punom zamahu. Nacionalisti, ovisno o provenijenciji, ustraju u tvrdnji da Jasenovac nije bio logor smrti, štoviše, posežu za izmišljotinom da je tek 1945. postao stratište, dok se, s druge strane, broj jasenovačkih žrtava morbidno uvećava preko svake mjere. Mnogi će stoga knjigu Jasenovac Ive Goldsteina doživjeti kao polemiku s revisionističkim ispadima. Ona to nije iz dva osnova razloga. Prvo, revisionizam – neovisno o tome pokušava li negirati zločinačku narav ustaškog režima ili čitav jedan narod pokušava stigmatizirati kao zločinački – polemike nije dostojan. Drugo, i važnije, ovo je prva prava znanstvena monografija o jednom od najstrašnijih mučilišta i gubilišta Drugog svjetskog rata.

Utemeljena je na obilju arhivske grade i pisana akribično, odgovorno, bez ideoloških predrasuda, zadnjih namjera i politikantskih motiva. No znanstvena objektivnost ne može i ne smije dokinuti moralni stav autora, niti može – osobito kada je riječ o strahotnom nacifašističkom načinu koji je čovječanstvo doživjelo u Drugom svjetskom ratu – dokinuti empatiju prema žrtvama tog nasrtaja. Utoliko Jasenovac Ive Goldsteina nije samo fenomenologija nepojmljivih ljudskih patnji i posrnuća, nego i primjer harmonične uravnoteženosti znanstvenih i moralnih imperativa.

Najnovija knjiga Ive Goldsteina Jasenovac, prema navodu na poledini korica, je „prva znanstvena monografija“ o logoru Jasenovac, „pisana akribično, odgovorno, bez ideoloških predrasuda, zadnjih namjera i politikantskih motiva“.

1984. Materijali s rasprave, Spomen-područje Jasenovac, 1985.

Svakome imalo upućenjem jasno je da u sustavnom širenju „jasenovačkoga mita“ značajno mjesto zauzimaju upravo radovi Antuna Milića, inače pukovnika bivše Jugoslavenske narodne armije, upornog i dugogodišnjeg zastupnika teze da je u logoru Jasenovac život izgubilo najmanje nekoliko stotina tisuća, pa i 700.000 osoba. Za Goldsteina je pak Milić „skrupulozni istraživač“ (str. 211., 781.), što će reći: (lat. *scrupulosus*) pretjerano točan, krajnje oprezan i savjestan. Za Goldsteina je očito skrupulozan svatko onaj koji potvrđuje njegove osobine.

Kada Goldstein na samom početku knjige zbrzano i zbrkano piše o tome kako je u Jugoslaviji postojala pretjerana brojka od 700.000 jasenovačkih žrtava, on nam dalje krajnje mutno objašnjava da su „takvi narativi i općenita situacija“ u sredinama koje su stradale u „ustaškim i četničkim genocidnim akcijama“ stvarale dojam da se ti zločini zanemaruju, namjerno zaboravljaju i da se o njima „ne smije govoriti

i pisati“, budući da su tadašnje vlasti htjele prikazati naciste i fašiste kao „glavne zločince“, a „domaće kvislinske kao sekundarne aktere“ (str. 28.). Dakle, prema Goldsteinu, s jedne strane znatno se pretjerivalo i lagalo o 700.000 žrtava logora Jasenovac, a s druge strane nije se smjelo govoriti o zločinima ustaša?

Sustavno i ozbiljno prikazati kako je u Jugoslaviji nastala brojka od 700.000 žrtava Jasenovca, kakav je u tom režimu općenito bio odnos prema žrtvama Drugoga svjetskoga rata – nažalost zaista zahtjeva skrupulognost, zahtjeva rad, zahtjeva trud. Goldstein, kojem je pukovnik Milić „skrupulozan“, umjesto toga će citirati književnika Miljenka Jergovića, koji je nekom prilikom naveo da je Auschwitz bio „strašno i posljednje mjesto“, da bi na temelju toga Goldstein zaključio da se Jasenovac od Auschwitza „razlikovao u malo elemenata“ (str. 23). No, to kada Goldstein u svojoj knjizi parafrazira Jergovića podjednake je težine kao da ja u mojim historiografskim rado-vima parafraziram mišljenje dobitnice ugledne hrvatske književne nagrade *Kiklop*, Nives Zeljković Celzius. Naime, nije poznato da je Jergović autoritet za nacističke zločine i holokaust, kao i za relevantne sudove o Auschwitzu. Zar ne postoje za to ipak pozvani povjesničari i znanstvenici srodnih struka? Nakon što Goldstein citira Jergovića, Jergović dostoјno odgovara, pa u zagrebačkom *Jutarnjem listu* od 20. studenoga 2018. ustvrdjuje da je Goldsteinova knjiga: „Vrlo precizan, dokumentiran i do krajnje mjeđe objektiviziran portret najmarkantnijeg koncentracijskog logora u Europi sa zapovjedništvom koje nije bilo njemačko“ (<https://www.jutarnji.hr/komentari/intelib-je-bio-trznica-starog-papira-a-ne-sajam-knjiznih-noviteta/8075915/>).

Što reći oko Goldsteina i Jergovića? Ja tebi vojvodo, ti meni serdare... Dinamični duo dobro se nadopunjuje...

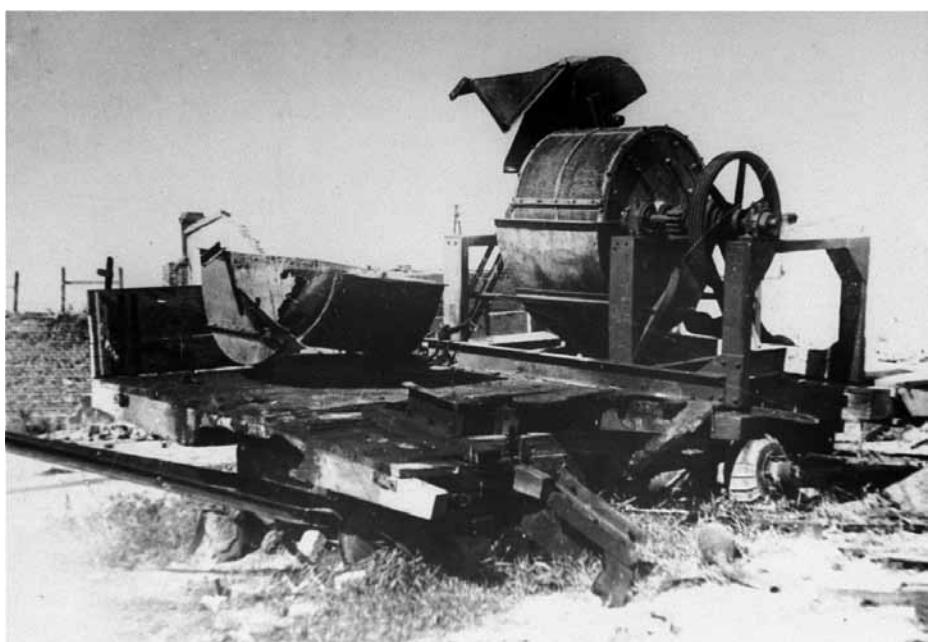
Jergović navodi da je Goldsteinova knjiga vrlo precizna i dokumentirana. Pogleđajmo kako to izgleda u stvarnosti. Tako nam Goldstein objašnjava da je „priča o leševima koji plivaju Savom“ postupno postala jedna od najspominjanijih u „lepezi jasenovačkih strahota“, ona se širila

usmenom predajom, pa je nakon vremena i „izgubila povjesnu uvjerljivost“. No, educira nas Goldstein, o navedenom postoje „brojni dokumenti“. Tako Goldstein piše da „22. lipnja 1942. Zapovjedništvo III. Domobranskog zbora sa sjedištem u Sarajevu izvještava kako ‘u posljednje vrijeme prima izvještaje od straža na mostovima da u zadnje vrijeme rijekom Savom plivaju leševi ljudi i životinja (...) ovi leševi zapinju za obalu i raspadaju se, okužujući okolinu.“ (str. 364.). No, Goldstein obmanjuje.

Navedeni citat odmah privlači pažnju. Zapovjedništvo III. domobranskog zbora u Sarajevu uopće nije obuhvaćalo dio NDH kroz koji je tekla rijeka Sava, što nas odmah upozorava da je potrebno vratiti se izvoru koji navodi Goldstein. A tu ćemo vidjeti koliko je on spreman iz arhivskih izvora citirati samo ono što mu odgovara kako bi potvrdio svoje tvrdnje. Zapravo je riječ o tome da je Zapovjedništvo III. domobranskog zbora podređenim zapovjedništvima prosljedilo okružnicu Glavnog stožera Ministarstva hrvatskog domobranstva od 17. lipnja 1942. godine u kojoj je navedeno: „Zapovjedništvo II. domobranskog sbornog područja prima izvještaje od straža na mostovima, da u zadnje vrieme plivaju riekom Savom leševi ljudi i životinja, među kojima ima odjevenih i u domobranske odore. Ovi leševi zapinju za obalu i raspadaju se, okužujući okolinu. Ovakav nečovječni i zlonamerni postupak većinom neprijatelja države, kojim se šire zaraze, valja onemogućiti, zabranom bacanja lješeva u rieke, nadzorom rieka i obala po upravnim i vojnim obhodnjama, te odredbom za hvatanje i zakapanjem lješeva na mjestu, gdje su opaženi“ (Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Fond 1204, Zapovjedništvo 6. pješačke divizije, Taj. Broj: 3067/1942.).

Iz navedenog je razvidno – Goldstein ili nije valjano savladao „zanat“ povjesničara, znanstvenika, ili ne odolijeva patvorenju (falsificiranju, krivotvorenu) izvornika, u namjeri obmane.

Goldstein piše da je među ustašama „kružila maksima“ kako bi „srpsko pitanje“ trebalo riješiti po načelu „trećinu pobiti, trećinu iseliti, trećinu pokrstiti“. Ona, piše dalje Goldstein, nije nikad zapisana u ustaškim programskim spisima, niti je zabilježena u tisku ili zakonskim odredbama NDH, ali – zaključuje Goldstein – nema

Nacistički stroj za drobljenje (usitnjavanje) ljudskih kostiju [njemački: Knochenmühle], kakav je prema Goldsteinovoj izmaštanu tvrdnji korišten za uklanjanje leševa logoraša u Jasenovcu početkom travnja 1945.

nikakve dvojbe da je teror nad Srbima imao za cilj njezinu realizaciju. O tome, objašnjava nam Goldstein, „posredno svjedoče“ razni izvori, čak i zapisi „vrlo informiranih suvremenika“.

Tako Goldstein spominje specijalnog opunomoćenika Ministarstva vanjskih poslova Njemačkog Reicha za Balkan sa sjedištem u Beogradu Hermanna Neubachera (*Sonderauftrag Südost 1940-45. Bericht eines fliegenden Diplomaten*, Göttingen, 1956., str. 18.), koji bi, valjda, trebao biti relevantan izvor za teoriju o „trećinama“. No, kao šlag na vrhu torte, Goldstein nas educira da ideja o „trećinama“ nije originalna dosjetka Pavelića, ili nekog njegovog suradnika, nego je preuzeta od jednog savjetnika ruskog cara koji je tu zamisao oko 1880. godine predlagao za rješenje židovskog pitanja u Rusiji – pa Goldstein u svoj svojim genijalnosti zaključuje da su tu izjavu ustaše „očito“ negdje „pročitali i onda samo preuzeli“ (str. 51.-52.). „Напросто не могу да верујем“, rekao bi moj prijatelj iz Jagodine. Dakle, u nedostatku pouzdanih izvora Goldstein se poziva na „posredne izvore“ i proglašava „očitim“ ono što nije očito – dok se ne dokaže nekim ozbiljnim i provjerljivim izvorima – da su ustaše preuzele pojmom o „trećinama“ od savjetnika ruskog cara.

Goldstein u svojoj knjizi prežvakava tezu o „banalnosti zla“ u Jasenovcu, ali je

istovremeno u rukopisu vidljiva banalnost njegove površnosti i neznanja. Dok opširno piše i ponavlja o obespravljenosti i progonu Srba u NDH, i provođenju genocida nad njima, sasvim slučajno spominje da je sarajevski odvjetnik Sava Besarović 1942. bio „predstavnik Srba u Hrvatskom državnom saboru“ (str. 582.). Kako je Besarović mogao biti predstavnik Srba u NDH, kad Srbi kao narod u njoj nisu priznati i službeno ne postoje, naziva ih se „grko-istočnjacima“, „pravoslavcima“. Tako, prema Goldsteinu, narod koji je u NDH izložen genocidu, ipak je imao svog predstavnika u Saboru.

Poglavnik Ante Pavelić je, na temelju Zakonske odredbe o Hrvatskom državnom saboru od 24. siječnja 1942., sazvao Hrvatski državni sabor 23. veljače 1942. Na temelju navedene Zakonske odredbe zastupnički mandat dodijeljen je članovima Hrvatskoga sabora iz 1918. i 1938., predstavnicima nacionalnih stranaka i ustaškim dužnosnicima, a u njega su pozvani osnivači i doživotni članovi Glavnog odbora bivše Hrvatske seljačke stranke, članovi vijeća bivše Hrvatske stranke prava izabrani 1919., doglavnici, poglavnici pobočnici i povjerenici u Glavnom ustaškom stanu Hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta, kao i dvojica predstavnika Njemačke narodne skupine. Dakle, u Hrvatskom državnom saboru u vrijeme

NDH, napominjem Goldsteinu, recenzentima njegove knjige i sličnim znalcima, nije bilo predstavnika Srba, a manjinski su bili jedino dva predstavnika Njemačke narodne skupine. Uz to, Goldsteinov navod da je Sava Besarović bio "predstavnik Srba u Hrvatskom državnom saboru", osim što je priglup, zvuči i revizionistički.

Kada je Savu Besarovića proglašio predstavnikom Srba u Saboru NDH, zar nas onda treba čuditi kada Goldstein navodi da je okružnicu Organizatornog ureda Glavnog ustaškog stana od 20. svibnja 1942. sastavio „ministar Mladen Lorković“ (str. 43-44), a zapravo je okružnicu potpisao Lorković, ali Blaž, kao upravni zapovjednik GUS-a. Recenzenti, gdje ste bili?

A kad je nevažno tko je Blaž, a tko Mladen Lorković, i oko ostalog se može biti fleksibilan. Tako se Goldstein opširno raspisao o slučaju sela Crkveni Bok nedaleko Sunje (str. 553.-555.). Ustaše iz Jasenovca su 13. listopada 1942. upali u sela Crkveni Bok, Ivanjski Bok i Strmen, pobili brojne stanovnike, opljačkali sela, a ostale Srbe odveli u Jasenovac, ali su oni kasnije pušteni. Goldstein navodi da je Maks Luburić „dvije godine kasnije“ podnio izvještaj o ovom događaju (str. 554.). No, Luburić u izvještaju koji Goldstein spominje ne govori o događajima u Crkvenom Boku u listopadu 1942., nego o upadu ustaša u Crkveni Bok dvije godine kasnije, 27. kolovoza 1944., kad je to selo spaljeno, a mnogi stanovnici ubijeni ili odvedeni u logor. Dakle, da ne bi bilo zabune, Luburić ne izvještava o događaju iz listopada 1942., kako to tvrdi Goldstein. Začudno, pa o tim događajima postoji opsežna literatura, – najmanje dvije knjige: Savo Skrobo, *Ratni događaji i sjećanja, Općina Crkveni Bok u NOB-u 1941.-1945.* (Sisak, 2012.) i Maja Kljajić Vejnović, Nikola D. Turajlić, *Uraljama genocida. Stradanja stanovništva Strmena, Crkvenog Boka i Ivanjskog Boka u XX vijeku* (Beograd, 2017.). Dakle događaj iz 1944. godine stavljamo u 1942. godinu. Možda i shvatim da sam pogriješio – „dvije godine kasnije“. No, gdje su bili kompetentni recenzenti da na ovo ukažu Goldsteinu na vrijeme?

Kao što ne koristi literaturu o Crkvenom Boku, ne koristi Goldstein ni mnogo toga drugoga. Zašto Goldstein, kad piše o Srbima u NDH i odnosu ustaša prema pravoslavlju, ne koristi nezaobilaznu knji-

gu Veljka Đ. Đurića *Ustaše i pravoslavlje. Hrvatske pravoslavne crkve* (Beograd, 1989.), ili neke druge Đurićeve radove, slagao se ili ne s onime što u njima piše? Nije Goldstein u svojoj knjizi koristio niti knjigu Jovana Čulibrka, *Istoriografija holokausta u Jugoslaviji* (Beograd, 2011.). No – kažem – dugačak je popis knjiga, zbornika, časopisa i radova kojima se Goldstein, u svome „skrupuloznom“ pristupu, nije koristio i konzultirao ih, a ukratko rečeno trebao je, jer su za razumevanje pitanja kojima se bavio relevantni.

Goldstein se u svojoj knjizi *Jasenovac* „očešao“ o sve one koji ne misle i ne pišu kao on. Pri tome je samo dokazao vlastito skromno znanje, a i sklonost obmani. Tako pišući o posjetu poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa Julija Schmidlina logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljetu 1944. mudruje, pa u bilješci 3 (str. 919.) navodi: „Možda Schmiedlin nije mogao znati, ali [Mario] Kevo je morao da je dr. Milo Bošković ubijen dva mjeseca i četiri dana nakon Schmiedlinova odlaska iz logora [Jasenovac], u rujnu 1944.“ Nakon toga Goldstein komesarski spočitava Mariju Kevi da je „neznalica“ i zamjera mu što koristi „nedopustivu revisionističku terminologiju“, nazivajući vlasti NDH „hrvatskim vlastima“. No, Mario Kevo je u svome članku „Posjet poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljetu 1944.“, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, Zagreb 2008., a taj članak koristi i sam Goldstein, napisao jasno na str. 557. da je Bošković ubijen krajem rujna 1944. godine.

Usput, kad već cijepidlačim, nejasno je zašto Goldstein u svojoj knjizi, „prvoj znanstvenoj monografiji“ o logoru Jasenovac, pisanoj „akribično“ [(od grč. ἀκρίβεια – akribija), što će reći: osobito brižljivo, pomno, točno, savjesno], *Comité International de la Croix-Rouge* (franc.) ili *International Committee of the Red Cross* (engl.) tako akribično naziva i „Međunarodni odbor Crvenog križa“ (str. 455.) i „Međunarodna organizacija Crvenog križa“ (str. 709.).

Goldstein piše da su se za vrijeme Jugoslavije o logoru Jasenovac i razmjerima ustaških zločina koristile „sugestivne metafore“ o „povampirenim koljačima“ i „sumanutim zločincima“ (str. 28.). A kakve su Goldsteinove metafore? Piše o „bezognim prijevarama“ (str. 48.), „dubo-

ko nemoralnim zadacima“ (str. 49.), „dnu pakla“ (str. 567), itd. Ipak, ne može se reći da Goldstein piše o „povampirenim koljačima“, ipak je on skrupulozan, on piše samo o „koljačima“, „grupama koljača“ i „teškim koljačima“. Bilo bi uputno da isti način izražavanja koristi i kad piše o komunističkim zločinima, i kad u tom kontekstu spominje Josipa Broza zvanog Tito. No, nasuprot prethodno spomenutim epitetima, Goldstein će komunistički sustavni i nemilosrdni obračun s neprijateljem u Hrvatskoj, i drugdje u Jugoslaviji, nakon Drugoga svjetskog rata nazvati samo „aberacijom“ [lat. *aberratio* – skretanje s puta, pogreška sustava] (“Ivo Goldstein: Istina o Jasenovcu zna svatko tko želi”, <https://www.slobodnaevropa.org/a/ivo-goldstein-jasenovac-logor-/29198835.html>).

Nerijetko za neke navode i podatke Goldstein ne donosi bilješke niti se poziva na izvore i literaturu, pa možemo samo nagađati odakle mu ono što navodi. Tako, pišući o „kozaračkoj ofenzivi“ 1942. navodi: “Njemačko zapovjedništvo cijele akcije, ponajprije general [Friedrich] Stahl, pa i general [Edmund] Glaise von Horstenau, temeljem naredbe iz Berlina, snažno je inzistiralo na tome da se zdrave muškarce i žene šalje bez djece kao radnu snagu u [Njemački] Reich. Iako je to bilo protivno ustaškim planovima prema kojima je te ljude trebalo likvidirati, njemačka je volja bila provedena” (str. 550.-551.). Za ovu tvrdnju Goldstein nema nikakve izvore. Koja naredba iz Berlina, kada je i kome upućena, koje „snažno inzistiranje“ i kod kojih predstavnika NDH, koji „ustaški planovi“? Gdje su izvori za sve što je naveo? Bojim se da je Goldstein sve navedeno izmaštao, iako ne mogu vjerovati, ali izvora za ove smione tvrdnje nije naveo. Kada se okreće stranica 900., na kojoj bi trebali biti izvori za navedeno, u bilješci 148 navodi se spomenuti članak Nikice Barića “Kozara 1942. – sudbina zarobljenika, civila i djece”, ali u tom članku nema ništa o „naredbi iz Berlina“, inzistiranju njemačkih generala kod predstavnika NDH i „ustaškim planovima“.

No, zapravo, Goldstein u svojoj knjizi često piše i tvrdi jedno, a u izvorima ili literaturi na koje se poziva u bilješkama stoji nešto sasvim drugo. Primjer za to je slučaj kad Goldstein raspravlja o mogućem broju Židova žrtava jasenovačkog logora. Pritom o istraživanjima – izračunu/

procjeni Dragana Cvetkovića iz Muzeja žrtava genocida ustvrđuje: „Cvetkovićeva procjena već na prvi pogled ima slabosti, jer on procjenjuje da je u jasenovačkom logorskom kompleksu ubijeno oko 22.000 Židova, što nije moguće – po općim i višestruko potvrđenim istraživanjima jasenovačkih žrtava, među Židovima nije moglo biti više od 17.000“ (str. 790). U bilješci 203 na stranici 931. Goldstein, da bi potkrijepio navedenu tvrdnju, poziva se na: „Cvetković, *Stradanje stanovništva NDH u logorima – numeričko određenje*, [str.] 84; Cvetković, *Jasenovac u sistemu stradanja civila u NDH*, [str.] 76, 82; Geiger, *Brojidibeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac*, [str.] 231“.

Ne ulazeći ovom prigodom u raspravu o Cvetkovićevim, Goldsteinovim ili nekim drugim izračunima/procjenama o broju Židova žrtava logora Jasenovac – u navedenoj Goldsteinovoј tvrdnji točno je jedino: „što nije moguće“. Jer brojku, koju Goldstein pripisuje Cvetkoviću, od „oko 22.000 Židova“, Cvetković nigdje ne navodi, niti ju je ikada navodio. Goldstein je to jednostavno izmislio. Cvetkovićev članak „Stradanje stanovništva NDH u logorima – numeričko određenje“, u zborniku radova *Logori, zatvori i prisilni rad u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1941.-1945./1945.-1951.* (Zagreb, 2010.), objavljen je na stranicama 41. do 56., a Goldstein upućuje na stranicu 84! U tom članku se ne spominje brojka od „oko 22.000 Židova“. Niti u članku „Jasenovac u sistemu stradanja civila u NDH – kvantitativna analiza (ili, ponovno o brojevima)“, objavljenom u *Jasenovac. Zbornik radova Četvrte međunarodne konferencije o Jasenovcu* (Banja Luka, 2007., str. 69.-82.), Cvetković uopće ne spominje „oko 22.000 Židova“. Cvetković u svojim radovima donosi izračun/procjenu od 18.000 do 19.000 Židova žrtava logora Jasenovac, kako to i ja prenosim u članku „Brojidibeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac, 1941.-1945. (procjene, izračuni, popisi)“, objavljenom u *Časopisu za suvremenu povijest*, br. 2, Zagreb, 2013., na stranici 231, na koju u svojoj bilješci upućuje Goldstein. Uostalom, i u zborniku radova *Jasenovac – manipulacije, kontroverze i povjesni revizionizam* (JUSP Jasenovac, 2018.), u kojem i Goldstein ima prilog, Cvetković u članku „Koncentracijski logor Jasenovac i njegova uloga u uništavanju naroda NDH – izračun mogućeg broja žrtava na

temelju djelomično revidiranog popisa iz 1964. godine“ precizira svoj izračun/projekciju broja Židova žrtava logora Jasenovac na 17.926 do 19.076 (str. 193., 195., 198., 201., 206.). Kad Goldstein u knjizi *Jasenovac* piše o žrtvama Srba u logoru Jasenovac, poziva se i na ovaj Cvetkovićev članak (str. 794., i bilješka 213 na str. 932.). Goldstein očito nije pozorno čitao, ili pak nije razumio što čita. Ili su posrijeđi drugi razlozi? Rekli bi neki: „vrlo precizno“, „akribično i odgovorno“.

Što su ovdje, kao i kod mnogobrojnih drugih sličnih Goldsteinovih „umotvorina“, radili recenzenti njegove knjige, te „prve znanstvene monografije“ o logoru Jasenovac, teško je dokučiti.

Dosta prostora posvetio je Goldstein u svojoj knjizi ustaškom prvaku Vladi Singera (1908.-1943.) i četničkom vojvodi Pavlu Đurišiću (1909.-1945.), za koje navodi da su ubijeni u logoru Jasenovac. (str. 176., 186.-189., 199., 442., 444., 446., 454. i 436., 729.-731.) Kad je već tako, nije jasno zašto se Goldstein nije zapitao kako to da Singera i Đurišića više nema na popisu žrtava logora Jasenovac (i Stara Gradiška) Javne ustanove Spomen-područje Jasenovac (vidjeti: <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618>), ili su za JUSP Jasenovac žrtve logora Jasenovac (i Stara Gradiška) samo oni koji su „podobni“?

Uz to, bilo bi važno saznati kad je i tko je uklonio Singera i Đurišića s popisa jasenovačkih žrtava, po čijoj odluci i naredjenju. Podsjecam – za svaki slučaj – u ne tako davno objavljenom žrtvoslovu JUSP-a Jasenovac *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.*, koji su priredili Jelka Smreka i Đorđe Mihovilović (Jasenovac, 2007.), za Singera je navedeno da je ubijen 1943. u logoru Stara Gradiška ili Jasenovac (str. 1510.), a za Đurišića da je ubijen u logoru Jasenovac 1945. (str. 444.).

Na početku svoje knjige Goldstein (str. 17.) navodi, pozivajući se na jasenovačkog uznika Iliju Jakovljevića (*Koncligor na Savi*, Zagreb, 1999., str. 19.), da u budućoj literaturi o ustaškim logorima „izmišljanja ne bi smjelo biti“. Koliko se toga držao sam Goldstein, mislim da na temelju prethodno navedenog postaje prično razvidno.

No, kada pomislite da je kraj, Goldstein kaže – drobilica! Nedugo prije objave nje-

gove prve znanstvene i akribične knjige o Jasenovcu, Goldstein je u tjedniku *Globus* od 5. svibnja 2018. iznio spasonosnu ideju kojom je objasnio što se dogodilo s mnogobrojnim leševima jasenovačkih logora: „Na samom kraju rata, početkom travnja 1945., vratilo se nekoliko najviđenijih jasenovačkih koljača nakon dvije-dvije i pol godine u Jasenovac, jer su znali točno pozicije masovnih grobnica. Zapovijed je glasila da se ‘tragovi grobova imaju uništiti po svaku cijenu’. U Gradini, na desnoj obali Save, tih je dana oko 500 logoraša ‘spaljivalo leševe i kamufliralo masovne grobnice’. Na željeznim traverzama (koje su neki nazivali ‘roštiljem’) leševi su spaljivani, pa je u grobnice vraćan pepeo. ‘Danima se crni dim zgarišta ljudskih ostataka dizao u nebo’, zapisali su svjedoci. Osim toga, iz Reicha su dovezeni strojevi koji su lomili kosti leševa. Kada su patolozi 1964. otvorili neke grobnice, ustanovili su kako su mnogi leševi već ‘istrulili i raspali se’ te kako se ponegdje ‘ljudsko tkivo pretvorilo u sapunastu masu žućkasto-narančaste boje’. A što bi se našlo danas, 75 godina nakon zločina?“ (<https://www.jutarnji.hr/globus/Globus-komentari/pise-ivo-goldstein-komisija-za-jasenovac-nova-besmislena-inicijativa-sefice-drzave/7321071/>).

Priču o navodnim posebnim strojevima iz Njemačkog Reicha kojima su u Jasenovcu lomili kosti leševa, usitnjavali ih, i tako prikrili zločin, Goldstein je ponovio 17. lipnja 2018. na Hrvatskoj televiziji, u emisiji *Nedjeljom u 2*, gostujući kod Aleksandra Stankovića. Koliko je tih strojeva (“drobilica kostiju”) bilo, i kada i kako im se izgubio svaki trag, Goldstein nije pojasnio.

Navedenim izjavama o drobilici Goldstein je uskovitlao široke narodne mase, kao i pažnju “poštene inteligencije”. Očekivalo se da će u svojoj prvoj znanstvenoj i akribično napisanoj knjizi konačno donijeti konkretne podatke o postojanju navedene njemačke drobilice u Jasenovcu. No, svi koji su to očekivali ostali su razočarani.

U samoj knjizi Goldstein je cijelu priču ponovno zakukuljio na novi način. Ponavlja da je Zapovjedništvo logora Jasenovac na kraju rata težilo prikriti tragove zločina i da se „tragovi grobova“ moraju uništiti po svaku cijenu. Dalje nam objašnjava: „Iako neposrednih dokaza nema, način

na koji su ustaše spaljivali leševe u Jasenovcu napadno je sličan metodi spaljivanja leševa koju su nacisti primjenjivali od 1941. (u Babin Jaru i drugdje u SSSR-u).“ Zatim Goldstein skrupuljano dodaje da su ustaše o uništavanju leševa „mogli učiti“ i od pripadnika SS-divizije Prinz Eugen, budući da je među njima bilo i bivših čuvara u logoru Chełmno gdje su se primjenjivale takve metode, kao i od neke nejasno definirane „druge grupe“ Nijemaca koji su krajem 1943. i početkom 1944. spaljivali leševe u logoru Jajinci kraj Beograda (str. 726.-727.).

Nije teško doći do osnovnih podataka o Babin Jaru (ukrajinski: Бабин Яр, ruski: Бабий Яр) i kako su nacisti tamo uništavali tragove svojih zločina (vidjeti: https://en.wikipedia.org/wiki/Babi_Yar). Također je lako doći do podataka o njemačkom stroju za drobljenje kostiju (vidjeti: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa10007>). Taj se stroj na njemačkom jeziku zvao Knochenmühle, a na ukrajinskom i ruskom jeziku kostedrobilki. Također su dostupni i

podaci o njemačkom logoru Chełmno (njemački: Vernichtungslager Kulmhof, u okupiranoj Poljskoj), primjerice vidjeti: https://en.wikipedia.org/wiki/Chełmno_extermination_camp.

U znanstvenom pristupu sve tvrdnje i navodi, pa i o logoru Jasenovac, trebali bi imati i vjerodostojnu potvrdu – „izmišljanja ne bi smjelo biti“. No, Goldstein očito ne raspolaže nikakvim konkretnim izvorima da je u Jasenovcu korišten spomenuti njemački stroj, iako je o tome trubio u svojim medijskim istupima. Možda je i on shvatio da izmišljanje mora imati neke granice?

Ne raspolaže Goldstein ni bilo kakvim konkretnim izvorima da su ustaše „mogli učiti“ bilo što od pripadnika SS-divizije Prinz Eugen. No, bojim se, navedene tvrdnje Goldsteina mnogi će „objeručke prihvatić“, te uporno ponavljati, bez obzira na to što Goldstein za njih nema relevantnih izvora. Tako se Goldstein zapravo visoko pozicionirao u katalogu razno-ravnih izmišljotina o logoru Jasenovac. No, ono za što Goldstein nema izvora, on će

pronaći u svome umu. Dakle, spasonosna formula kojom se Goldstein, u pomanjkanju vjerodostojnih, pa i ikakvih, pokazatelja koristi je jednostavna – ono čega nema moguće je izmaštati. Znanstveni pristup? Možda za Goldsteina!

I ova najnovija Goldsteinova knjiga, kao uostalom i sve njegove prethodne knjige, u razno-ravnim sklonim mu medijima najavljuvana je godinama unaprijed. Praćeno je njezino nastajanje i Goldsteinovi istraživački napor. Kao da je riječ o dugo iščekivanom muškom prvorodeniku u kraljevskoj obitelji. Najavljuvano je da će to biti najbolja knjiga o logoru Jasenovac i „zadnja riječ“ o navedenoj temi. Sve je intenzivirano koji dan prije no što je dugo iščekivani prvorodenac ugledao svjetlo dana, i kad je Goldsteinova knjiga („prva znanstvena monografija“ o logoru Jasenovac) na sreću svih nas objavljena. Usljedili su – kako u takvoj prigodi i priči – mnogobrojni neumjereni hvalospjevi.

U istraživanju žrtava logora Jasenovac i razmjera počinjenih zločina problem je najčešće ne samo pomanjkanje izvora i vjerodostojnih pokazatelja, nego i „dobre volje“, a i „zdrave pameti“ da se određena pitanja valjano obrade. U svojoj najnovijoj knjizi *Jasenovac* Goldstein nije pokazao ni „dobre volje“, niti „zdrave pameti“, naprotiv i dalje nas lobotomizira iskazujući sve osim spremnosti i sposobnosti znanstvenog pristupa.

Neposredno po objavljuvanju Goldsteinove knjige *Jasenovac*, Robert Bajruši u *Jutarnjem listu* od 11. studenoga 2018. ustvrdio je: „Knjiga Ive Goldsteina najvažniji je publicistički naslov izdan ove godine u Hrvatskoj.“ (<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/knjiga-ive-goldsteina-najvažniji-je-publicistički-naslov-izdan-ove-godine-u-hrvatskoj/8041322/>). Rekli bi neki – to je i uputa da bi Goldsteinovu knjigu *Jasenovac* trebalo predložiti za barem jednu od prestižnih hrvatskih znanstvenih nagrada, a moguće je i kao novi poticaj za primanje Goldsteina u HAZU. Kada do takvog prijedloga dođe, u što ne sumnjam, spremam sam priložiti znatno opsežniji osvrt na ovu najnoviju Goldsteinovu knjigu, koji upravo pišem.

UBIJANJE LJUDI NA JUŽNOM VELEBITU U RUJNU 1946. GODINE

Devetog rujna ove godine postavljen je veliki i lijepi kameni spomenik na prijevoju južnog Velebita, na cesti koja Gračac spaja s Obrovcem, na mjestu Prezid. Da putnike podsjeća na smrt nevinih ljudi, hrvatskih mučenika!

Prezid je stratište na kojem je Ozna 1946. likvidirala veliki broj ljudi iz lovinačkog kraja, ali i brojne ljude s dalmatinske strane Velebita. Za zločin su izravno odgovorni Stanko Kukić, zapovjednik Ozne kotara Gračac, Srbin iz Zrmanje, i njegov zamjenik Milan Mioković, Srbin, također iz Zrmanje. Krajem kolovoza 1946. naredili su uhićenja u Svetom Roku, Lovincu i Ričicama, a 9. rujna uhićenike su sproveli na Prezid i mnoge od njih ubili. U zločinu su sudjelovali i pripadnici Ozne iz Obrovcia, u isto su vrijeme na Prezid doveli svezane ljude iz Jasenica, Zatona Obrovačkog i – danas znamo – iz Modriča kraj Selina.

Ubijanje je prvenstveno bilo usmjereni protiv Hrvata lovinačkog kraja, jedno u dugom nizu brutalnih nasilja, prve Jugoslavije i druge Jugoslavije. Cilj je uvjek bio isti – Hrvate oslabiti, u konačnici ih i istisnuti s prostora južne Like. Ubojice Kukić i Mioković razglasili su svoje „razloge“. Tvrđili su da su *banditi* (križari!) 31. kolovoza 1946. na Prezidu napali kamion s jugoslavenskim vojnim pitomcima koji su putovali iz Zadra prema vježbalištu u Bihaću, i da su ubili nekoliko vojnika i jednog majora. Mještane su proglašili odgovornima zato što oni bandite hrane i pomažu im.

U okolini Lovinca, Svetog Roka, Ličkog Cerja i Ričica u razdoblju od 1945. do 1948. križari doista jesu djelovali. Kao i u drugim našim krajevima bili su to hrvatski vojnici koji nisu bili izbjegli i nisu se bili predali, pretežito raniji ustaški vojnici. Na južnom Velebitu bile su poznate četiri skupine križara – skupina Marka Balena (Zule), skupina Ivana Šikića (Šikana), skupina Nikole Krpana (Vranzele) i skupina Jose Pastuovića (Jaculina). Sastavi ovih skupina nisu uvjek bili stalni, mijenjali su se – pojedini ljudi su se izdvajali i bili sami, a onda su se ponovno priključivali i ujedinjavali. Svi su se skrivali, pokušavali su preživjeti u očekivanju vojnog i političkog preokreta. Članovi

Piše:

Maja RUNJE

obitelji i prijatelji doista su im, naravno, pomagali. Vjerljivo je da su im pomagali i mještani s dalmatinske strane, i to zato što su ljudi s obje strane Velebita uvjek bili u prijateljskim i rodbinskim vezama, a i zato što su pojedine obitelji južnih podvelebitskih mjesta također imale sinove i braću u Velebitu.

Ubojice nisu skrivale svoje djelo. Dio uhićenika sa stratišta su čak i pustili, upravo zato da govore, da šire jezu i strah. Pustili su, primjerice, Katu Mašić (Jankovu) iz Cerja, Katu Vrkljan (Niklićevu) iz Ričica, Maru Župan (Tošinu) iz Svetog Roka, Macu Miletić (Anice Došenove) iz Svetog Roka, i druge. Pustili su i Milu Tomičića (Dančinova) iz Ričica, ali su ga prije toga toliko tukli da su ga teško ozlijedili. Oznaš Stanko Kukić naredio je u sljedećim danima „omladinske sastanke“, mlađež je morala dolaziti u prostorije mjesnih škola i ondje slušati „kako je bilo na Prezidu, da se više nikada ne bi usudili hraniti bandite!“ Preživjele, Katu Vrkljan i Katu Mašić, natjerali su da mladeži govore što su doživjele.

Nitko se od pogodjenih obitelji nije smio buniti, čak ni glasno govoriti, mogli su samo potajice gorko plakati. Ali istina se, kao i u svim našim drugim mjestima, tih prenosila od usta do usta, mučenici su nadahnjivali na hrabrost i otpor. Osobita uspomena čuvala se na djevojku Iku Šikić. U narodu je živjelo sjećanje da je na stratištu na Prezidu zapjevala: „Aj, moj brate, sve ču dati za te, čak i ove crne oči moje...“ Znala je da će je ubiti, zbog brata. Brat, Ivan Šikić, krio se u Velebitu. Staniša Kukić i njegovi pomagači ubili su ga kasnije, u Poljani, tijekom 1947. godine, skupa s dvojicom njegovih suboraca – Jurišom Tomičićem i Ivicom Barbarićem (iz Hercegovine). Tijela su im tada dovukli pred crkvu u Ričicama, da ondje danima leže.

Među stanovnicima je, kasnije, nakon sedamdesetih godina, bila poznata i činjenica za koju je saznao Ivan Katalinić (Mijača), Svetoročanin kome su na Prezidu ubili dvojicu braće. Katalinić je naime došao u dodir sa zaposlenikom građevinskog poduzeća „Gortan“ koje je 1969./70. asfaltiralo staru cestu prema Obrovcu, s čovjekom iz Dugog Sela, vozačem buldožera. A čovjek je Kataliniću posvjedočio da je, kopajući buldožerom, na mjestu Prezid naišao na veliku količinu ljudskih kostiju.

Prezid, blagoslov novog spomenika, 9. 9. 2018.

Od nadređenih je međutim brzo stiglo na-ređenje da se mjesto prekrije šljunkom i da se trasa ceste pomakne tako da prelazi preko masovne grobnice.

Za podizanje spomenika na Prezidu zahvalnost dugujemo gospodinu Anti Prpiću, čovjeku posvećenu dobru lovinačkoga kraja. Za vrijeme Domovinskog rata bio je predsjednik Zavičajnog kluba Lovinčana u progonstvu, u Zagrebu. Danas sa ženom živi u rodnom Ličkom Cerju, radni je vi-jek, kao pravnik, proveo u Zagrebu.

Ante Prpić utvrdio je da su oznaši tog nesretnog 9. rujna 1946. na Prezidu ubili najmanje trinaestoricu ljudi iz lovinačkog kraja: Roka Balena (Markićeva) iz Svetog Roka, Franu Katalinića (Mijaćina) iz Svetog Roka, Josu Katalinića (Mijaćina) iz Svetog Roka, Matu Krpana (Dančinova) iz Svetog Roka, Matu Pešuta iz Lovinca, Iku Škić (Kljacotinu) iz Ričica, Josu Šu-lentića (Joliku) iz Svetog Roka, Đana Tomičića (Petrova) iz Ričica, Maru Tomičić Franić (Dančinovu) iz Ričica, Marka Tomičića (Dančinova) iz Ričica, Matu Vida-kovića (Malenicu) iz Svetog Roka, Ivana Vrkljana (Demina) iz Svetog Roka i Josu Vrkljana (Demina) iz Svetog Roka. Tako-đer je utvrdio – a što ranije nije bilo poznato – da na Prezidu leže tijela devetoro ljudi iz Modrića: Jurke Dadić (Josina), Jakova Dadić (Josina), Josipa Duje Dadića (Josina), Marka Dadića (Jakovljeva), Pavla Da-dića (Jakovljeva), Jakova Jurline (Jurina), Marije Jurlina (Barišine), Ivana Jusupa (Stojanova) i Mile Nekića (Pavlova).

Ante Prpić je saznao da ubojice nisu ubi-jale Hrvate iz Jasenica i Zatona Obrovač-kog već da su njih pustili kućama, i to na-vodno zbog zalaganja tadašnjeg načelnika općine Obrovac, Srbina Dane Desnice.

Ante Prpić je također utvrdio da su žrtve bili i četvorica Srba iz Gračaca, ali njihova imena nije ustanovio. Vjerojatno je da je Ozna Srbe na Prezid dovela da prikaže „pravednost“. U Velebitu su se naime skri-vali i pojedini četnici. Najpoznatiji među njima bio je Simo Marčetić (Vugonja), sin poznatog predratnoga gračačkog trgovca i gostioničara. Za Marčetića se znalo da je povremeno dolazio kući, pa čak da se, pomalo prerušen, kretao po Gračacu. U konačnici ga je ubio susjed, Srbin.

Spomenik je prilikom postavljanja po-svetio fra Tino Labrović, župnik župa Sveti Rok, Lovinac i Ričice, svećenik Franjevačke provincije Presvetog Otku-pitelja, iz samostana u Gračacu. Nazočni su bili mještani i dvoje, troje članova obi-

Sveti Rok, Babići, mjesto na kojem je stajala rodna kuća dr. Mile Budaka, 2017.

telji. Mnoge su se obitelji žrtava tijekom desetljeća postojanja Jugoslavije potpuno ugasile. Represija je u lovinačkom kraju uništila doista mnoge ljude, mnoge obitelji. U *Kronici stradanja Hrvata južne Like* Luke Pavičića (Zagreb 1996.) i u *Dopu-nama i ispravcima Kronike stradanja Hrvata južne Like* (Zagreb 1997.) navedeno je gotovo 1.500 žrtava. U poratnim godi-nama zločince je na ubijanja i progone si-gurno dodatno poticala i činjenica da je dr. Mile Budak bio rodom iz Svetoga Roka, da je u zavičaju uživao veliki ugled i imao značajan politički utjecaj.

Ante Prpić dugo je u sebi nosio želju da stradanje nevinih ljudi bude obilježeno spomenikom, kad je to nakon slobodnih izbora 1990. postalo moguće. Osobita mo-tivacija razvila se nakon susreta i razgo-vora sa stanovitim Josipom Bulogom, su-počiniteljem zločina. Do susreta je došlo oko godine 2000., Bulog se Prpiću obra-ćao kao predsjedniku Lovačkog društva „Cvituša“, predlažući poslovnu suradnju. Bulog je prvih poslijeratnih godina bio pri-padnik Ozne /Udbe u Gračacu, a kasnije je bio zaposlenik milicije u Otočcu. Bio je Hrvat, rodom iz Vrgorca, vjerojatno rođen 1926., ili 1927. godine, bio je priženjen u Sinac. Početkom Domovinskog rata zago-vorom Slavka Degoricije i Josipa Manolića postavljen je za zamjenika načelnika Policijske uprave ličko - senjske, u Gos-piću. Dolaskom Tihomira Oreškovića na ličko ratište smijenjen je i udaljen.

A evo što je Bulog rekao Anti Prpiću 2000. godine, kako se Prpić danas sjeća:

„Poznajem ovaj vaš kraj kao svoj džep. Bio sam Titov najmlađi milicajac. Prvo sam, od 1945., bio u Ozni u Gračacu. Mi smo češljali Velebit tražeći bandite. Bilo nas je pet tisuća koji smo išli u potrage po cijelom Velebitu, od sjevera do juga. Ne znam je li sada ovdje u Velebitu još cestareva kuća. Osamsto metara lijevo od nje ubili smo dva bandita, Juru Vrkljana (Drajiću) i Danju Vrbana (Stipanova). Josinu Pastuovića (Jaculina), Marka Balena (Zulu), Nikolu Krpana (Vranzelu) i Marka Miletića (Nikole Kravara) izdao je lugar Maćo Šulentić (Jarišin). Uočio je dim, iz pećine. Maćo je bio u partizanskom Pod-dodboru koji je bio smješten u kući Fran-ka Despota. Mi smo iz Ozne organizirali zasjedu i pobili trojicu, a Marko Miletić (Nikole Kravara) ranjen je ali je uspio po-bjeći.

Napad na kamion s pitomcima JNA na Prezidu organizirali smo mi, u Ozni. Znali smo da će kamion naići iz Zadra, da vozi pitomce prema poligonu u Bihaću. To banditi nisu mogli znati. Mi smo obukli dijelove ustaških uniformi i pucali smo u vojsku na kamionu. Ranije smo dogovori-li da u kamion budu samo Hrvati. Kaznu nad mještanima smo proveli zato što su hranili bandite u Velebitu. Nismo baš zna-li sve koji ih hrane, pa smo se odlučili za napad na kamion s pitomcima. Tako smo

Sveti Rok i Lovinac, pogled sa Svetog brda, 2018.

mogli okriviti sve mještane i pokupiti što više civila.“

Josip Bulog bio je spreman potpisati i pisano svjedočenje, ali Ante Prpić bio je u to vrijeme zaokupljen gradnjom svoje kuće u Cerju. A gradio je kuću na istom mjestu na kojem je bila njegova ranija kuća, ona koju je bio počeo graditi 1983. a završavao je tijekom ljeta 1990. Može se spomenuti da je te 1990. majstor koji je bio došao iz Zagreba pred kraj svog posla glasno izrekao ono čega su se svi bojali ali nisu izricali – da će upravo završena kuća ubrzo biti srušena. Iz velebitskog predjela Duboke Jasle u to se vrijeme već stalno čula pucnjava, Simo Dubajić vježbao je s gračačkim Srbima. Nažalost, majstorovo predviđanje se i ostvarilo, nakon pada Lovinca 24. rujna 1991. Srbi su srušili kuću obitelji Prpić, kao i sve druge hrvatske kuće. Desetak godina kasnije, te 2000., Ante Prpić je gradio novu i za Bulogovo pisano svjedočenje nije bilo vremena. Uskoro je bilo i prekasno, zato što je Bulog u međuvremenu umro.

Vrijedno je zabilježiti da institucije nisu stajale na putu podizanju spomenika na Prezidu. Hrvatske ceste prve su dale suglasnost za postavljanje spomenika u zaštićenom pojusu, na cesti DC 27. Kamien za spomenik težine oko tri do četiri tone nije trebalo

kupovati, Ante Prpić i ljudi koji su dragovoljno pomagali našli su ga pod Tulovim gredama, u napuštenom kamenolomu nekadašnjeg zadarskog poduzeća „Jadral“. Za troškove klesanja slova pobrinuo se Krsto Ramić, načelnik općine Starigrad, kojoj pripada mjesto Modrič. Istina, Ante Prpić je doživio i anonimnu prijavu zbog prvoga bijelog polja u hrvatskom grubu uklesanom na spomeniku. Načelnik Policijske postaje u Gračacu prijavi međutim nije posvetio pozornost.

Nakon osamostaljenja Hrvatske o smaknućima na Prezidu pisalo je nekoliko autora, javili su se i pojedini članovi obitelji. O slučaju je pisao i Zdenko Radelić u knjizi *Križari, gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.* (Hrvatski institut za povijest, 2011.) U *Političkom zatvoreniku* pisao je primjerice Ivan Vukić (br. 157, travanj 2005.) U *Vili Velebita* pisali su Karlo Balen (br. 26.,

26.-27. listopada 1994.), M. P. (br. 26., 26.-27. listopada 1994.), Marko Miletić (br. 61, 24. rujna 1997.), i drugi.

Prikazi se redovito slažu u bitnome, a razilaze se u pojedinostima. Marko Miletić, koji se sam dugo skrivaо u Velebitu ali je srećom uspio pobjeći iz Jugoslavije te je kasnije živio u Portlandu u SAD-u, pisao je, primjerice, da je čuo, od suborca Stipe Vrkljana, da su kamion doista bili napali trojica križara iz jedne od skupina, i to zabunom, očekujući određenu pošiljkę koja da je trebala stići jednim autobusom. Treba reći da se ovakav opis događaja u lovinačkom kraju nikad nije čuo, članova obitelji križara nisu od svojih tako što čuli. Svi su od početka bili uvjereni da je napad inscenirala Ozna, baš onako kako je, puno godina kasnije, svjedočio udbaš Josip Bulog. Izvornih pisanih dokumenata, vojnih ili onih tajnih policija, nema. Inače, razumije se da težina zločina, odgovornost ubojica iz Ozne, ne bi bila manja ni u slučaju da su napad na kamion doista bili izvršili križari.

Uznemirujuće je da je šef Ozne / Udbe Gračac Stanko Kukić – ubojica mnogih ljudi, ne samo onih umorenih na Prezidu – devedesete dočekao u miru, u svom stanu na Krešimirovu trgu 12 u Zagrebu, kamo se već početkom šezdesetih s obitelji bio doselio, sigurno zbog svojih velikih zasluga. (Slučaj hoće da je autorica sa sinom Stanka Kukića, Nikolom Kukićem, išla u isti razred u VII. zagrebačkoj gimnaziji! Djevojke i mladići iz pristojnih obitelji – šestero, sedmero njih – znali su, barem po prilici, o kome i o čemu je riječ, u ovom i u drugim sličnim slučajevima.) Hrvatska vlast Kukića naravno nije ništa pitala, u miru je umro. Lovinčani su jako pogriješili što ga sami nisu pritisli da kaže barem dio onoga što je znao, kad već nije bilo moguće da ga dovedu pred sud.

Ličko Cerje, pogled na Velebit, 2018.

NEKOLIKO PODATAKA O UKLANJANJU GROBALJA I GROBOVA “OKUPATORA” I “NARODNIH NEPRIJATELJA” U MAKEDONIJI NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Nakon kratkotrajnoga Travanjskoga rata 1941., u kojem je njemački Wehrmacht bez znatnijeg otpora brzim prodorom osvojio područje današnje Makedonije, te kapitulacije vojske Kraljevine Jugoslavije, Makedonija je podijeljena između Kraljevine Bugarske (središnji i istočni dio Makedonije) i Kraljevine Italije (odnosno pripojeno Albaniji koju su okupirali Talijani) (zapadni dio Makedonije). Preslagivanje vojnih snaga, pa i intenziviranje oružanih sukoba, a i znatna promjena političkog stanja u Makedoniji nastupila je kapitulacija Italije u rujnu 1943. i Bugarske u rujnu 1944. Završno poglavlje glavnine ratnih djelovanja u Makedoniji je povlačenje od kolovoza do studenoga 1944. njemačke Grupe armija E iz Grčke.

Posljedice Drugoga svjetskog rata na europskom jugoistoku, i na Balkanu, bila su velika materijalna razaranja, a i ljudski gubici bili su izrazito veliki. Prisutnost okupacijskih snaga Njemačkoga Reicha, Italije i Bugarske, te djelovanje i jugoslavenskih monarchista i napose komunistima predvođenoga partizanskog pokreta na području Makedonije tijekom Drugoga svjetskog rata imalo je za posljedicu izravne sukobe zaraćenih strana, što je dovelo i do velikih ljudskih gubitaka i među vojnicima i među stanovništvom.¹ Nepomirljive ideologije i politički i vojni interesi suprotstavljenih strana u ratnom sukobu i građanskom ratu umnožili su materijalne i ljudske gubitke.

Prema dosadašnjim spoznajama, od travnja 1941. do studenoga 1944. život je izgubilo oko 24.000 stanovnika Makedonije (7.000 Židova, 6.000 Srba, 6.000 Makedonaca, 4.000 Albanaca i 1.000 Bu-

Piše:

Dr. sc. Vladimir GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

gara), od toga oko 3.000 kao “kolaboranti” i “kontrarevolucionari”. U oružanim sukobima (borbama) kao pripadnici raznih vojski život izgubilo oko 14.000 stanovnika Makedonije.²

Uz to, na području Makedonije je tijekom Drugoga svjetskog rata u oružanim sukobima život izgubilo i nekoliko tisuća

njemačkih, talijanskih i bugarskih vojnika. Njemački, talijanski i bugarski vojnici poginuli tijekom Drugoga svjetskog rata u Makedoniji pokapani su na mnogobrojnim mjestima, i u pojedinačnim grobljima na mjesnim grobljima i na vojnim grobljima. Njemački vojnici su pokapani uglavnom na tri njemačka vojna groblja: u Skoplju, Bitoli i najčešće u Prilepu, gdje su bila uređena njemačka vojna groblja

iz Prvoga svjetskog rata. Talijanski vojnici su pokapani uz mjesta pogibije, te i na mjesnim grobljima u pojedinačne ili zajedničke grobnice. Bugarski vojnici su, pak, pokapani uz mjesta pogibije, a i na više postojećih vojnih groblja u Makedoniji iz vremena Prvoga svjetskog rata.³

Prema podatcima (poimeničnom navodu) Narodnog saveza za skrb o njemačkim ratnim grobovima (*Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.*), tijekom Drugoga svjetskog rata na području Makedonije poginulo je 1830 njemačkih vojnika (uključujući i one koji su u poraću umrli ili, pak, ubijeni u ratnom zarođenju), a pokopani su na oko 75 različitih, poznatih i nepoznatih lokacija.⁴

Njemački vojnici poginuli tijekom Drugoga svjetskog rata na sjeveru Makedonije pokapani su na Njemačkome vojnom groblju u Skoplju, osnovanom u listopadu 1918. na gradskom groblju, danas dijelu grada između Državne bolnice i Ministarstva za unutarnje poslove Republike Makedonije (kompleks južno od Bulevara Makedonija). Tu je uz 900 njemačkih vojnika bilo pokopano i pripadnika drugih (i međusobno zaraćenih) vojski, sveukupno 1212 vojnika poginulih tijekom Prvoga svjetskog rata. Tijekom Drugoga svjetskog rata osim njemačkih vojnika na groblju su pokapani i drugi, pa i britanski vojnici. Groblje je tijekom 1950.-1952. izmjeno na novu lokaciju u selo Usje nedaleko Skopja, a neki i na groblje u skopskom Čairu, na lijevoj obali rijeke Vardar. Kada je 1952. osnovano novo skopsko groblje Butel⁵, s Njemačkog su vojnog groblja na Butel u zajedničku grobnicu premješteni zemni ostatci njemačkih vojnika, koja je

Iskazivanje počasti njemačkim vojnicima na Njemačkom vojnem groblju u Skopju,
11. studenoga 1941.

danasm označena velikim betonskim križem i s natpisom na mramornoj ploči: "Katolički grobišta" [“Katoličko groblje”].⁶ Tako je Njemačko vojno groblje u Skopju, obnovljeno i uzorno uređeno 1930-ih u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, u potpunosti nestalo.

Njemačko vojno groblje u Prilepu osnovano je 1916., a u vrijeme Kraljevine Jugoslavije obnovljeno i uređeno, 1929.-1933., kada su na ovo groblje preneseni i zemni ostaci njemačkih vojnika poginulih na području Makedonije i pokopani na drugim pojedinačnim ili skupnim grobnim mjestima. Na Njemačkome vojnem groblju u Prilepu pokopani su i njemački vojnici poginuli tijekom Drugoga svjetskog rata, njih oko 60. Nakon Drugoga svjetskog rata ovo je groblje uništeno. Početkom 1970-ih Narodni saveza za skrb o njemačkim ratnim grobovima (*Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.*) pokušavao je pregovorima s nadležnim organima u Jugoslaviji ishoditi obnovu Njemačkoga vojnog groblja u Prilepu, ali bezuspješno. Njemačko vojno groblje u Prilepu bit će obnovljeno i uređeno tek u godinama nakon raspada SFR Jugoslavije, 2009.⁷ Od tada se na Njemačkom vojnem groblju u Prilepu održavaju redovito komemorativni skupovi za njemačke vojнике poginule u Prvome i Drugome svjetskom ratu, na kojima sudjeluju i voj-

ni i politički (diplomatski) predstavnici iz Savezne Republike Njemačke.⁸

Talijanski vojnici poginuli u Travanjskom ratu 1941. i tijekom Drugoga svjetskog rata do rujna 1943. u oružanim sukobima s makedonskim partizanima na području zapadne Makedonije pokapani su na uglavnom u Debru, gdje je bilo sjedište Talijanske vojske. Ekshumacija posmrtnih ostataka talijanskih vojnika pokopanih na vojnem groblju u Debru izvršena je 1964., te su preneseni u Republiku Italiju. No terenskim uvidom na groblju u Debru moguće je ustvrditi, da ima još grobova talijanskih vojnika koji nisu ekshumirani.⁹ Talijanski vojnici poginuli u Travanjskom ratu 1941. između Struge i Ohrida pokopani su u pojedinačnim grobovima na novoosnovanom Talijanskom vojnem groblju u Ohridu.¹⁰ Uz to, poznato je, da je u Strugi na starom gradskom groblju pokopano u zajedničku grobnicu 27 talijanskih vojnika poginulih u oružanim sukobima u okolini Struge. Kasnije su posmrtni ostaci stranih vojnika sa starog gradskog groblja u Strugi, uključujući i talijanske, premješteni na novu lokaciju na gradsko groblje u Strugi.¹¹

Bugarski vojnici poginuli na području Makedonije tijekom Drugoga svjetskog rata u oružanim sukobima s makedonskim partizanima pokapani su na mnogobrojnim grobnim mjestima. Prema dosadaš-

njim spoznajama bugarski vojnici poginuli tijekom balkanskih, Prvoga i Drugoga svjetskog rata pokapani su na 471 groblju u Makedoniji. Među poginulim bugarskim vojnicima bilo je i Makedonaca, koji su tijekom Drugoga svjetskog rata u znatnom broju unovačeni u Bugarsku vojsku. Bugarska vojna groblja u Makedoniji danas su tek ponegdje obnovljena. No riječ je o vojnim grobljima iz balkanskih i Prvoga svjetskog rata.¹² Bugarski vojnici poginuli tijekom Prvoga i Drugoga svjetskog rata u Makedoniji pokapani su i na njemačkim vojnim grobljima. Tako je na Njemačkome vojnem groblju u Prilepu pokopano i 60 bugarskih vojnika poginulih u Prvome i Drugome svjetskom ratu.¹³

Bugarska vojna groblja iz Drugoga svjetskog rata u Makedoniji nisu obnovljena. No Bugarsko vojno groblje iz Drugoga balkanskog i Prvoga svjetskog rata u Novom Selu kod Strumice¹⁴ postalo je nakon obnove 2006.¹⁵ središte odavanja počasti bugarskim vojnicima poginulima tijekom balkanskih i Prvoga svjetskog rata, (a nedvojbeno i bugarskim vojnicima poginulim tijekom Drugoga svjetskog rata), uz sudjelovanje predstavnika Vlade Republike Bugarske i Bugarske pravoslavne crkve. Nesuglasice oko komemorativnih skupova poginulim bugarskim vojnicima u Makedoniji i dalje postoje i u makedonskoj javnosti i među makedonskim političarima.¹⁶

Nakon Prvoga svjetskog rata novonastalo političko ozračje u Kraljevini Srbija, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji nije priječilo podizanje spomen-obilježja i spomenika poginulim na protivničkoj, neprijateljskoj, strani u Prvom svjetskom ratu. U Kraljevini SHS/Jugoslaviji uklanjana su iz javnih prostora spomenička obilježja Austro-Ugarske Monarhije, ponajprije mnogobrojni spomenici caru i kralju Franji Josipu i spomenici i spomen-obilježja neprijateljskim vojskama podizana u mnogobrojnim mjestima (na područjima koja su ranije bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije) u sklopu njihovih ratnih napora protiv Kraljevine Srbije. No nisu bila uklanjana i očuvana su, pa i ponegdje uređena austro-ugarska, njemačka i bugarska vojna groblja iz Prvoga svjetskog rata, pa i u Makedoniji.¹⁷

Neprimjerenog, pa i vandalskog, odnosa prema vojnim grobljima i grobovima u Makedoniji bilo je i tijekom Drugoga svjetskog rata. Najpoznatiji je slučaj kada su bugarske okupacijske vlasti u selu Mlado Nagoričane nedaleko Kumanova minerali i uništili Spomen-kosturnicu podignutu 1937. u čast 700-tinjak srpskih vojnika poginulih u vrijeme Prvoga balkanskog rata u Kumanovskoj bitci protiv osmanske (turske) vojske u listopadu 1912.¹⁸ No nebriga i uništavanje grobova i grobalja austrougarskih, njemačkih i bugarskih vojnika iz Prvoga svjetskog rata na području Makedonije, kao i drugdje u socijalističkoj Jugoslaviji, i spomen-obilježja i spomenika koji su im podignuti, učestala je 1945. nakon Drugoga svjetskog rata.

Namjera potpunog i radikalnog obraćenja jugoslavenskih komunista s neprijateljem neposredno po završetku Drugoga svjetskog rata bila je i Odluka Ministarstva unutarnjih poslova Demokratske Federativne Jugoslavije br. 1253, od 18. svibnja 1945., o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja".¹⁹ MUP DF Jugoslavije dostavio je u svibnju 1945. odluku o uklanjanju grobalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja" prema nedvojbenim pokazateljima svim republičkim ministarstvima unutarnjih poslova. Na obvezu provođenja odluke o uklanjanju grobalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja" upućivao je i upozoravao MUP Federativne Narodne Republike Jugoslavije i kasnije republička ministarstva unutarnjih poslova. Da je naredba MUP-a DF Jugoslavije o uklanjanju grobalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja" sustavno provođena potvrđuju onodobni dokumenti²⁰, suvremenici i očevidi događaja, a i stanje na grobljima.²¹

Nakon Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji grobovi i groblja pогinulih partizana i grobovi i groblja žrtava "fašizma" zakonima su bili zaštićeni i uređivani i održavani,²² a grobovi i groblja "neprijateljskih" vojnika i grobovi "suradnika okupatora" ostali su izvan zakona.²³ Oni koji su u Jugoslaviji zastupali stajalište da svatko ima pravo na grob i sjećanje imali su znatnih neugodnosti, štoviše bili su sudski progonjeni. I tako je bilo sve do raspada SFR Jugoslavije.

Spomen za pokoj duša poginulih vojnika na Vojnom groblju u Prilepu, u vrijeme Drugoga svjetskog rata.

U Makedoniji, uz mnogobrojne spomenike palim partizanskim borcima i "žrtvama fašizma", uređena su i mnogobrojna partizanska groblja (Skopje - Butel, Bitola, Veles, Gostivar, Kočani, Kruševo, Ohrid, Tetovo).²⁴ Na najvećem skopskom groblju Butel postoji uzorno uređeno Partizansko groblje s obilježenim grobovima partizanskih boraca poginulih u Drugome svjetskom ratu.²⁵ Poraženi, pak, nisu mogli dobiti svoja javna mjesta sjećanja, a ni pravo na grob. Morali su jednostavno biti zaboravljeni. Zajednička grobnica njemačkih vojnika iz Prvoga i Drugoga svjetskog rata u Butelu, u koju su iz pojedinačnih grobova sa starog skopskog gradskog groblja njihovi zemni ostatci izmješteni početkom 1950-ih, ničim ne ukazuje, da je riječ o groblju (grobnici) poginulih njemačkih vojnika.²⁶

Njemačka vojna groblja nastala na području Makedonije tijekom Prvoga svjetskog rata uređena su u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, 1933.-1938., ponajprije velika njemačka vojna groblja (Skopje, Bitola, Prilep, Gradska nedaleko Velesa). U njih su preneseni zemni ostatci njemačkih vojnika pokopanih na različitim mjestima, u pojedinačnim i skupnim grobovima, diljem Makedonije. Tijekom Drugoga svjetskog rata u ova groblja pokapani su njemački vojnici poginuli na području Makedonije.²⁷ U makedonskoj historiografiji, te na različitim internetskim portalima objavljen je i niz fotografija sahrana i grobalja i grobova okupacijskih vojski u Makedoniji tijekom Drugoga svjetskog rata, koje prikazuju onodobno stanje gro-

balja i grobova.²⁸ Sustavan, pak, terenski obilazak i uvid na vojnim grobljima u Makedoniji potvrđuje da su mnogobrojna vojna groblja uništena, nestala i zapuštena, te da ne postoje izvorno očuvani grobovi "okupatora" odnosno nadgrobne oznake na grobovima neprijateljskih vojnika iz Drugoga svjetskog rata.²⁹

Odluku MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju grobalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja" provodila je u pravilu lokalna vlast na nekom području. Načini uklanjanja grobalja i grobova, pa i rješenja s grobnim zemljишtem bila su različita. Njemačko vojno groblje iz Prvoga svjetskog rata kod sela Gradska, nedaleko Velesa, na kojemu su pokapani i poginuli njemački vojnici tijekom Drugoga svjetskog rata, danas je u potpunosti uništeno i zapušteno.³⁰ Njemačko vojno groblje kod sela Gradska, obnovljeno i uzorno uređeno 1930-ih u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, ogledni je primjer kako se je odnosilo prema vojnim grobljima neprijatelja u Jugoslaviji, i Makedoniji, nakon Drugoga svjetskog rata.

Uklanjanje grobova i grobalja "okupatora" i "narodnih neprijatelja" nije moglo biti nezamijećeno. Na provođenje odluke Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja", narod je u ozračju straha negodovao. Katolička crkva iskazivala je otvoreno protivljenje uništavanju grobova poginulih "neprijateljskih" vojnika u Jugoslaviji.³¹ Protivljenje Katoličke crkve uništavanju grobova

od strane "narodnih" vlasti kulminiralo je Pastirskim pismom katoličkih biskupa Jugoslavije, izdanim 20. rujna 1945. na općim biskupskim konferencijama u Zagrebu³², te i predstavkom katoličkih biskupa Jugoslavije od 22. rujna 1945., završnoga dana zasjedanja na općim biskupskim konferencijama u Zagrebu, upućenoj maršalu Josipu Brozu Titu u svezi s crkveno-državnim odnosima, koja među ostalim, ukazuje i na uništavanje grobova vojnika od strane vlasti.³³ Pastirsko pismo i predstavku J. Brozu Titu potpisao je i skopsko-prizrenski biskup dr. Smiljan Franjo Čekada, sudionik općih biskupske konferencije u Zagrebu.³⁴

No, uklanjanje grobalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja" sustavno je nastavljeno. Prema odredbama Ženevske konvencije iz 1949. i 1977., države potpisnice dužne su pогинule pripadnike stranih vojski pokopati, njihove grobove uredno održavati i obilježiti da budu vidljivi (prepoznatljivi). Ako, pak, strana država želi svoje pripadnike (njihove po-

smrtnе ostatke) ekshumirati, to im treba biti omogućeno od strane države na čijem su teritoriju pokopani.³⁵

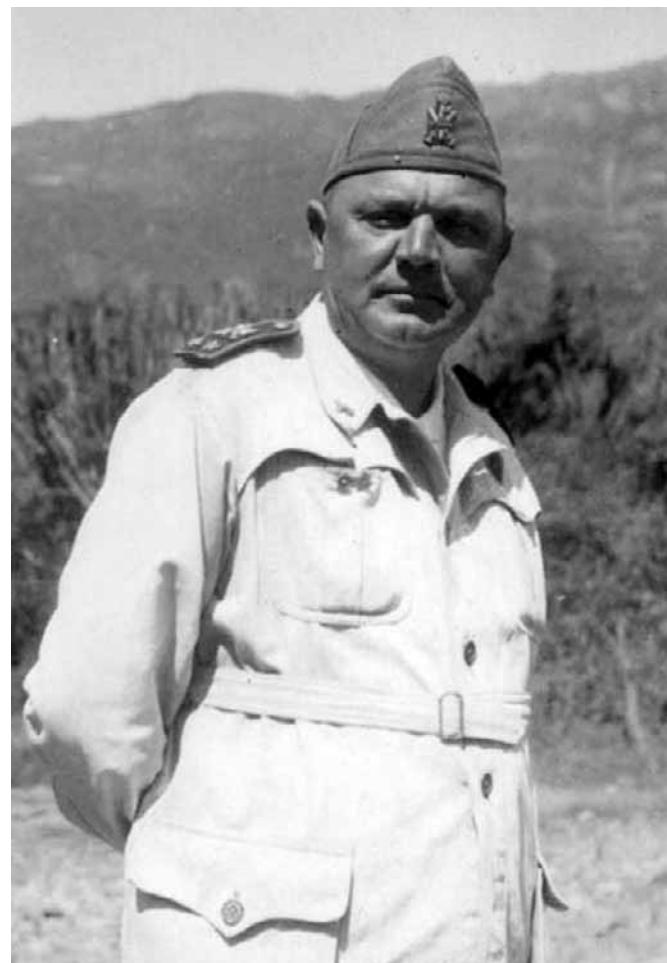
Ženevske konvencije (o postupanju s ratnim zarobljenicima) iz 1929. normirale su međunarodno ratno, humanitarno i kazneno pravo. Ženevske konvencije propisale su i da ratni zarobljenici koji umru u zarobljeništvu budu časno sahranjeni i da na grobovima budu označeni svi korisni podaci, da grobovi budu poštovani i pristojno održavani. Uz to strana u ratnom sukobu kojoj su pripadali umrli zarobljenici mora biti obavještena o svim slučajevima smrti i sahranjivanja, kao i o lokacijama njihovih grobova.³⁶ No Jugoslavija, iako potpisnica, nije se pridržavala odredaba Konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima te su grobovi i groblja ratnih zarobljenika uništavana ili prepuštena propadanju. U Makedoniji, kao i drugdje u Jugoslaviji, sustavno su uklanjana i prikrivena i groblja i grobovi "neprijateljskih" vojnika ratnih zarobljenika u poraću umrlih i(l) ubijenih u zarobljeničkim

logorima.³⁷ To potvrđuje nepostojanje grobova ratnih zarobljenika uz mnogobrojne zarobljeničke logore u Makedoniji (primjerice: Bitola, Demir Kapija, Kičevo, Kumanovo, Prilep, Skopje, Strumica, Štip, Tetovo, Veles).

Komunistički obračun u Jugoslaviji, i Makedoniji, sa svim stvarnim i pretpostavljenim protivnicima, bez razlike, tijekom i napose potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću bio je masovan i nemilosrdan. Potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću na udaru novih "narodnih vlasti" u Makedoniji kao žrtve divljih čistki – izvansudskih likvidacija, a i sudskih procesa, često montiranih, bili su mnogobrojni građani označeni kao "(pro)fašisti" i "kolaboracionisti" odnosno svi oni koji su takvima proglašeni,³⁸ – makedonski Slaveni najčešće kao "vančomihajlovcí" [pripadnici i pristaše VMRO-a,³⁹ tako nazvani po vodi VMRO-a Ivanu Mihailovu Gavrilovu (1896.-1990.), poznatijem kao Vanča Mihajlov], te makedonski Albanci najčešće

Grob Seconda Meneghettija (23. ožujak 1893. – 14. travanj 1941.) zapovjednika 80^a Legione CC.NN. [Camicie Nere] na Talijanskom vojnom groblju u Ohridu (snimak iz 1941.).

kao "balisti" [pripadnici i pristaše Balli Kombëtar⁴⁰]. U Makedoniji, kao i drugdje u Jugoslaviji, nije poznato mjesto ukopa u poraću na smrtnu kaznu osuđenih i ubijenih osoba.⁴¹

U Makedoniji, kao i drugdje u državama nastalim raspadom SFR Jugoslavije, postoje i rijetki primjeri vojnih grobova iz Drugoga svjetskog rata koji u poraću nisu uklonjeni. No prepušteni su nemaru i propadanju, zapušteni i zarasli. Na njima su ostali očuvani samo kameni nadgrobni znakovi. Takav je primjer grob – zajednička grobnica talijanskih vojnika na gradskom groblju u Strugi.⁴²

No Odluka MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja" u pravilu je sustavno provođena. Redovito je to bilo uvjetovano smještajem odnosno mjestom pojedinog groba ili groblja na koje se je navedena odluka trebala odnositi, ali i svjetonazrom i revnošću onih koji su odluku trebali provoditi. U Makedoniji "nesmetano", odnosno nekažnjivo označavanje i ispisanje imena na nadgrobnim spomenicima obiteljskih grobnica ili pojedinačnih ke-notafa⁴³ onih članova obitelji koji su život izgubili tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću kao pripadnici "neprijateljskih vojska" ili koji su, pak, likvidirani kao "narodni neprijatelji" postalo je moguće tek u godinama nakon raspada SFR Jugoslavije.

Prema navodima Narodnog saveza za skrb o njemačkim ratnim grobovima iz rujna 1980. (utemeljenima na dotadašnjim terenskim uvidima) njemačka vojna groblja u Jugoslaviji potpuno su zapuštena, i bez oznaka. "Postoji opasnost da će mnogi njemački grobovi biti prekopani ili taj prostor upotrijebljeno u druge svrhe (parkirališta, ulice, zgrade) što će se vjerojatno dogoditi u skoroj budućnosti." [...] Napominju, da grobovi njemačkih vojnika u Jugoslaviji još postoje, ali "sa sigurnošću se može tvrditi", da će u slijedećih 10 godina "nestati (ne će ih se moći naći)".⁴⁴

U jugoslavenskoj je javnosti sredinom 1980-ih nizom napisa u srpskom tisku pokrenuta ne mala hajka po pitanju grobova vojnika, koji su kao pripadnici neprijateljskih vojski poginuli u Drugome svjetskom ratu i sahranjeni na području

Zemni ostatci vojnika sa Njemačkog vojnog groblja na starom gradskom groblju u Skopju, koje je početkom 1950-ih izmješteno, premješteni su na novo skopsko groblje Butel u zajedničku grobnicu, koja je danas označena velikim betonskim križem i s natpisom na mramornoj ploči: "Katolički grobništvo" ["Katoličko groblje"].

Jugoslavije.⁴⁵ Dr. Milan Bulajić, predstavljen kao "naš poznati stručnjak za međunarodno pravo i donedavni načelnik službe za međunarodnopravne poslove u Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove", tada spominje kao problematično i postojanje uređenog groblja njemačkih vojnika u Bitoli,⁴⁶ poginulih u Prvome svjetskom ratu. Iako su mu poznate odredbe Ženevske konvencije iz 1949., a koje je potpisala i FNR Jugoslavija, pa i navodi da konvencije određuju, da su "strane u (ratnom) sukobu [obavezne] starati [se] da umrla lica budu pristojno sahranjena, da im grobovi budu poštovani grupisani prema državljanstvu i tako obeleženi da se uvek mogu pronaći", dr. Bulajić je u svojim stajalištima po pitanju njemačkih vojnih grobalja iz Prvoga i Drugoga svjetskog rata neskriveno jasan: "Jugoslavija nije obavezna ni moralno, ni politički, a pogotovo emotivno, da te grobove uređuje onako kako to Nemci godinama traže: sa krstovima od nerđajućeg metalra, cvećem, stazama, klupama, slobodnim površinama. Naročito ako se ta vojska ponašala genocidno [...]."⁴⁷

Neki jugoslavenski republički zakoni o grobljima nisu sadržavali kaznene odredbe u slučaju obilježavanja grobova "neprijatelja", ali je to bilo određeno "Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira". U SR Makedoniji je "Zako-

nom o izmjenama Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira" ["Закон за изменување и дополнување на Законот за прекршоците против јавниот ред и мир"] iz 1983. bilo propisano, da će zatvorom od 40 do 60 dana biti kažnjen onaj tko "na grob ili drugo јавно место постави natpis, fotografiju ili podigne spomen-obilježje osobi koja je izgubila живот као neprijatelj Narodno-oslobodilačke borbe ili državno-političkog uređenja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije." ["Со казната од став 1 на овој член⁴⁸, ќе се казни и то што ага гроб или друго јавно место постави натпис, фотографија или подигне спомен обележје на лице кое го изгубило животот како непријател на Народноослободителната борба или општествено-политичкото уредување на Социјалистичка Федеративна Република Југославија."]⁴⁹ Odredbe sadržane u članku 18-a, stavak 2. "Zakona o izmjenama Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira" SR Makedonije iz 1983., bile su sastavni dio svih kasnijih zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira u Makedoniji i na snazi sve do 12. srpnja 2000., kad je odlukom Ustavnog suda Republike Makedonije utvrđeno, da navedene odredbe nisu u suglasnosti sa Ustavom Republike Makedonije.⁵⁰

U Makedoniji postoje i rijetki primjeri vojnih grobova iz Drugoga svjetskog rata koji u poraću nisu uklonjeni. No prepusteni su nemaru i propadanju, zapušteni i zarasli. Na njima su ostali očuvani samo kameni nadgrobni znakovi. Takav je primjer grob – zajednička grobnica talijanskih vojnika na gradskom groblju u Strugi.

Republika Makedonija proglašila je ranije, u ožujku 1996., “Zakon za obilježavanje, uređivanje i održavanje grobalja i grobova boraca pokopanih na teritoriju Republike Makedonije i u inozemstvu, te i pripadnika stranih vojski u dosadašnjim ratovima na teritoriju Republike Makedonije” [“Zakon za obelježavanje, uređivanje i održavanje na grobištata i grobowite na borbicite pogrebani na teritorijata na Republika Makedonija i vo stranstvo, kako i na pripadnicite na stranskiti armii od poraneshnите војни na teritoriata na Republika Makedonija”].⁵¹ Tako su u Makedoniji uklonjene moguće nejasnoće i zapreke oko prava na grob i obilježavanja nadgrobnih spomenika.

No ispisivanje imena i označavanje vojne pripadnosti na nadgrobnim spomenicima ili kenotafima i drugim spomenobilježjima onima koji su ne tako davno i desetljećima u socijalističkoj Jugoslaviji bili označavani kao “okupatori” i “domaći izdajnici” u neprevladanom ozračju “kollektivne krivnje” drugih, otvorilo je nove prijepore, jer mogućnost i pravo na grob i “obnavljanja” sjećanja za neke a priori znači i njihovu političku rehabilitaciju.⁵²

Svako ljudsko biće ima pravo na svoj grob i nadgrobni znak, ili barem na svoj kenotaf. Od antičkih vremena i u rimskom pravu, grob i nadgrobni spomenik nakon sahranjivanja postajali su *locus religiosus*,⁵³ jer je tako nalagao pijetet

prema mrtvima. U kulturi žalovanja svih civilizacija, i europskih i južnoslavenskih naroda, te i naroda i etničkih skupina u Makedoniji, grobnim počivalištima i nadgrobnim obilježjima od davnih vremena pripada istaknuto mjesto.

Komunistička partija Jugoslavije po preuzimanju vlasti u Jugoslaviji u neposrednom poraću 1945. uz građanske i političke slobode znatno je ograničila i potiskivala i civilizacijske i tradicionalne religijske vrijednosti. Uklanjanje i prikrivanje grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” jasno oslikavaju izrazito represivno ozračje nakon Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji, i Makedoniji, i najizravnije prikazuju svjetonazorska stajališta jugoslavenskih, i makedonskih, komunista.

Bilješke

1 Usp. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom VII, Knjiga 1, Borbe u Makedoniji, juli 1941 – septembar 1943, Odgovorni urednik: Jovan Vujošević, Beograd 1952.; *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom VII, Knjiga 2, Borbe u Makedoniji, septembar – decembar 1943, Odgovorni urednik: J. Vujošević, Beograd 1952.; *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom VII, Knjiga 3, Borbe u Makedoniji, juni 1943 – avgust 1944, Odgovorni urednik: Fabijan Trgo, Beograd 1954.; *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom VII, Knjiga 4, Borbe u Makedoniji, mart 1943 – novembar 1944, Odgovorni urednik: F. Trgo, Beograd 1954.; Михајло АПОСТОЛСКИ, *Од Кожуф до Богомила и Козјак - Операциите и на единиците на НОВ*

и ПОЈ зимата 1943/44 година во Македонија и Поморавието, Скопје 1959.; Boro MITROVSKI, Venceslav GLIŠIĆ, Tomo RISTOVSKI, *Bugarska vojska u Jugoslaviji 1941-1945*, Beograd 1971.; Миле ТОДРОВСКИ, *Партизанските одреди и народноослободителната војска на Македонија во Ослободителната војна и револуција 1941-1944*, Скопје 1972.; Владо ИВАНОВСКИ, *Ослободителната војна во Западна Македонија 1941-1944*, Скопје 1973.; Дане ПЕТКОВСКИ, Владо СТРЕЗОВСКИ, *Борбена дејствта у Западној Македонији 1941-1944*, Beograd 1983.; *Македонија од устанка до слободе 1941-1945*, Зборник радова, Редакција: Ристо Дунов, Марјан Димитријевски, Владо Ивановски, Методија Котески, Иван Матовиќ, Душан Пејановиќ, Растислав Терзиоски, Снежана Мушиќ, Миле Тодоровски, Данчо Зографски, Скопје - Beograd 1987.; Глигор ТОДРОВСКИ, *Западна Македонија во времето на окупацијата во 1941-1944 година*, Скопје 1998.; Björn OPFER, *Im Schatten des Krieges. Besatzung oder Anschluss - Befreiung oder Unterdrückung? Eine komparative Untersuchung über die bulgarische Herrschaft in Vardar-Makedonien 1915-1918 und 1941-1944*, Münster 2005.; *Ослободување на Фејдерална Македонија*, Том I, Источна Македонија, Избор и редакција: Ѓорѓи Чакарџаневски, Тодор Чепреганов, Скопје 2005.; *Ослободување на Фејдерална Македонија*, Том II, Централна Македонија, Избор и редакција: Т. Чепреганов, Ѓ. Чакарџаневски, Васил Јотовски, Миле Михајлов, Лилјана Пановска, Скопје 2005.; *Ослободување на Фејдерална Македонија*, Том III, Западна Македонија, Избор и редакција: Ѓ. Чакарџаневски, Т. Чепреганов, В. Јотовски, М. Михајлов, Л. Пановска, Скопје 2005. I ondje navedena literatura.

2 Usp. *Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija Savezni zavod za statistiku, Žrtve rata 1941 - 1945. (Rezultati popisa)*, Beograd 1966., <http://www.muzejgenocida.rs/images/01zrtve%20rata%201941-1945.pdf> [pristupljeno 20. rujna 2018.] i *Žrtve rata 1941-1945 /SR Makedonija*, <http://www.muzejgenocida.rs/images/ZrtvePub/Mak.pdf> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; Nikola ŽIVKOVIĆ, *Ratna šteta koju je Bugarska učinila Jugoslaviji (1941-1944)*, Beograd 1985.; N. ŽIVKOVIĆ, *Ratna šteta koju je Italija učinila Jugoslaviji u drugom svetskom ratu*, Beograd 1990.; Bogoljub KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, London 1985., Sarajevo 1990. ili B. KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Beograd 2005.; Vladimir ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1989. i V. ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941 - 1945*, Zagreb 1997. ili V. ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb 1997.; Животије ЂОРЂЕВИЋ, *Губици становништва Југославије у Другом светском рату*, Beograd 1997. I ondje navedeni izvori i literatura.

3 Usp. “Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Landesinformation Mazedonien”, <http://www.volksbund.de/kriegsgraebstaetten.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; “Mazedonien/Македонија. Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. Народен сојуз за згрижување на германски воени гробишта”, <https://www.volksbund.de/mediathek/mediathek-detail/prospekt-kriegsgraebstaetten-mazedonien.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; Марјан ДИМИТРИЈЕВСКИ, Борче СТОЈАНОВСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени гробби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military*

Gradsko. Uništeno i zapušteno Njemačko vojno groblje iz Prvoga svjetskog rata, na kojem su pokapani i njemački vojnici poginuli tijekom Drugoga svjetskog rata.

monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century, Скопје/Skopje 2011., str. 13., 40., 36.-52., 67.-87., 97.-99.

4 М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 70.-71. Usp. "Македонија/Македонија. Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. Народен сојуз за згрижување на германски воени гробишта", <https://www.volksbund.de/mediathek/mediathek-detail/prospekt-kriegsgraerstaetten-mazedonien.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Prilep (Deutsche Kriegsgräberstätte 2. Weltkrieg, Mazedonien)", http://www.denkmalprojekt.org/2017/prilep_deutsche-kriegsgraerstaette_mazedonien_wk2.html [pristupljeno 10. listopada 2018.]

5 Usp. "Бутел (гробље)", [https://sr.wikipedia.org/wiki/Бутел_\(гробље\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/Бутел_(гробље)) [pristupljeno 10. listopada 2018.]

6 Usp. М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 26.-27., 67.-68., 71., 73.

7 Usp. "Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Prilep. Deutsche Kriegsgräberstätte", https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion/Mediathek/Kriegsgraerstaetten/20180323_19F19_Flyer_Prilep_de.pdf [pristupljeno 20. rujna 2018.] ili "Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Прилеп. Германски воени гробишта", https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion/Mediathek/Kriegsgraerstaetten/20180323_19F19_Flyer_Prilep_mk.pdf [pristupljeno 20. rujna 2018.] ili "Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Prilep. German War Cemetery", https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion/Mediathek/Kriegsgraerstaetten/20180323_19F19_Flyer_Prilep_en.pdf

[pristupljeno 20. rujna 2018.] "Prilep. Deutscher Soldatenfriedhof 1914/18 und 1939/45 Prilep/MAZEDONIEN. Geschichte und Beschreibung des Friedhofes", <https://www.volksbund.de/kriegsgraerstaetten.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Македонија. Обновени германските гробишта во Прилеп", <https://www.dw.com/mk/обновени-германските-гробишта-во-прилеп/a-4609706> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Германските воени гробишта", <http://www.oldprilep.com/germanskie-voeni-grobishta/> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "German military cemetery in Prilep (Германските воени гробишта во Прилеп, Deutsch Soldatenfriedhof in Prilep)", <https://macedonia1912-1918.blogspot.com/2016/03/german-military-cemetery-in-prilep.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Deutsche Kriegsgräberstätte Prilep", https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Kriegsgräberstätte_Prilep [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "German military cemetery in Prilep", <https://whereismacedonia.org/german-military-cemetery-in-prilep/> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 38., 40., 44.; "Prilep. Deutscher Soldatenfriedhof 1914/18 und 1939/45 Prilep/MAZEDONIEN. Geschichte und Beschreibung des Friedhofes", <https://www.volksbund.de/kriegsgraerstaetten.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Македонија. Обновени германските гробишта во Прилеп", <https://www.dw.com/mk/обновени-германските-гробишта-во-прилеп/a-4609706> [pristupljeno 20. rujna 2018.].

8 Usp. "Prilep. Deutscher Soldatenfriedhof 1914/18 und 1939/45 Prilep/MAZEDONIEN. Geschichte und Beschreibung des Friedhofes", <https://www.volksbund.de/kriegsgraerstaetten.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "На Германските воени гробишта во Прилеп почит во спомен на загинатите", <https://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/254/132012401#> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Полагање венци на германските воени гробишта во Прилеп", <https://press24.mk/polaganje-venci-na-germanske-voeni-grobishta-vo-prilep> [pristupljeno 20. rujna 2018.].

9 Usp. М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and*

military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century, str. 97.-99.

10 Usp. "Ettore Ponzi. Memorie di guerra e prigonia" / "La Campagna di Grecia della primavera del 1941. La rottura del fronte greco a Struga", <http://www.ponziettore.it/memorie.html#memeghetti> [pristupljeno 20. listopada 2018.] i "Fidenza Arte e storia" / "La Campagna di Grecia primavera della 1941", <http://lucecolore.blogspot.com/2011/01/la-campagna-di-grecia-della-primavera.html> [pristupljeno 20. listopada 2018.]

11 Usp. М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 97.-99.

12 Usp. М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 35.-51.; "Румен Радев: Високо ја цениме подготвеноста на Македонија за зачувавање на бугарските воени споменици и гробови", <http://tatkovina.info/2018/05/06/румен-радев-високо-ја-цениме-подготве/> [pristupljeno 10. listopada 2018.]

13 Usp. М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 38., 40., 44.; "Prilep. Deutscher Soldatenfriedhof 1914/18 und 1939/45 Prilep/MAZEDONIEN. Geschichte und Beschreibung des Friedhofes", <https://www.volksbund.de/kriegsgraerstaetten.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Македонија. Обновени германските гробишта во Прилеп", <https://www.dw.com/mk/обновени-германските-гробишта-во-прилеп/a-4609706> [pristupljeno 20. rujna 2018.].

14 Usp. "Ново Село (Струмичко)", [https://mk.wikipedia.org/wiki/Ново_Село_\(Струмичко\)](https://mk.wikipedia.org/wiki/Ново_Село_(Струмичко)) [pristupljeno 10. listopada 2018.] и "Ново село (община Ново село)", [https://bg.wikipedia.org/wiki/Ново_село_\(община_Ново_село\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/Ново_село_(община_Ново_село)) [pristupljeno 10. listopada 2018.]

15 Usp. М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 37.-39., 42.

16 Usp. "Започна обновата на бугарските воени гробишта во Ново Село кај Струмица", <http://www.idividi.com.mk/vesti/makedonija/363832> [pristupljeno 20. listopada 2018.]; "Фондацијата Бугарска Памет го обележува 6 мај на воениот меморијал во Ново Село, П. Македонија", <http://tatkovina.info/2017/05/04/фондацијата-бугарска-памет-го-одбеле/> [pristupljeno 10. listopada 2018.]; "Румен Радев: Високо ја цениме подготвеноста на Македонија за зачувавање на бугарските воени споменици и гробови", <http://tatkovina.info/2018/05/06/румен-радев-високо-ја-цениме-подготве/> [pristupljeno 10. listopada 2018.]; "Румен Радев во Ново Село ќе се поклони на хероите кои умреле за Бугарија", <http://express.mk/>

[rumen-radev-vo-novo-selo-kje-se-pokloni-na-heroite-koi-umrele-za-bugarija/](#) [pristupljeno 10. listopada 2018.]; “Президентът бе на възпоменателна церемония на българското военно гробище ‘Ново село’, Македония”, http://otbrana.com/новини_11303 [pristupljeno 10. listopada 2018.]; “На Бугарските воени гробища во Ново Село ќе се одбележи денот на Бугарската Армија”, <https://lokalno.mk/na-bugarskite-voeni-grobishta-vo-novo-selo-ke-se-odbelezhi-denot-na-bugarskata-armija/> [pristupljeno 10. listopada 2018.]; “По повод Денот на бугарските вооружени сили. На Бугарските воени гробища во Ново Село ќе присуствуваат бугарскиот претседател Радев, г.г. Стефан, претставници на БПЦ..”, <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/na-bugarskite-voeni-grobishta-vo-novo-selo-kje-prisustvuvaat-bugarskiot> [pristupljeno 10. listopada 2018.]; “Радев положи цвете на бугарските воени гробища, Иванов не присуствува”, <https://macedonia365.com/10650/> [pristupljeno 10. listopada 2018.]; В.[орис] ТРАЈКОВ, “Иванов го пречека Радев во Ново Село, но не дојде на чествувањето на бугарските гробища”, <https://sdk.mk/index.php/makedonija/ivanov-go-precheka-raDEV-vo-novo-selo-no-ne-dojdena-chestvuvaneto-na-bugarskite-grobishta/> [pristupljeno 10. listopada 2018.].

17 Vladimir GEIGER, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova ‘okupatora’ i ‘narodnih neprijatelja’ Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. (III.)”, *Politički zatvorenik*, br. 259, Zagreb 2014., str. 15.-16.

18 Usp. M. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 122.

19 Usp. V. GEIGER, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova ‘okupatora’ i ‘narodnih neprijatelja’ Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945.” (I. – III.), *Politički zatvorenik*, br. 257 – br. 259, Zagreb, 2014., (I.) br. 257, str. 34.-39., (II.) br. 258, str. 29.-34., (III.) br. 259, str. 12.-17. Odluka MUP-a DF Jugoslavije br. 1253 od 18. maja 1945. o uklanjanju i uništavanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja”, nije do sada pronađena u izvornom obliku. No poznato je i u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori objelodanjeno niz dokumenata o uklanjanju grobalja i grobova “okupatora” i “narodnih neprijatelja” na području Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije u neposrednom poraču 1945., 1946. i 1947., utemeljenih na odluci MUP-a DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju i uništavanju

U SR Makedoniji je “Zakonom o izmjenama Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira” [“Закон за изменување и дополнување на Законот за прекршиците против јавниот ред и мир”] iz 1983. bilo propisano, da ће затвором od 40 do 60 dana biti kažnen onaj tko “na grob ili drugo javno mjesto postavi natpis, fotografiju ili podigne spomen-obilježje osobi koja je izgubila život kao neprijatelj Narodno-oslobodilačke borbe ili državno-političkog uredenja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.” Odredbe sadržane u članku 18-a, stavak 2. “Zakona o izmjenama Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira” SR Makedonije iz 1983., bile su sastavni dio svih kasnijih zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira u Makedoniji i na snazi sve do srpnja 2000., kada je odlukom Ustavnog suda Republike Makedonije utvrđeno, da navedene odredbe nisu u suglasnosti sa Ustavom Republike Makedonije.

У К А З

ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА ИЗМЕNUВАЊЕ И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА ПРЕКРШОЦИТЕ ПРОТИВ ЈАВНИОТ РЕД И МИР

Се прогласува Законот за изменување и дополнување на Законот за прекршиците против јавниот ред и мир,

што Собранието на Социјалистичка Република Македонија го донесе на одделни седници на Соброт на здружениот труд и Општествено-политичкиот собор, одржани на 28 септември 1983 година.

Бр. 08-2553
28 септември 1983 година
Скопје

Претседател
на Претседателството на СРМ,
Благоја Талески, с. р.

Претседател
на Собранието на СРМ,
Бошко Станковски, с. р.

ЗАКОН

ЗА ИЗМЕNUВАЊЕ И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА ПРЕКРШОЦИТЕ ПРОТИВ ЈАВНИОТ РЕД И МИР

„Член 18-а

Кој оштетува, уништува, осквернува или омаловажува фотографија или споменик, односно омаловажува личност или настан на кого фотографијата или споменикот е посветен, ќе се казни со казна затвор од 40 до 60 дена.

Со казната од став 1 на овој член, ќе се казни и тој што на гроб или друго јавно место постави натпис, фотографија или подигне спомен обележје на лице кое го изгубило животот како непријател на Народноослободителната борба или општествено-политичкото уредување на Социјалистичка Федеративна Република Југославија.“

- vanju globalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja".
- 20 Riječ je o dokumentima iz slovenskih, hrvatskih i bosansko-hercegovačkih arhiva, a i dokumentima u privatnom vlasništvu. U Makedoniji, kao i u Srbiji i Crnoj Gori, nisu do sada pronađeni dokumenti o uklanjanju globalja i grobova "okupatora" i "narodnih neprijatelja" nakon Drugoga svjetskog rata.
- 21 Usp. V. GEIGER, "Odluka o uklanjanju globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945." (I. – III.), *Politički zatvorenik*, br. 257 – br. 259, Zagreb 2014., (I.) br. 257, str. 34.-39., (II.) br. 258, str. 29.-34., (III.) br. 259, str. 12.-17.; V. GEIGER, "Nekoliko podataka o uklanjanju vojnih globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' u Bosni i Hercegovini nakon Drugoga svjetskog rata" (I. – II.), *Politički zatvorenik*, br. 262 – br. 263, Zagreb 2015., (I.) br. 262, str. 24.-26., (II.) br. 263, str. 18.-21.; V. GEIGER, "O uklanjanju vojnih globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' u Sloveniji nakon Drugog svjetskog rata", *Politički zatvorenik*, br. 264 – br. 265, Zagreb 2015., (I.) br. 264, str. 29.-32., (II.) br. 265, str. 38.-42.; V. GEIGER, Sladana JOSIPović BATOREK, "O provođenju odluke komunističkih vlasti iz 1945. o uklanjanju globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' u Slavoniji i Srijemu", *Scrinia slavonica*, sv. 15, Slavonski Brod 2015., str. 291.-316.; V. GEIGER, "Nekoliko podataka o uklanjanju vojnih globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' u Vojvodini nakon Drugog svjetskog rata" / "Einige Tatssachen über das entfernen von Militärfriedhöfen und Gräbern der 'Okkupatoren' und 'Staatsfeinde' in Wojwodina nach dem Zweiten Weltkrieg", *Fenster*, br./Nr. 17, Sremski Karlovci 2015., str. 12.-15./16.-19.; V. GEIGER, "Provođenje odluke od 18. maja 1945. o uklanjanju vojnih globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' u Sloveniji", *Istorija 20. veka*, br. 2, Beograd 2016., str. 45.-62.; V. GEIGER, "O provođenju odluke komunističkih vlasti iz 1945. o uklanjanju globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' u Bosni i Hercegovini, *Hercegovina*, br. 2, Mostar - Zagreb 2016., str. 287.-317.; V. GEIGER, "Uklanjanje 1945/46. globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' poginulih 1941-45. na području Nezavisne Države Hrvatske", u: 1945. kraj ili novi početak? *Zbornik radova*, Glavni i odgovorni urednik: Zoran Jevetić, Beograd 2016., str. 185.-226.; V. GEIGER, "O provođenju odluke Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju vojnih globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' u Vojvodini nakon Drugog svjetskog rata", *Historijski zbornik*, br. 2, Zagreb 2016., str. 411.-428.; V. GEIGER, "O provođenju odluke Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. o uklanjanju globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata", u: *Zbornik prispevkov z znanstvenega posvetu Človekove pravice in temeljne svoboščine: za vse čase!*, Uredila Marta Milena Keršić, Damjan Hančić, Ljubljana 2017., str. 127.-142.; V. GEIGER, "Uklanjanje vojnih globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' u Vojvodini nakon Drugog svjetskog rata" / "A 'megszállók' és a 'népellenségek' katonai temetőinek és sírjainak eltávolítása a Vajdaságban a második világháború után", u: BOGNÁR András, HORVÁTH M. László, V. GEIGER, *Stradanje Madara i Nijemaca u Hrvatskoj i Bačkoj 1944/45 i u poraću / A magyarok és németek veszesége Horvátországban és Bácská-*
- ban 1944/45-ben és a háború után*, Zagreb - Budapest 2018., str. 119.-130./123.-135.+ 219.-223.
- 22 V. GEIGER, "Odluka o uklanjanju globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. (III.)", str. 16. Usp. "Zakon o zaštiti grobova boraca palih u Narodnooslobodilačkom ratu i žrtava fašističkog terora", *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, god. X. br. 29, Beograd, 14. srpnja 1954., str. 482.; "Zakon o grobljima boraca", *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, god. XVII, br. 52, Beograd, 31. prosinca 1961., str. 1053.-1054.; "Zakon o izmjenama i dopuna Zakona o grobljima boraca", *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, god. XXI, br. 9, Beograd, 3. ožujka 1965., str. 234.-235. Zakoni o grobljima jugoslavenskih republika i pokrajina propisivali su također zaštitu grobova partizanskih boraca poginulih u Drugome svjetskom ratu.
- 23 V. GEIGER, "Odluka o uklanjanju globalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. (III.)", str. 16.
- 24 Usp. Milenko PATKOVIĆ, Dušan PLEČAŠ, *Spomen-obilježja narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije*, Osijek 1975., str. 103.-114.; Krsto ZDRAVKOVSKI, *Da ne se заборави. Споменици и спомен белези од НОВ во Скопје*, Skopje 1982.; "Список на споменици на НОВ во Македонија", https://mk.wikipedia.org/wiki/Список_на_споменици_на_НОВ_во_Македонија [pristupljeno 10. listopada 2018.] ili "Списак споменика НОВ у Македонији", https://sr.wikipedia.org/wiki/Списак_споменика_НОВ_у_Македонији [pristupljeno 10. listopada 2018.]
- 25 Usp. "Бутел (гробље)", [https://sr.wikipedia.org/wiki/Бутел_\(гробље\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/Бутел_(гробље)) [pristupljeno 10. listopada 2018.]
- 26 Usp. M. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. ТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 26.-27., 67.-68., 73.
- 27 Usp. "Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Landesinformation Mazedonien", <http://www.volksbund.de/kriegsgraeberstaetten.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Mazedonija/Makedonija. Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. Народен сојуз за згрижување на германски воените гробишта", <https://www.volksbund.de/mediathek/mediathek-detail/prospekt-kriegsgraeberstaetten-mazedonien.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.", Listenansicht der Kriegsgräberstätten. Bitola", <https://www.volksbund.de/kriegsgraeberstaetten.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.] ili "[Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.]", Listenansicht der Kriegsgräberstätten. Bitola", <https://www.volksbund.de/kriegsgraeberstaette/bitola.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Bitola (Deutsche Kriegsgräberstätte), Mazedonien", http://www.denkmalprojekt.org/2017/bitola_deutsche-kriegsgraeberstaette_mazedonien.html [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Bitola.info. German Military WW1 Cemetery", <https://bitola.info/german-military-ww1-cemetery/> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Kriegsgräberstätte Bitolj", https://de.metapedia.org/wiki/Kriegsgräberstätte_Bitolj [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Prilep. Deutsche Kriegsgräberstätte", <https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion/Mediathek/Kriegsgraebe>
- [rstaetten/20180323_19F19_Flyer_Prilep_de.pdf](https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion/Mediathek/Kriegsgraeberstaetten/20180323_19F19_Flyer_Prilep_de.pdf) [pristupljeno 20. rujna 2018.] ili "Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Prilep. Германски воени гробишта", https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion/Mediathek/Kriegsgraeberstaetten/20180323_19F19_Flyer_Prilep_mk.pdf [pristupljeno 20. rujna 2018.] ili "Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Prilep. German War Cemetery", https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion/Mediathek/Kriegsgraeberstaetten/20180323_19F19_Flyer_Prilep_en.pdf [pristupljeno 20. rujna 2018.] ili "Prilep. Deutscher Soldatenfriedhof 1914/18 und 1939/45 Prilep/MAZEDONIEN. Geschichte und Beschreibung des Friedhofes", <https://www.volksbund.de/kriegsgraeberstaetten.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Македонија. Обновени германските гробишта во Прилеп", <https://www.dw.com/mk/обновени-германските-гробишта-во-прилеп/a-4609706> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Германските воените гробишта", <http://www.oldprilep.com/germanskie-voenii-grobiishi/> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "German military cemetery in Prilep (Германските воените гробишта во Прилеп, Deutsch Soldatenfriedhof in Prilep)", <https://macedonia1912-1918.blogspot.com/2016/03/german-military-cemetery-in-prilep.html> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Deutsche Kriegsgräberstätte Prilep", https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Kriegsgräberstätte_Prilep [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Германски воени гробишта (Битола)", [https://mk.wikipedia.org/wiki/Германски_воени_гробишта_\(Битола\)](https://mk.wikipedia.org/wiki/Германски_воени_гробишта_(Битола)) [pristupljeno 20. rujna 2018.]; М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 67.
- 28 Usp. M. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, Skopje 2011., "Pomen nemačkim vojnicima na nemackom groblju u Skoplju održan u prisustvu predstavnika crkvenih vlasti sa arhimandritom Stefanom i bugarskih viši oficira, 11. novembra 1941.", <http://znaci.net/arhiv/fotografija/14134> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Германските воените гробишта" / "Втора светска војна Панихида за загинатите војници на воените гробишта во Прилеп", <http://www.oldprilep.com/germanskie-voenii-grobiishi/> [pristupljeno 20. rujna 2018.]; "Macedonia 1912-1918" / "Remains of the German WW1 cemetery in Gradsko #Macedonia, / Остатоци од споменикот на Германските гробишта од ПСВ во Градско", <https://twitter.com/macedoniaww1> [pristupljeno 20. listopada 2018.]; "Ettore Ponzi. Memorie di guerra e prigionia" / "La Campagna di Grecia della primavera del 1941. La rottura del fronte greco a Struga", <http://www.ponziettore.it/memorie.html#meneghetti> [pristupljeno 20. listopada 2018.]; "Fidenza Arte e storia" / "La Campagna di Grecia primavera della 1941", <http://lucecolore.blogspot.com/2011/01/la-campagna-di-grecia-della-primavera.html> [pristupljeno 20. listopada 2018.]; 29 Usp. M. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен*

Njemačko vojno groblje u Prilepu, na kojemu su pokopani njemački vojnici poginuli u Prvome i Drugome svjetskom ratu.

obelježja i vojni gradbi vo Republika Makedonija od prve polovine na 20. vek / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century, Skopje/Skopje 2011.

- 30 Usp. "Vojni grobista. Germanski vojni grobista vo Gradsko", <http://www.frontorient14-18.org/mk-mk/> [Pосетете-го-Македонскиот-фронт/Воени-гробишта/ArtMID/835/ArticleID/23/Германски-воени-гробишта-во-Градско [pristupljeno 20. listopada 2018.]; "Macedonia 1912-1918" / "Remains of the German WWI cemetery in Gradska #Macedonia, / Остатоци од споменикот на Германските гробища од ПСВ во Градско", <https://twitter.com/macedoniaww1> [pristupljeno 20. listopada 2018.]; М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, Странски војни споменици. Спомен обележја и војни гроби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century, str. 69., 74.

- 31 Usp. V. GEIGER, "Odluka o uklanjanju grobalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. i Katolička crkva u Jugoslaviji", *Tkalčić*, br. 18, Zagreb 2014., str. 387.-426. i V. GEIGER, "Poslijeratno komunističko uništavanje grobova" (1 – 3), *Glas koncila*, br. 51-52 (2270-2271) – 2 (2273), Zagreb, Božić 2017. – 14. siječnja 2018., (1) "Jugoslavenske vlasti bez pjeteta prema mrtvima", br. 51-52 (2270-2271), Božić 2017., str. 37., (2) "Odnos prema grobljima - svjetonazor i moral jugoslavenskih komunista", br. 1 (2272), 7. siječnja 2018., str. 21., (3). "Tito: 'Svećenici brane svoje materijalne interese'", br. 2 (2273), 14. siječnja 2018., str. 21. I ondje navedeni izvori i literatura.

- 32 Usp. Arhiv Hrvatske biskupske konferencije (Arhiv HBK), Zagreb, - spisi 1945., br. 114 BK/1945., Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije, izdano s općim Biskupskih konferencija u Zagrebu, dne 20. rujna 1945.; V. GEIGER, "Odluka o uklanjanju grobalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. i Katolička crkva u Jugoslaviji", str. 413.-416. I ondje navedena literatura.

- 33 Arhiv HBK, Zagreb, - spisi 1945., br. 107 BK/1945., - Predstavka nadbiskupa Alojzija Stepinca i katoličkih biskupa Jugoslavije Josipu Brozu Titu u svezi s crkveno-državnim odnosima, 22. rujna 1945.; V. GEIGER, "Odluka o uklanjanju grobalja i grobova 'okupatora' i 'narodnih neprijatelja' Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. i Katolička crkva u Jugoslaviji", str. 416.-418. I ondje navedena literatura.

- 34 Usp. V. GEIGER, "Odluka o uklanjanju grobalja i grobova 'okupatora' i

'narodnih neprijatelja' Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. i Katolička crkva u Jugoslaviji", str. 414., 417.

- 35 Usp. Ana PETRIG, "The War dead and their gravesites", *International Review of the Red Cross*, Vol. 91, No. 874, Geneva, June 2009., str. 341.-369. I ondje navedeni izvori i literatura.

- 36 Usp. Boško PETKOVIĆ, *Medunarodne konvencije o ratnom pravu*, Zagreb, 1992., str. 151.; Zoran VUČINIĆ, *Medunarodno ratno i humanitarno pravo*, Beograd, 2006., str. 274.

- 37 U poraću znatan je broj ratnih zarobljenika, napose njemačkih vojnika, i u zarobljeničkim logorima na području Makedonije. Usp. *Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. Zivilverschollenenliste. Skizzenblätter mit Angabe der Festnahmorte und Gewahrsame sowie mit geographischer Darstellung der Lager nach Heimatkreisen alphabetisch geordnet*, II Jugoslawien Sk-Kl/Lgl, Herausgegeben vom Suchdienst des Deutschen Roten Kreuzes, Bearbeitet und zusammengestellt beim Suchdienst Hamburg des DRK in den Jahren 1962 und 1963; Kurt W. BÖHME, *Die deutschen Kriegsgefangenen in Jugoslawien 1941-1949*, Band I/1, München - Bielefeld 1962., Bielefeld 1976.; K. W. BÖHME, *Die deutschen Kriegsgefangenen in Jugoslawien 1949-1953*, Band I/2, München - Bielefeld 1964., Bielefeld 1976.; Roland KALTENEGGER, *Titos Kriegsgefangene. Folterlager, Hungermärsche und Schauprozesse*, Graz - Stuttgart 2001. I ondje navedeni izvori i literatura.

- 38 Usp. Ѓорѓи МАЈКОВСКИ, *Профацистичките и колаборационистичките организации и групи во Македонија 1941-1944*, Skopje 1995.

- 39 VMRO - Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija (македонски: Внатрешна Македонска Револуционерна Организација, bugarski: Вътрешна Македоно-Одринска Революционна Организация) – тајна политичка организација, на глашених пробугарских стапалишта, која је ревolucionarno djelovala od kraja 19. i početkom 20. stoljeća, с основном težnjom oslobođenja Makedonije od osmanske (turske), а затим i jugo-slavenske (srpske) vlasti.

- 40 Balli Kombëtar (albanski: Narodni front) – albanska nacionalistička antifašistička i antikomunistička organizacija osnovana 1942., čiji se politički program sastojao u uspostavljanju Albanije u etnički albanskim područjima Balkana. Nakon Drugoga svjetskog rata komunističke vlasti u Albaniji i Jugoslaviji nemilosrdno su se obraćale s balistima.

- 41 Usp. *Zbornik na dokumenti na лица политички затворани и осудувани за самостојна Македонија (1945-1990)*, Том I, редактори Васил Јотовски, Ѓорѓи Чакарџановски, Тодор Чепреганов, Скопје 2006.; *Зборник на документи на лица политички затворани и осудувани*

за самостојна Македонија (1945-1990), Том II, редактори Виолета Ачкоска, Никола Жежов, Скопје 2012.; *Миливој Трбиќ-Војче. Документи. Избор*, редакција и коментар Александар Симоновски, Скопје 2016., стр. 15., 281. и Александар СИМОНОВСКИ, *Миливој Трбиќ (1913 – 1947)*, Скопје 2018., стр. 210.; Ставре ЏИКОВ, Марјан ИВАНОСКИ, *Аполон. Водач на македонскиот бунт*, Скопје 2018., стр. 43.

42 Usp. М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 99.

43 Kenotaf, kasnolatinski *cenotaphium* < грчки *χενοτάφιον* - празан гроб. Симболичан гроб подignut na uspomenu na pokojnika čije se tijelo nalazi drugdje, najčešće u tudini.

44 Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1561 – Služba državne sigurnosti Republički sekretarijat za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, šifra 202.2, redni broj: 73, - Socijalistička Republika Hrvatska Republički sekretarijat za unutrašnje poslove Služba državne sigurnosti Centar Zagreb, Broj: 7/98, Zagreb, 12. 03. 1981., Republičkom sekretarijatu za unutrašnje poslove SRH Služba državne sigurnosti – III odjel, Zagreb. [SDS Centar Zagreb/IV, Broj 5/103/1981., Dne, 12. III 1981., RSUP-u, Predmet: Prijevod sa njemačkog – Njemački narodni savez za staranje o [vojnim] grobljima (9 fotokopija)].

45 V. GEIGER, “Odluka o uklanjanju grobalja i grobova ‘okupatora’ i ‘narodnih neprijatelja’ Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. (III.)”, str. 14., 17. Usp. Srećo ZAJC, “Otkud dileme o ‘nacionalnom izmirenju’. Svi su pali za domovinu - neki za našu, neki za tuđu”, *Intervju*, br. 95, Beograd, 18. januar 1985., str. 13.-15.; Nikola ĐORĐEVIĆ, Olivera PETROVIĆ, Marko LOPUŠINA, “Mitovi o ‘nacionalnom izmirenju’ (2). Izdajnici i grobovi”, *Intervju*, br. 96, Beograd, 1. februar 1985., str. 14.-18.; Đorđe STANKOVIĆ, Čedomir HUBER, Nikola BUGARČIĆ, “Mitovi o ‘nacionalnom izmirenju’ (3). Izdajnici i grobovi”, *Intervju*, br. 97, Beograd, 15. februar 1985., str. 14.-16.; O. PETROVIĆ, “Riječke misterije. Poslovni nadgrobni spomenik?”, *Intervju*, br. 98, Beograd, 1. mart 1985., str. 16.-17.

46 Njemačko vojno groblje iz Prvoga svjetskog rata u Bitoli, nakon Drugoga svjetskog rata znatno oštećeno i zapušteno, uređivano je 1969. i tijekom 1970-ih, ponaprijere 1936. izgradena središnja granitna kula (Totenburg). Usp. “Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.”, Bitola. Deutsche Kriegsgräberstätte”, <https://www.volksbund.de/kriegsgraeberstaetten.html> [pri-stupljeno 20. rujna 2018.] ili “[Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.]”, Listenansicht der Kriegsgräberstätten. Bitola”, <https://www.volksbund.de/kriegsgraeberstaette/bitola.html> [pri-stupljeno 20. rujna 2018.]; “Bitola (Deutsche Kriegsgräberstätte), Mazedonien”, http://www.denkmalprojekt.org/2017/bitola_deutsche-kriegsgraeberstaette_mazedonien.html [pri-stupljeno 20. rujna 2018.]; “Германски воени гробишта (Битола)”, [https://mk.wikipedia.org/wiki/Германски_воени_гробишта_\(Битола\)](https://mk.wikipedia.org/wiki/Германски_воени_гробишта_(Битола)) [pri-stupljeno 20. rujna 2018.].

47 N. ĐORЂЕVIĆ, O. PETROVIĆ, M. LOPUŠINA, “Mitovi o ‘nacionalnom izmirenju’ (2). Izdajnici i grobovi”, str. 18.

48 “Koј оштетува, уништува, осквернува или омаловажува фотографија или споменик,

Bugarska vojna groblja iz Drugoga svjetskog rata u Makedoniji nisu obnovljena. Bugarsko vojno groblje iz Drugoga balkanskog i Prvoga svjetskog rata u Novom Selu kod Strumice postalo je nakon obnove 2006. središte odavanja počasti bugarskim vojnicima poginulim tijekom balkanskih i Prvoga svjetskog rata, (a nedvojbeno i bugarskim vojnicima poginulim tijekom Drugoga svjetskog rata), uz sudjelovanje predstavnika Vlade Republike Bugarske i Bugarske pravoslavne crkve.

односно омаловажува личност или настан на кого фотографијата или споменикот е посветен, ќе се казни со казна затвор од 40 до 60 дена.” “[Тко оштети, униши, onečistiti ili oma-lovaži fotografiju ili spomenik ili omalovaži osobu ili događaj kojemu je fotografija ili spomenik posvećen, kaznit će se kaznom zatvora od 40 do 60 dana.]”

49 Usp. “Закон за изменување и дополнување на Законот за прекршоците против јавниот ред и мир”, Службени весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XXXIX, бр. 29, Скопје, 7 октомври 1983, str. 572.-575.

50 Usp. Уставниот суд на Република Македонија, 32/2000-0-0, <http://ustavensud.mk/?p=7699> [pri-stupljeno 20. listopada 2018.]

51 Usp. “Закон за обележување, уредување и одржување на гробиштата и гробовите на борците погребани на територијата на

Република Македонија и во странство, како и на припадниците на странските армији од поранешните војни на територијата на Република Македонија”, Службен весник на Република Македонија, год. LII, бр. 13, Скопје, 15 март 1996, str. 389.-390.; М. ДИМИТРИЈЕВСКИ, Б. СТОЈАНОСКИ, *Странски воени споменици. Спомен обележја и воени градби во Република Македонија од првата половина на 20. век / Foreign military monuments. Memorials and military structures in the Republic of Macedonia from the first half of the 20th century*, str. 180.

52 Olga MANOJLOVIĆ PINTAR, *Arheologija sećanja. Spomenici i identiteti u Srbiji 1918-1989.*, Beograd 2014., str. 251.

53 Locus religiosus, lat. - место штovanja.

SVJEDOČENJE O VREMENU, NE PONOVILO SE!

Ante Čuvalo, Komunistički totalitarizam na djelu. Hercegovačka hrvatska sela u poraću (1945. - 1952.), FRAM-ZIRAL, Mostar - CroLibertas Publichers, Chicago, Illinois, 2018.

Nedavno objavljena knjiga „Komunistički totalitarizam na djelu. Hercegovačka sela u poraću (1945. - 1952.)“ dr. sc. Ante Čuvala posebno je svjedočanstvo o jugoslavenskoj komunističkoj vlasti i teroru u naslovljenu vrijeme nad seljakom u hercegovačkim selima Proboju i Radišićima, nedaleko Ljubuškoga.

To je i vrijeme kad je tamošnji hrvatski čovjek bio posebno ucviljen gubitkom svojih bližih i dragih, poginulih i ubijenih u netom minulom ratu, zapravo i gubitkom svega što je novoj vlasti trebalo, od hrane do odjeće i obuće. Knjiga je pisana na osnovi izravnih dokumenata iz režimske komunističke ostavštine, arhivske građe nametnutih Mjesnih narodnih odbora (MNO), kotačića komunističkoga totalitarnog ustroja, u dva sela sadašnje ljubuške općine – Proboju i Radišićima, sačuvana u arhivu Općine Ljubuški, i manje na sjećanjima donedavno ili još uvijek živih svjedoka.

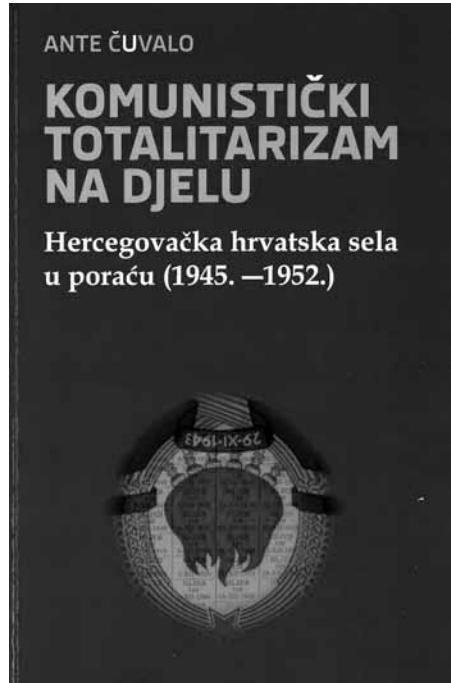
Nakon što su komunisti 1945. godine osvojili vlast u Jugoslaviji, po uzoru na Staljinov boljševički SSSR, uspostavili su u ukupnom društvu sustav koji je „dijelio ljudske odnose, obitelji, obrazovanje, odgoj mladeži, umjetnost, kulturu, etiku, „podijelio sve i svakoga, spustio se i u ljudske glave“, zaključio je autor u predgovoru knjizi.

Čuvalo je pisanje knjige „Komunistički totalitarizam na djelu...“ započeo opisom straha koji je 1944. zavladao u hercegovačkim hrvatskim selima zbog savezničkih bombardiranja i od partizana iz susjedne Dalmacije, koji su se zalijetali u mirna sela, pljačkali ih i „likvidirali narodne neprijatelje“, a znalo se i za njihove stravične i masovne zločine u prije zauzetim mjestima. Partizani su 29. listopada

Piše:

Dr. sc. Andelko MIJATOVIĆ

1944. ušli u Ljubuški, a s njima i crvena revolucija, koja je odmah započela likvidacijama klasnih neprijatelja, svećenika, uglednijih seljaka i svih koje se smatralo mogućim klasnim i ideološkim protivnicima komunističkoga poretka, naglašava autor. Pred tim su zločinima bježali po-

jedinci i skupine, čitave obitelji, prema Mostaru, Sarajevu i dalje, mislilo se „dok zlo prođe“. Mnogi se, smrtno nastrandali u povlačenju ili ubijeni na Križnom putu 1945., nikad nisu vratili svojim kućama i obiteljima.

Komunistički osvajači vlasti odmah su pristupili osiromašenju, pljački „poznatijih i bogatijih, narodnih neprijatelja“, sve što je novoj vlasti trebalo, od stoke i hrane do odjeće, obuće i svega drugoga,

odusimali su kola, konje, mazge i magarcce s opremom, zalihe hrane, robe, pšenice, kukuruza, vina, rakije, suhih smokava, oraha, janjaca, pilića, vina, ovaca, svježeg i suhog mesa, povrća, graha, kupusa, raštike te drva, sijena i slame. Sve su te rekvizicije, razreze i konfiskacije, kroz „narodne odbore“ provodili odbornici, predstavnici nametnute „narodne vlasti“, a oduzeto su dostavljali Komandi mjesta u Ljubuškom i postrojbama Narodnooslobodilačke vojske (NOV), od 1. ožujka 1945. Jugoslavenske armije.

Poseban problem komunističkoj vlasti bili su škripari, oni koji nisu prihvatali tu vlast, nego su se skrivali po špiljama, jamama, škrapama, škripima po čemu su i dobili ime. Protiv njih su, da bi ih se likvidiralo, poduzimane česte akcije jugoslavenskih sigurnosnih snaga i vojske, a u tomu je moralno sudjelovali i stanovništvo. O tadašnjim prilikama svjedoči poziv Komande mjesta Ljubuški stanovništvu za predaju oružja upućen 9. veljače 1945. s porukom: Oni koji do 15. veljače ne predaju oružje niti imaju dozvolu za isto, smatrać će se neprijateljima i bit će predani vojnom prijekom судu. Isti dan je nova vlast oglasom uzveličala uspjehe Crvene armije i jugoslavenskih partizana te upozorila na postojanje onih koji rade protiv Narodnooslobodilačke vojske. Naređeno je da se svi koji su navršili 17 godina, do 40. godine, trebaju javiti u Komandu, inače će se smatrati narodnim neprijateljima.

Budući da su u Ljubuško područje počeli stizati preživjeli koji su izbjegli pred partizanskim postrojbama, nova je vlast, 29. svibnja, dala naputak Mjesnim narodnim odborima da se takvi moraju prijaviti Odjeku za unutrašnje poslove u Ljubuškom, a odbori su dužni provesti ih u Ljubuški, uz prijetnju, da će svatko zbog neizvrša-

Proboj kod Ljubuškoga danas

vanja te upute strogo „odgovarati radi neposlušnosti“. Oni koji su izbjegli pred partizanima, smatrani su krivcima i mnogi su zbog toga kažnjavani, čak i ubijeni u Ljubuškom i okolnim selima bez legalnog suda i suđenja.

U travnju 1945. objavljena je odredba o ograničenom kretanju. Za svako kretanje trebalo je imati propusnicu, a kretanje noću bilo je zabranjeno od 20 sati do 4 sata izjutra. O svemu tomu mjesni odbori bili su dužni upozoriti svaku obitelj. Kao pomoć postojecim sigurnosnim tijelima nove vlasti Narodnoj miliciji, Ozni (Udbi) i Knoju, po selima je osnivana Seoska dobrovoljačka milicija, u narodu zvana „drvena milicija“, sastavljena od provjerenih i režimu odanih pojedinaca. Istodobno se inzistiralo na tome da se prikaže kako je stanovništvo zadovoljno novom vlašću, moralo se na uzvisinama paliti prigodne vatre (za 1. svibnja - Praznik rada, 5. svibnja u prigodi otvaranja Prvoga kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Bosne i Hercegovine i u drugim prigodama), organizirati povorke sa zastavama, titostičkim transparentima i izvikivanjem oduševljenja s novom vlašću. Trebalo je iz svojih sela odzivati se na česte političke skupove u Ljubuškom, a svako neizvršavanje smatralo se protudržavnim djelom. U svim dopisima upućenim MNO-ima pisalo je: ovo primite za ozbiljno ili ovo primite vrlo ozbiljno. Budući da se te izraze u dopisima često ponavljalo, dobiva se

dojam da su mjesni odbori sve radili bezvrijedno i neozbiljno, zaključuje autor.

Nova je kotarska vlast, uz navedeno, na-ređivala mjesnim narodnim odborima da sastavljaju razne popise: o konjima, koje su rekvirirali partizani ili ustaše (trebalo je „navesti političke karakteristike vlasnika konja i koliko ima iz kuće članova u N.O. Vojsci i u neprijateljskoj vojsci“), popise stoke za vuču, vozila, kola i opreme; popis obitelji „palih boraca kojima treba pružiti pomoć u hrani“, popis ljudstva rođenoga od 1884. do 1900., „pregled zločina okupatora i njegovih pomagača“, trebalo je skupljati čelične boce, svi vlasnici pčela morali su se javiti u općinski odbor, bilo je zabranjeno održavanje bilo kakvih zabava bez dozvole kotarske vlasti, one-mogućeno je djelovanje udruga koje nisu registrirane po novom Zakonu o udruživanju. Zabranjeno je bilo kockanje i svi oblici hazardiranja: „kocka, zvrk, šešbeš, tombula, 3 naprstka, nabacivanje obruča na boce, nabacivanje i bacanje koševa, vađenje karata iz špila karata, pogađanje broja, domino, dame, muve, šah, milijar, čovječe ne ljuti se“. Prema onima koji se ne bi pridržavali navedene odredbe trebalo je poduzeti „najoštije mjere“.

Tu je i naredba Hercegovačkog Okružnoga Narodnog Odbora od 19. prosinca 1945., po naredbi Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova, da treba odmah sru-vniti sa zemljom „sva neprijateljska groblja Švaba i Talijana kao i njihovih pomagača

ustaša i četnika“, posebno groblje poginulih talijanskih vojnika u Višićima kod Čapljine.

U knjizi je, na temelju izvještaja MNO-a, prikazano i stanovništvo sela Proboja i Radišića, koje je 1947. imalo ukupno 2714 „potrošača“. Taj i drugi popisi tih godina sastavljeni su „po grupama godina starosti“ i u kojim su se zaseocima nalazili popisani. Već 25. srpnja 1945. javljen je MNO da „u roku od 48 sati“ prema dostavljenim formularima dostave popis iz svojih sela svih žrtava fašističkog terora koji su „izgubili svoj život od ustaša, četnika, Talijana i Nijemaca, bilo da su ubijeni ili odvedeni, pa se više nisu javili“. Naravno i to je popraćeno porukom: „Ovo shvatite za ozbiljno jer je stvar vrlo hitna.“

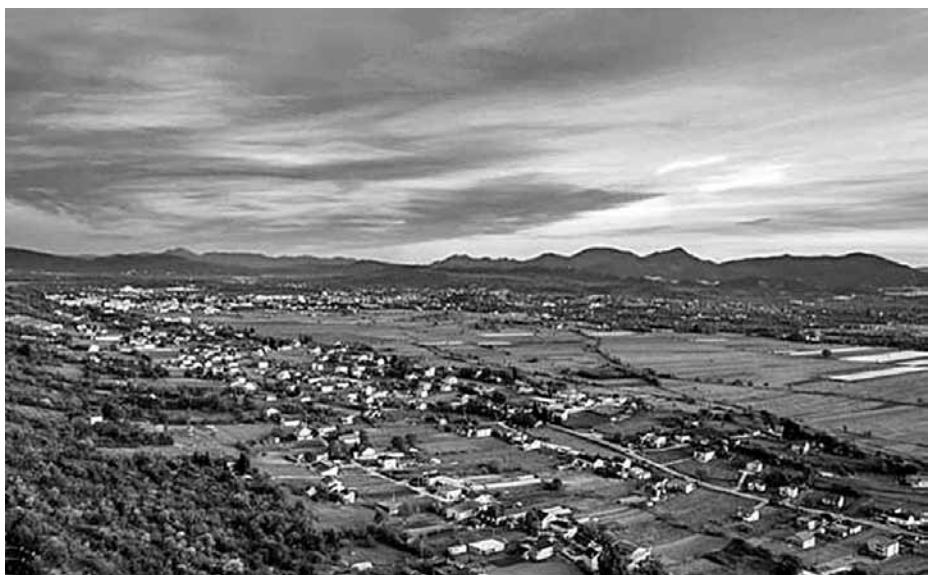
Od 1. siječnja 1946. je zahtjev Okružnog NO Mostar da se na dostavljenim formularima do 23. siječnja dostavi popis „nestali o padu N.D.H.“ Jedan je dopis upućen Udbi u Ljubuškom 17. srpnja 1946. s popisom „nestalih“, dok nije dostavljen popis za koje se zna da su poginuli. Isti je odbor 18. ožujka 1947. Udbi u Ljubuškom poslao pregled „nestalih“ iz Gornjih Radišića, s popisom njih pedeset. Pri prikazivanju tih popisa Čuvalo upozorava da su komunističke vlasti znale za podatke o „nestalima“ ubrzo nakon ratnih događanja i stradanja na Križnom putu, ali ih nikad nisu dali u javnost. Kotarska komisija za ratnu štetu u Ljubuškom u ožujku 1946. sastavljala je procjenu „štete“ žrtava rata. U sačuvanoj arhivskoj građi MNO Radišići nalazi se popis osamnaest muškaraca ubijenih na Križnom putu ili su poginuli u borbi s partizanima, odnosno ubili ih partizani i komunisti. Bez ikakva ustručavanja, vjerojatno da bi se mogao podnijeti račun Zapadnoj Njemačkoj za ratnu odštetu izračunavani su troškovi tobognjega njihova liječenja i pokopa te koliko bi žrtva pridonijela da je ostala živa, a radi se o onima, zaključuje autor, koje su „oni pobili i zatrpani u još nepoznate nam masovne grobnice ili rijeke“. Slijede popisi porušenih i oštećenih kuća u ratu u selima navedenih odbora, opisi nadzora nad povratnicima iz inozemstva, upute o dolarima i paketima koje su iseljenici iz

Amerike slali rodbini i prijateljima, prikazi kolonizacije u tijeku rata i poraću.

Čuvalo se posebno pozabavio mjesnim narodnim odborima i njihovom ulogom u komunističkome jugoslavenskom društvu, te „narodnim tužiteljima“, komisija, evidentičarima i statističarima, zborovima birača, izborima, dužnosnicima, proračunom MNO i plaćama odborskih dužnosnika. Prikazao je „masovne organizacije“. Narodnu frontu, Antifašističku Frontu Žena (AFŽ), Narodnu omladinu, Crveni križ. Briga o partizanskim ratnim invalidima potvrđivana je u njihovu podučavanju o marksizmu, lenjinizmu i titinizmu, a oni su trebali biti partijsko oruđe protiv svih ideoloških protivnika. Prikazao je dodjeljivanje novčanoga zajma bivšim borcima NOV i održavanje predvojničke obuke za buduće vojnike, sa svim nedostatcima i nedosljednostima. Budući da je to bilo vrijeme „hladnoga rata“, napetih odnosa jugoslavenskoga vodstva s vladama demokratskoga svijeta i mogućega oružanog sukoba, na području svakoga MNO-a osnivana su tijela „Protuavionske zaštite“ (PAZ), radi svakoga slučaja. Narančno, djelovala je i mjesna komunistička partija, a sačuvani njezini zapisnici svjedoče o duhu i radu partije na najnižoj hijerarhijskoj razini u komunističkom jugoslavenskom sustavu.

Iako je ljubuški kraj, u koji spadaju i sela Proboj i Radišići, bio prenapučen i sironašan, slobodne poratne seobe u plodnije krajeve su onemogućivane. Mnogi su prezirali sve što je dolazilo od komunističke vlasti, pa i naseljavanje na imanja prisilno iseljenih, držeći se onoga načela: oteto – prokleti. Mjesni narodni odbori, birali su „narodne tužitelje“ koji su pomagali „narodnim vlastima“ u otkrivanju neprijateljskoga djelovanja. To su bili pomoćnici sigurnosnih službi Ozne, Udbe (od siječnja 1946.). Osnivane su razne komisije, povjerenstva, imenovani su evidentičari, statističari, narodni inspektorji za obnašanje raznih dužnosti, naravno sve pod budnim okom Komunističke partije Jugoslavije.

„Narodna vlast“ je radi racionalizacije raspodjele osnovnih prehrambenih potrepština sredinom 1945. uvela plansku

Panorama Radišića

ishranu stanovništva, sve je bilo propisano. Nekoliko mjeseci kasnije, u studenom, krumpir i grah uvršteni su u režim planske raspodjele i potrošnje, potom meso i mesni proizvodi, strogo je kažnjavana svaka špekulacija. Istodobno je uspostavljen sustav opskrbljivanja hranom i drugim potrepštinama, te materijalima za razne zanatske radnje i slično. Sve je bilo do pojedinosti definirano: tko, što i koliko može nabavljati i/ili prodavati, navodi autor. Zbog toga su bile osnovane razne zadruge, a njima su se mogli koristiti samo oni koji nisu politički kažnjavani. Oni koji su imali višak žita, morali su ga predati u zadrugu na otkup po cijeni koju je vlast određivala. U zadruzi nisu mogli kupovati oni koji su proizveli onoliko koliko se smatralo potrebnim. Radi učinkovitije raspodjele, „narodna vlast“ je uvela razne potrošačke karte za hranu, tekstil i obuću koje su dobivali uključeni u radne strukture i davali propisane obveze državi.

U daljem radu prikazani su odlasci na sezonske radove u Slavoniju i Vojvodinu radi dodatnoga osiguranja prehrane za obitelj. I to je „narodna vlast“ nastojala kontrolirati raznim mjerama, sve do pojedinosti. Uzgoj stoke također je stavljen pod veliku kontrolu, obavljeni su popisi sve stoke i svaku promjenu u njezinoj brojnosti moralo se odmah prijaviti „narodnim vlastima“. Brojnost stoke kontrolirala se usporedbom iskazanoga s iznenadnim noćnim upadima u štale ili

dnevno na ispasištima. Da bi spriječila klanje stoke, vlast je uvela tri bezmesna dana u tjednu, a svaku prodaju stoke za prehranu strogo je kontrolirana „civikatima“ – stočnim iskaznicama. Propisan je i stalni stočni fond na razini MNO-a i pojedine obitelji, znači – što je svaka obitelj obvezno morala imati. Sve je određivano. Svi konji, mule, mazge i „stočna prenosna sredstva“ i njihovi vlasnici, uredno popisani, u svakom trenutku morali su biti na raspolaganju jugoslavenskoj vojsci. Mobilizirani su za potrebe vojnih vježbi, ali i u drugim prigodama kad to odrede civilne vlasti.

Mjesni narodni odbori morali su planirati oplodjivanje stoke i voditi pregled oplodnje. Popisivalo se i pse, suvišne i beskorisne trebalo je pobiti, a kućne pse moralno se cijepiti i držati ih vezane. Za neprijavljivanje psa kazna je bila i do 1000 dinara. Trebalo je i mačke skitnice pobiti. Popisivalo se i kokoši, na osnovi čega su određivana podavanja peradi i jaja. Uz obvezno davanje određenih količina suhog i svježeg mesa, uveden je i prisilni otkup mesa „žive vase“, a MNO-i su određivali koliko koja obitelj treba predati žive stoke iskazano u kilogramima, često se radilo i o više stotina kilograma.

Neke su obitelji morale uzgajati svilene bube i podijeljene su im pripadajuće ličinke. Tobože zbog zaštite šume donesena je odluka o smicanju, uništenju koza do 31. prosinca 1948. što je bio velik udarac

za najsromičnije, koji su držanjem koza, sa skromnim potrebama u prehrani, dosta upotpunjavalii svoju prehranu i manje su gladovali. Uveden je i obvezni/prisilni otkup kao način oduzimanja svih „viškova“ proizvoda što su također obavljali mjesni narodni odbori. „Otkupljivalo“ se po minimalnim cijenama žitarice, stoku – meso „žive vase“, razne kože, vunu, kostrijet, špek i mast, mlijeko i maslo, jaja i perad, med i orahe, žalfiju i drugo ljekovito bilje.

Što se proživiljavalo pri tim oduzimanjima, može se zaključiti što je za većinu obitelji bila blagodat kad su dnevno imali malo kruha, mlijeka i poneko jaje. Neki uvršteni slučajevi daju bolju sliku u uvid „otkupa viškova“. Zbog neizvršavanja propisanih odredbi, od najmanjih do viših, podizalo se tužbu i sudilo. U prilogu je, radi ilustracije, navedeno sto pronađenih slučajeva u kojima su pojedinci pisali žalbe zbog nemogućnosti izvršavanja nametnutih obveza. Nova je vlast, vođena komunističkom ideologijom, određivala sjetvu žitarica, sadnju pamuka, sitnog luka „arpadžika“, kikirikija, sezama, i maka te stočnoga krmnog bilja, dotada neprimjenjivane kulture; određivala je plansku sadnju duhana pojedinim obiteljima bez obzira na uvjete, a svako neizvršavanje plana strogo je kažnjavano novčano ili prisilnim radom, kontrolirala je proizvodnju grožđa, „otkup“ vina i rakije, pečenje rakije. Donošene su odredbe o mlinicama, gostonicama i drugim obrtima. Prikazani su porezi i nameti, porezne komisije i razrezi, točarine, narodni zajmovi, samodoprinosi, pretvaranje seljaka u poljoprivrednog radnika, radnika u tvornicama i na gradilištima, u pošumljavanju. Svako nepridržavanje je strogo kažnjavano zatorom, novčano ili prisilnim radom.

Slijede prikazi o zadružnim domovima, s „ideološko-revolucionarnom ulogom u rušenju starog i rađanju novog društvenog poretka, novog sela i novog čovjeka“, gradnju doma u Radišićima i sve teškoće mještana u njegovoj izgradnji. Da bi dovršili dom, mještani su morali ići u Šujicu sjeći šumu za potrebnu građu o svome trošku, čak se kažnjavalio pušače koji su na tom radnom putu sa sobom nosili pola kilograma duhana, jer je „narodna milici-

ja“ sve kontrolirala podnosila tužbe i kažnjavala. Prikazane su prisilno osnovane seljačke radne zadruge (SRZ) – SRZ „Naprijed“ u Proboju i SRZ „Udarnik“ u Radišićima Donjim u koje su pojedine obitelji unosile svoje nekretnine, alat i stoku. Prikazano je opismenjavanje stanovništva u poratnim godinama u večernjim satima po privatnim kućama i zaseocima, te školske ustanove i đački domovi (u Ljubuškom i Vitini) sa svim uvjetima, stanje knjižnica, kulture i zdravstva, utvrđen je broj čatrnja i bunara, stanje vozila i bicikla, svi su morali biti registrirani.

Tu je i Popis imena kotarskih i raznih drugih dužnosnika u poraću, oko 170 njih, koji su spomenuti u pregledanim materijalima u tijeku pripreme knjige, mnogi od njih u narodu su zapamćeni po nasiљu i zločinima. Slijede prijepisi - razna odobrenja, dozvole i potvrde za razne poslove. O tom stanju najbolje svjedoči činjenica da je za svaki upaljač kojim su se služili pušači duhana, trebalo plaćati određenu taksu, trebale su dozvole za nošenje sa sobom ili slanje poštom vina, rakije, suhih smokava, oraha, brašna, jaja, meda, grožđa, svega, pa i u najmanjim količinama. Dozvole su trebale za nabavku i uporabu eksplozivnih materijala za građevinske radove, kupnju crijeva i cementa, paljenje klačina u vlastitoj šumi, za posjedovanje i nošenje lovačkih pušaka, za kupnju šivaćeg stroja, odjeću, pokućstvo, kupnju i prodaju prasadi, o čemu se autor poziva na više od 150 odgovarajućih priloga. Za svaki, pa i za najmanji rad i djełovanje trebalo je dozvolu, ali nam prostor ne dopušta iscrpljivo prikazivanje.

Mjesni narodni odbori izdavali su i karakteristike o (ne)podobnosti pojedinaca za potrebe „narodnih sudova“ u sudskim procesima, o imovinskom stanju i moralno-političkom ponašanju, te Narodnoj miliciji i osobama koje su tražile državni posao. U ostavštini MNO Radišići autor je pronašao nešto više od 110 karakteristika o pojedinim osobama koje su potraživale državne institucije. Da bi se sve planirano postiglo, služilo se kažnjavanjima, uglavnom prekršajnim, ali višegodišnjim sudskim kaznama, a jedna je osoba strijeljana i oduzeta joj imovina. Kažnjavalio se zbog

neizvršavanja „otkupa“ mesa, vune, masla, žita; neizvršavanja propisane sadnje duhana i pamuka, izbjegavanja odlazaka na prisilne radove u mjestu ili u dalje krajeve, neodzivanja na predvojničku obuku, a najviše se kažnjavalio zbog šverca duhanom, suhim smokvama, maslinovim uljem, graham, opancima, pamučnim koncem, čarapama, kavom i slično. O svemu tomu svjedoči uvršteni Pregled kazna i progona, skoro 260 poimeničnih slučajeva iz sela Radišići.

Dozvole za odlazak u sezonsku berbu kukuruza, popis radnika koji su radili na raznim poslovima i projektima, popis žena iz Proboja i Radišića koje su radile sezonski u Duhanskoj stanici – vagarice, također su prikazani na osnovi dostupne arhivske građe. Koliko je takve građe propalo ili svjesno uništeno, ne znamo, ali i ovo što je sačuvano daje potpuniju i savim drukčiju sliku zbivanja koja su u vrijeme komunističke vladavine idealizirana i prikazivana kao jedino svršishodna.

Koristeći sačuvanu arhivsku građu o radu hijerarhijski najnižih tijela državne vlasti, mjesnim narodnim odborima u selima Proboju i Radišićima, autor je u potpunosti uspio predstaviti i sačuvati od zaborava teška poratna zbivanja u Hercegovini. Proživiljeno u dva navedena sela paradigma je općenito za svako hrvatsko hercegovačko selo, a i za većinu mjesta u novostvorenoj komunističkoj jugoslavenskoj državnoj zajednici, „samo imena i brojevi su drugačiji, a sve ostalo je bilo isto; svi su jednako podnosi progone i na sličan način su se opirali komunističkoj strahovladi“ te se „snalazili kako su najbolje mogli da bi preživjeli te zle dane i godine“, naglasio je autor Čuvalo.

Iako je o naslovljenom historiografskom problemu i vremenu objavljeno više radova, knjiga dr. Čuvala prikazuje problem „iznutra“, kako se komunistički teror odražavao na običnom čovjeku koji je nosio glavni proces svih zbivanja koja su vodila prekidu višesućljjetnoga ljudskog iskustva u povijesti čovječanstva i neuuspješnom stvaranju komunistički ideologiziranoga društva u svim pojedinostima njegova djelovanja, s teškim posljedicama.

PETOPROSINAČKA POBUNA U ZAGREBU 1918.

Početkom prosinca 2018. iz tiska je u izdanju Naklade Pavičić izišla knjiga *Petoprosinačka pobuna u Zagrebu 1918. Prva vojna akcija protiv jugoslavenske države* dvojice autora, povjesničara Stjepana Matkovića i Mislava Gabelice. Knjiga je javnosti predstavljena 5. prosinca 2018. u prostorijama Društva hrvatskih književnika na Jelačićevu trgu u Zagrebu, na stotu obljetnicu i na mjestu događaja koji je u ovoj knjizi tematiziran. Riječ je o demonstracijama momčadi dvoju zagrebačkih pukovnija protiv netom stvorenih jugoslavenskih država, koje su izbile u poslijepodnevnim satima 5. prosinca 1918. godine i koje su svoj krvavi epilog imale na Jelačićevu trgu, gdje su ugušene pucnjavom iz vladinih strojnika. Knjigu su javnosti prigodnim govorima predstavili doktori znanosti Zlatko Matijević, ujedno i jedan od recenzentata knjige, te Tomislav Jonjić i Zlatko Hasanbegović.

Knjiga je dopadljiva izgleda. Na prednjim, meko uvezanim koricama u prvom se planu nalazi fotografija za koju se vjeruje da predstavlja kolonu demonstranata na putu do Jelačićeva trga. U drugom se planu nalazi izvorni, mada nepotpuni popis sudionika demonstracija. Na poledini knjige uz nakladnikov kratki prikaz teme nalaze se fotografije jednog od sudionika demonstracija, vojnika Mustafe Abasagića, te mimohoda srpske vojske u Zagrebu iz studenoga 1918. Uz crno-bijele fotografije na koricama dominira prljavo žuta boja, koja vuče na boju starih dokumenta. Ta patina izaziva nostalгију koja privlači čitatelja ovoj knjizi.

Knjiga ima 291 stranicu. Uz Uvodne napomene (9.-12. str.) i Zaključak (257.-261.), podijeljena je na šest poglavlja. Prvo i ujedno najopsežnije poglavljje (13.-150.), nosi naslov Vojna pobuna 5. prosinca 1918. te predstavlja okosnicu ove knjige. U njemu se predstavlja sam događaj, iznose se mišljenja brojnih autora o njegovu karakteru te se s tim mišljenjima polemizira. Kao zaključak ovoga poglavљa provlači se tvrdnja dvojice autora ove knjige, da u organizacijskom smislu iza

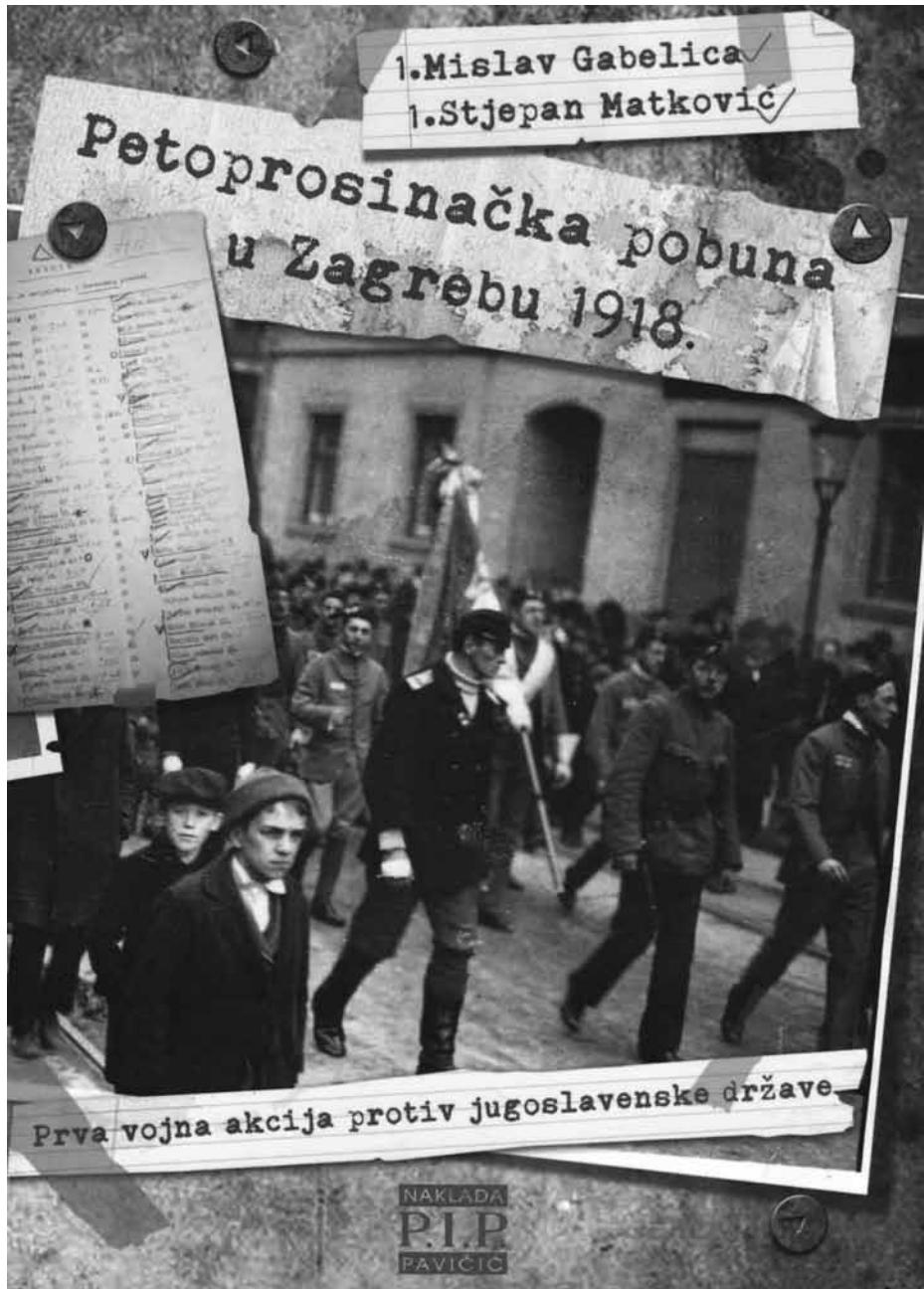
Piše:

Marko GLAVINIC

izbijanja ove pobune nije stajao niti jedan od čimbenika ondašnje hrvatske političke scene, nego da je ona bila samonikao izraz nezadovoljstva podčasnika i običnih vojnika dviju zagrebačkih pukovnija. U tom su smislu autori ovu pobunu ocijenili kao spontani događaj, s napomenom da je nekakva rudimentarna organizacija, koja je bila sastavljena od samih podčasnika

i vojnika i koja je bila ustrojena nedugo prije izbijanja same pobune, ipak morala postojati.

Autori smatraju, da je navedeno nezadovoljstvo vojnika prvenstveno bilo prouzročeno hrvatskim nacionalnim impulsom, a u puno manjoj, gotovo zanemarivoj mjeri i socijalnim poticajima. Istražujući atmosferu koja je tih dana i tjedana vladala u zagrebačkim vojarnama autori su zaključili, da je na duh zagrebačke poseade najviše utjecao onodobni Radićev nacionalno-politički program. Nasuprot

Jedan od vođa pobune, Mustafa Abasagić

težnji dijela hrvatske političke scene za ustrojem jedinstvene jugoslavenske države, što je na koncu i ostvareno, Radićev program doduše nije težio stvaranju samostalne hrvatske države, ali je unutar jugoslavenskog okvira ipak nastojao ostvariti hrvatsku državnost. Taj je program bio izdanak hrvatske političke tradicije uzgojene u dualističkoj Austro-Ugarskoj Monarhiji, koja je bila realna unija dviju suverenih država, te je za Hrvatsku unutar jugoslavenskog okvira otrplike tražio onakav položaj, kakav je imala Ugarska unutar okvira Monarhije.

Ne podejenjujući utjecaj komunističke revolucije u Rusiji na globalne političke događaje, autori su ustanovili da su manifestacije socijalnog nezadovoljstva unutar zagrebačkih pukovnija bile beznačajne i da su se isključivo odnosile na anarhične ispade vojske u prvim danima Listopadskog prevrata, koncem listopada i početkom studenoga 1918. Ovi su ispadi bili prouzročeni nedostatkom stege, nisu bili utemeljeni na nekom socijalnom programu, te nisu imali nikakav konkretan društveno-politički cilj. Nasuprot tomu ustanovili su, da je u tjednima pred Petroposinačku pobunu pa sve do njezina

izbijanja glavni problem vojnim zapovjednicima bio hrvatski nacionalizam njihovih vojnika, koji je bio izražen kroz formulu Radićevog republikanstva.

Ostala poglavlja u ovoj knjizi imaju zadatku osvijetliti neke pojedinosti ovog događaja. Tako su autori u poglavlju Raspored vladinih snaga na Jelačićevu trgu (151.-183.) pokušali rekonstruirati položaje s kojih su vladini odredi strojnici pucali po vojnicima. Budući da su izvori za ovu temu vrlo brojni, no međusobno kontradiktorni, autori su zaključili, da su vladine snage na Jelačićevu trgu svoje strojnice nedvojbeno postavile u kuće na današnjim brojevima 4 (ova su strojnica vojnici zarobili), 6 (ovdje je bilo zapovjedno mjesto vladinih snaga na čelu s Grgom Andželinovićem), i 11, te su dopustili mogućnost, da se je jedna strojnica nalazila i na kućnom broju 5, a još jedna u kupoli Zakladne bolnice, koja se nalazila na mjestu današnjega Iličkog nebodera.

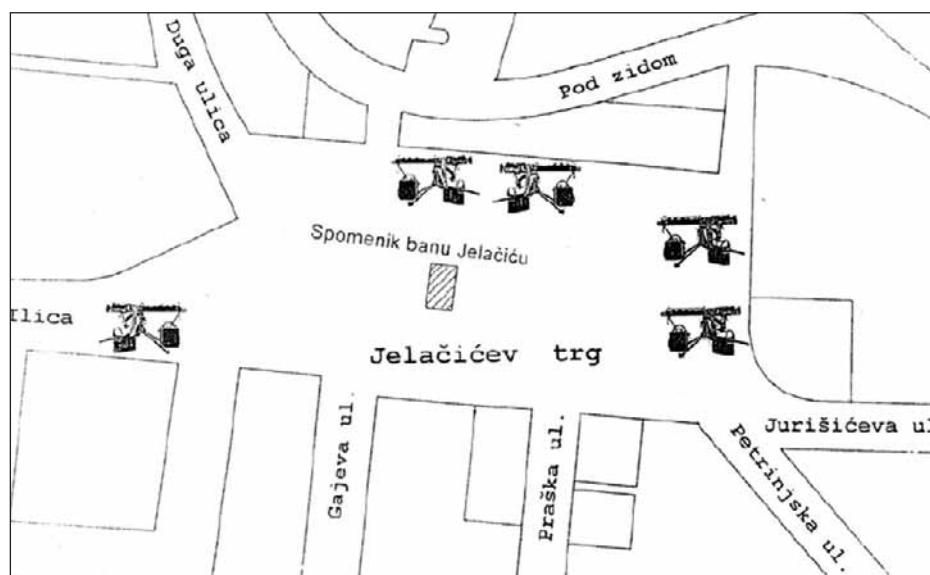
U poglavlju pod naslovom Raspored pobunjenih vojnika na Jelačićevom trgu (185.-204.), autori su nastojali utvrditi broj pobunjenih vojnika, koji procjenjuju na oko 400, te njihovo kretanje po Jelačićevu trgu i oko njega netom prije i tijekom pucnjave. U poglavlju pod naslovom Sudjenje pobunjenim vojnicima (205.-217.) autori su analizirali optužnicu, koje je voj-

Grga Andželinović se je javno ponosio svojim krvavim rukama

no odvjetništvo podiglo protiv nekolicine vojnika te tijek i epilog njihova suđenja. Na temelju relativno blagonaklone preseude u odnosu na prvotne najave krvave odmazde protiv kolovođa i poticatelja pobune, te na temelju amnestije, koja je uslijedila ubrzo po presudi, autori su zaključili, da je jugoslavenskom režimu zbog vanjskopolitičkih zapletaja bilo stalo da se ovaj događaj što prije zaboravi.

U poglavlju pod naslovom Što je vlast znala o dizanju pobune (241.-256.) autori su zaključili, da režim prije izbijanja pobune nije raspolagao nikakvim pouzdanim informacijama o njezinu dizanju, no da isto tako, saznavši za nju u trenutku

Tlocrt Jelačićeva trga s položajem vladinih snaga

Obilježavanje pobune u doba Nezavisne Države Hrvatske

njezina izbjivanja, nije poduzeo ništa da pobunu umiri u njezinu začetku, nego je za njezino gušenje priredio spektakularnu pozornicu na Jelačićevu trgu, kako bi time izbio korist za svoje jugoslavenske unitarističke ciljeve. Na koncu, u poglavlju pod naslovom Vojne i redarstvene postrojbe u Zagrebu za vrijeme Pobune (241.-256.), autori su iznijeli pregled svih naoružanih postrojbi, njihov broj i dio zapovjednog kadra, koji se tih dana nalazio u Zagrebu.

Uza sam tekst, na kraju knjige nalaze se i pregled korištene literaturе i izvora, zatim imensko kazalo, u kojem brojem spominjanja prednjači Grga Andelinović, te životopisi dvojice autora. Osim petoprosinačkim događajem, ova se studija neizbjježno bavi i njegovom pozornicom, gradom Zagrebom, te su autori pokušali oživjeti njegovu ondašnju arhitekturu i toponime, locirati njegove kuće, du-

ćane i gostonice, koji su u svakodnevnom govoru bile referentne točke svake akcije. U vezi toga obnovili su ozračje ondašnjeg Zagreba, po čijim su se ulicama u to vrijeme klatili komunistički ilegalci, a među njima i nekadašnji frankovci, povratnici iz Sovjetske Rusije; zatim dalmatinски mornari, koji su ostavši bez svojih luka i brodova postali „udarna pesnica“ zagrebačkih unitarističkih čimbenika; dječurlija, koja se bez roditeljske stege hrpmice pridruživala brojnim manifestacijama, kao i vladini špijuni, koji su prilazili grupicama ljudi na javnim površinama i praveći se da brišu blato s cipela prisluškivali što se tamo govorilo.

U vremenu nikada dovršene polemike oko obilježja jugoslavenske države, ova je knjiga vrijedan odgovor onima koji još uvijek tvrde da je jugoslavenska država bila masovni i dragovoljni izbor Hrvata.

Mirogojski spomenik prosinačkim žrtvama obnovljen je 2018. godine

U SPOMEN

LEONARDO BURIĆ

28. lipnja 1930. – 12. listopada 2018.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

ISKRICE

E, moj narode! Za sve ti je kriva vlast. Pa i jest za mnogo toga, ali za to što su oni na vlasti, krov si ti!

•

Imaju li oni koji vladaju i oni koji rade išta zajedničko? Imaju, strah od ulice!

•

Žale se IDS-ovci: „Što je sad ovom narodu „istrijanskome? Mi mu već desetljećima nudimo užvišene ciljeve, a on traži neke sasvim prozaične stvari. Hoće plaće i radna mjesta! Pa to nije naš posao, dragi „Istrijani“. Mi se ne bavimo ekonomijom, nego... autonomijom!“.

•

Tko to kaže, tko to laže, da su Srbi u Hrvatskoj ugroženi, kad im je svaki dan sve bolje. Neki su do jučer čučali (iza balvana!), a danas udobno sjede (u saborskim klupama!).

•

Svaka budala zna pametovati.

Vlado JURCAN

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA

(Zagreb, Masarykova 22/IV, srijedom od 9 do 13 sati)

POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. - brojevi 202-255 na CD-u s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (stara izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: Svećenik matični broj St. Grad. 2019, HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIC: Naše robijanje, RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: Hrvatske žene u okovima i pjesmi, Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: Svjetlo i sjene (pjesme), HDPZ Podružnica Zadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: Za dostojanstvo i slobodu, HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i poraća u Karlovačkoj županiji, Izd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću, Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: Osamnaesto proljeće (Uspomene na godine tamnovanja), HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini, prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, poraća i Domovinskog rata na području župi Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilaje i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad, prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: Križni put dugačak pet godina 1945.–1950. (Svjedočenje o vremenu), HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
Slavko RADICEVIĆ: Tri zla dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika, drugo, dop. i proš. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
Mato LUKAČEVIĆ: „Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti“, Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn
Damir BOROVČAK: „GOVDANSKO, Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora“, Zagreb 2012.	120 kn
DVD Huda Jama - Rudnik Barbara - komunistički zločin 1945.	20 kn
Mara ČOVIĆ: Sjećanje – Svjedočenje. Rijeka, Riječki nakladni zavod, 1996, 111 str.	40 kn
Branimir DONAT: Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika, Zagreb, Dora Krupićeva, 358 str.	100 kn
Andrija Radoslav GLAVAŠ: Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, Dora Krupićeva, 1999., 442 str., tvrdi uvez	100 kn
Jeronim KORNER: Pjesme duhovnika, Zagreb, Dora Krupićeva, 1998., 328 str., tvrdi uvez	80 kn
Tomislav DRŽIĆ: Hladne je u peku, vlastita naklada, Zagreb, 2009.	20 kn
Monografija MACELJ 1945. , po promotivnoj cijeni	200 kn

IN DIESER AUSGABE

Dr. Sc. Vladimir Geiger, Historiker des Kroatischen Historischen Instituts, analysiert das jüngste Buch von Dr. Ivo Goldstein, das sich mit dem im Herbst 1941 gegründeten Lager in Jasenovac befasst. Goldstein ist Professor an der Philosophischen Fakultät in Zagreb und war eine Amtsperiode lang kroatischer Botschafter in Paris. Einer seiner ehemaligen Mentoren bezeugte, dass sich bereits der junge Goldstein historische Quellen ausdachte. Nichtdestotrotz stieg er auf seiner akademischen Karriereleiter auf, was er einem Netzwerk starker Beziehungen, darunter auch dem Einfluss seines Vaters innerhalb der kommunistischen Nomenklatura des ehemaligen Jugoslawien, zu verdanken hat. Goldsteins Kollegen von derselben Fakultät warfen ihm ebenfalls vor, gerne Tatsachen als Unwahrheiten erklärt und darauf seine eigenen Interpretationen aufgebaut zu haben. Obwohl sich Historiker in Kroatien über diese Konstruktionen und Konfabulationen mokieren, schafft es Goldstein, sie auf Englisch zu drucken, weswegen sie nicht selten von unkritischen ausländischen Autoren zitiert werden. Über die Oberflächlichkeit, Ungenauigkeiten und Erfindungen in Goldsteins Büchern haben viele geschrieben, darunter auch Dr. Geiger. Er machte sich auch diesmal, anlässlich des neuen, viel angepriesenen Buch Goldsteins über Jasenovac, an die Arbeit. Er zitiert auf mehreren Seiten und verdeutlicht, wie ignorant und oberflächlich Goldstein ist, und kündigt eine noch ausführlichere und gründlichere Auseinandersetzung mit diesem Problem in Fachpublikationen an.

*

Im seinen zweiten in dieser Ausgabe veröffentlichten Text spricht Dr. Geiger von dem Schicksal der Friedhöfe der besiegt Streitkräfte im Zweiten Weltkrieg in Mazedonien vor dem Hintergrund der

bekannten Entscheidung der jugoslawischen kommunistischen Behörden, diese Friedhöfe zu zerstören, ohne den Angehörigen die Möglichkeit zu geben, ihre Verstorbenen zu exhumieren und anderswo zu begraben. Vielmehr sollte in den kommenden Jahrzehnten jede Erwähnung dieser Gräber und jedes Vorgehen diesbezüglich streng sanktioniert werden. In diesem Zusammenhang ist der Artikel von **Maja Runje** interessant, in dem das

tes 1945 und dem Sieg der Kommunisten errichtet wurde. Am Beispiel einiger herzegowinischer Dörfer wird in diesem Buch Terror und totalitäre Überwachung dokumentiert, die in ganz Jugoslawien weit verbreitet waren: willkürliche Tötungen folgten auf Bewegungsverbot, Lebensmittelrationierung, Viehzucht- und Ackerbaukontrollen, Überwachung jeglicher Form von Kommunikation und systematische Gehirnwäsche. In dieser

Krapina

Leiden einer großen Anzahl von Kroaten im südlichen Gebirgsmassiv Velebit unmittelbar nach dem Krieg beschrieben wird. Als 1969/70 Bergarbeiter eine Hauptstraße über einen Pass dieses kroatischen Gebirges bauten, stießen sie auf ein Massengrab. Die Behörden beschließen, anstatt die Überreste der 1946 getöteten Menschen umzubetten, das Grab auf der Straßenstrecke einfach bleiben zu lassen. Seitdem sind Millionen von Menschen mit dem Auto über das unmarkierte Grab gefahren, in dem ohne Gericht hingerichtete Personen begraben sind.

*

Dr. Sc. Andelko Mijatović stellt die Bücher von **Dr. Ante Čuvalo** über das Repressionssystem vor, das nach dem Wiederaufbau des jugoslawischen Staates

Ausgabe stellen wir noch ein Buch vor. **Marko Glavinić** fasst, nämlich, das Buch über den Aufstand am 5. Dezember 1918, geschrieben von **Dr. Sc. Stjepan Matković** und **Dr. Sc. Mislav Gabelica** (dem ehemaligen Redaktor dieser Zeitschrift), zusammen. Es handelt sich um die erste abgerundete wissenschaftliche Arbeit, die sich systematisch mit dem Aufstand der kroatischen Domobrani befasst, der am 5. Dezember 1918, nur vier Tage nach der Ausrufung des ersten jugoslawischen Staates, in Zagreb begann. Der Aufstand wurde blutig niedergeschlagen: Auf dem zentralen Platz in Zagreb wurden 13 Menschen mit Maschinengewehren getötet und später waren viele verurteilt und verfolgt. Es war die erste Reaktion der Kroaten auf die Proklamation Jugoslawiens.

IN THIS ISSUE

Vladimir Geiger, Ph. D., a historian of the Croatian Institute of History, analyzes the recent book by **dr. Ivo Goldstein** which deals with the Jasenovac camp in the autumn of 1941. Goldstein is a professor on the Zagreb Faculty of Philosophy, and was a one-term Croatian ambassador in Paris. One of his former mentors testified how Goldstein, even as a young man, was inclined to making up historical sources, but he built his career thanks

illustrations of Goldstein's superficiality on several pages, while stating that he will do it more thoroughly in expert publications.

*

In his second text of this issue, dr. Geiger writes about the fate of foreign cemeteries of the defeated World War II forces in Macedonia, in regard to the well known decision by the Yugoslav Communist authorities, which directed that such graves

Andelko Mijatović, Ph. D., reviews a book by **dr. Ante Čuvalo** about the repression system organized after the Yugoslav state was rebuilt in 1945, and the communists won victory. Terror and totalitarian surveillance, documented in that book and showcased on some villages in Herzegovina, was widespread in all of Yugoslavia: arbitrary killings were followed

Sinj

to powerful connections, amongst other, his father's influence in the communist nomenclature of the former Yugoslavia. Goldstein's colleagues from the Zagreb Faculty of Philosophy also indicated that he is willing to declare untrue information as facts, and build his own interpretations upon them. Even though such confabulations are seen as amusing and humorous within Croatian historians, Goldstein manages to print them in English language, and they are being used by uncritical foreign authors. More sources have written about the superficial, imprecise and made up information in Goldstein's books, and dr. Geiger has been writing about it as well. Due to the heavily advertised new book by Goldstein about Jasenovac, dr. Geiger is writing about him again, and he analyzes and numbers the il-

lustrations of Goldstein's superficiality on several pages, while stating that he will do it more thoroughly in expert publications.

*

In his second text of this issue, dr. Geiger writes about the fate of foreign cemeteries of the defeated World War II forces in Macedonia, in regard to the well known decision by the Yugoslav Communist authorities, which directed that such graves

must simply be destroyed, without giving the relatives any chance of exhumation or reburial of their deceased. In fact, every mention of those graves and such actions was harshly sanctioned during the following decades. In that context, an article by **Maja Runje** is also interesting. She depicts the killing of a large number of Croats in the southern Velebit region during the first post-war period. When a magistral road was built in 1969/70 over one mountain crossing in that Croatian mountain, the workers stumbled upon a mass grave. Instead of removing those remains of the people killed in 1946, the authorities decided to build a road over it, and so, to this day, millions of people drove over an unmarked grave, which holds the remains of people killed summarily without any trial.

by a travelling ban, food rationing, livestock breeding control as well as agricultural control, surveillance of communication and systematic brainwashing.

In this issue we review another book: **Marko Glavinić** reviews a book about the mutiny of 5th December 1918, which was written by **Stjepan Matković, Ph. D.**, and **Mislav Gabelica, Ph. D.** (who was once an editor of this magazine). That book is the first rounded and scientific work about the mutiny of the Croatian home guard, that broke out in Zagreb on 5th December 1918, four days after the first Yugoslav state had been declared. It ended in blood: on the central Zagreb square, 13 people were gunned down by machine guns, and after that, many more were tried and persecuted. That was the first reaction of Croats to the declaring of Yugoslavia.

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA
KOTARSKI NARODNI ODBOR - IMOTSKI
Odjel poljoprivrede i sumarstva

Broj 6996/46.

Imotski, dne 20 kolovoza 1946.g.

PREDMET: Smanjivanje prekobrojnih koza.-

MJESNOMU NARODNOM ODBORU

Kamenmost

U zadnje vrijeme u svim selima umnozile su se prekobrojne koze koje nemilosrdno uništavaju sumske branjevine, umjetna posumljenja i privatne sume po svim sumskim kompleksima naseg Kotara, te prijeti velika opasnost za budućnost naseg naroda.

U interesu ocuvanja najljepших ostataka nasih suma na krsu, kao i un interesu ocuvanja opceg narodnog dobra, ovaj Kotarski Narodni Odbor izdaje slijedeću:

O D L U K U:

Za drzanje koza i to kako slijedi:

1).	Stanovnicima sela	Rascane pripada na jednu osobu	1 koza
2)	Zuba	"	"
3)	Kratatice	"	"
4)	Podosoje	"	"
5)	Jokvicic	"	"
6)	Studenci	"	"
7)	Dobrinice	"	"
8)	Ricice	"	1/4 "
9)	Slivno	"	"
10)	Poljica	"	1/4 "
11)	Vinjani G.	"	1/4 "
12).	Podbablje 6"	"	1/4 "

Zabranjeno je drzanje koza u slijedećim mjestima:

- 1) Imotski, 2) Glavina, 3) Vinjani D., 4) Sumet, 5) Crnogorci, 6) Krivodol,
7) Runovic, 8) Kamenmost, 9) Prolozac Donji, i 10) Postranje.

U ovim zabranjenim mjestima moze se drzati jedna sanska koza na jednu siromasnju obitelj. Za ovo treba da ima dozvolu od Kotarskog N.O.

Imotski.

Sve prekobrojne koze i kože u zabranjenim mjestima imaju se skloniti do 15. XII. 1946 godine. Poslije zakazanog roka provest će se revizija u svim selima i gdje se nadje savisan broj koza, ili koze bez dozvole u zabranjenim mjestima, vlasnici koza biti će najstrozije kaznjeni.

Smrt fasizmu - Sloboda narodu !

Procelnik:
(M. Odovic)

M. Odovic

Pretsjednik:
(V. Ujevic)

V. Ujevic

HRV. RIEČ 1924. 4. 81. NO. 2. KAKO JE UBIJEN MARKO ZOVKO.

Zagrebački »Hrvat« donosi slijedeći prikaz o ubojstvu hrvatskog omladinca Marka Zovka od ruke zločinca Berislava Andjelinovića:

Kako doznačimo, orjunaši su u svom lokalnu, Kačićeva ulica br. 26. držali svake večeri sastanke, na kojima su se dogovarali o svom držanju i o svojim zadaćama prigodom toga sleta. Prvi posao im je bio, da štite i čuvaju sletske plakate po uglavima i izložima, jer su opazili da se ti plakati deru i blatom mažu. Kao krivce toga posla smatrali su orjunaši članove bivše Hrvatske Narodne Omladine, pa su na njih vrebali i ne mogući ih zateći na činu, Berislav Angjelinović na jednostavni si način olakotio posao, da revolverom i ubojitim tanetom plaši i zastrašuje ljudi, u kojima je gledao protivnike toga sleta.

Orjunaši su znali, da se neki hrvatski mlađi, većinom iz Bosne i Dalmacije, redovito sastaju u vinotoču »Dalmatinski podrum«, kojemu je vlasnik Cvitanović, u kući »Učiteljskoga Dom« u Kukovićevoj ulici pokraj protestanske crkve. Ali to nisu nikakovi organizovani sastanci, već mlađih prijatelja s prijateljima, koji raspravljaju o svemu i svačemu, pa naravno, da i o politici. U ovo prijateljsko društvo zalazio je i Marko Zovko, star 23 godine, rodom iz Konjica, koji je došao ljetos u Zagreb i dobio kod Save na gradskom kupalištu mjesto ključara kabina, a tu je i stanovao.

U subotu poslije 10 sati na večer, išao je Zovko iz vinotoča te pošao preko ulice u »Restauraciju Zagreb« na tursku kavu, rekvav da će se vratiti. S njim je bio još jedan drug. Popivši kavu, Zovko je opet krenuo na protivnu stranu ulice, gdje je vinotočje, došavši prije toga do ugla pred protestanskim crkvom.

Onuda je u taj čas išao Berislav Andjelinović sa još dvojicom, valjda su znali, da se u onom vinotočju sastaju mlađi, pa kad su prošli mimo Zovka i njegovog druga, opet su se povratali, jer je jedan od pratnje Angjelinovića upozorio na Zovka.

Sada se razlikuju iskazi, kako je dalje bilo. Odmah poslije bezsvijestica nastupila kasnije.^{je bio potpuno pri svijesti, jer je}

Angjelinović pak, u prvom preslušavanju poslije čina, rekao je, da je išao s još trojicom. Naveo im i imena. Kad ih je policija išla jučer radi preslušavanja tražiti, nije ni jednoga s tim imenom našlo. Na to je Angjelinović promjenio iskaz, da su bila druga trojica i da će njihova imena danas kazati.

Premá iskazu pok. Zovka, s Andjelinovićem, su bila samo dvojica za vrijeme čina. Kad je već bilo gotovo za njima je došao neki treći, to će biti djaček Tullio Bulat, koji je preslušan tek jučer do podne i koji iskazuje, kao da je Zovko prvi navadio štapom na Angjelinovića, a ovaj da je pucao tek kad je vido, da se drug Zovka maša za revolverom.

Poslije zbačenog hitca, Angjelinović je pobegao u drugu kuću od ugla, Gundulićeva ulica broj 26, gdje se nalazi tiskara te uredništvo »Novosti« i »Rječi«. Već za bježanja Angjelinovića je uhvatio jedan Rus kojemu se Angjelinović otignuo. Tada je Angjelinović bio cijeli cijelcat, nije na njemu bilo ni traga kakove krvi ili ozleda. Ali jer je pali hitac, pa čovjek sav u krvi ležeći na zemlji, izazvao veliku strku ljudi, koji kad su čuli da se radi o Angjelinoviću, digoše neopisivu viku i hajku, to je Angjelinović u smrtnom strahu bježao po cijeloj iz prežmila u prvi kat, iz prvoga na tavan, iz tavana kroz prozor na krov, ali dalje se bojac skakati. Kad toga bježanja po uskim i tamnim hodnicima, naročito po tamno mtavanu, gdje ima svakakovih greda i stupova. Angjelinović se morao ozlediti, udarivši glavom o drvo i

crijep. A veli se, da ga i ukučani živo isprebijaše u čas, ne znajući, o kom se radi i video kako jedan dividum bijči okolo pa su mislili da imadu s taj razbojnikom posla.

U to se pred kućom skupio silan svijet, pa je i redarstvo, koje se je dosta dugo plelo i motalo počit, tako da su ljudi imali utisak da redarstvo Angjelinovića štit i da će ga pustiti pobjeći. Zato je mnoštvo se oštroti vikati proti policije, Onjune, Pribićević-Pašić.

Medutim je redarstvo u kući već Angjelinovića žalo i našlo kod njega veliki Steyer revolver sa 8 kalibra, i u njem devet metaka, dok se opazilo načela da je deseti metak morao biti nešto prije ispaljen. Angjelinović je priznao, da je pucao, ali ne je namjerio ubijati.

Angjelinović je na to pod jakom pratinjom straža svjetline ne linčuje odveden na redarstvo, gdje je u pritvoru, a danas će biti izručen u uze sudbenog s

Na to je redarstvo počelo čistiti ulicu te je jedna svjetlina otšao prema Kukovićevoj ulici, a drugi prema Ilici i Marovskoj ulici.

Za ovom potonjom strujom ljudi gonio je zapovjednik straže Boško Pavlović pa se veli, da je neki mladi opalo prema njemu tri hitca, koji nisu pogodili, ali osoba, koje su bile u tom mnoštvu i kažu, da to nisu nikakovi hitci iz publike, već da je ova vatra palila stražarskih pušaka. To da se je jasno razabralo načelu hitaca. Radi ove struke i vike, bilo je odmah zabilježeno nekoliko osoba, koje su jučer presudjene.

Smrt Zovka.

Kad je Zovko pao, slučajno je onuda nadošao privredni auto, koji ga je odvezao u bolnicu na Jelovom trgu. U prvi čas se bolničkom liječniku pridružio leda lakom, ali Zovko je na čitavom tijelu osjećao veću slabinu, te je jučer prije podne pao u nesvijest. ~~juče~~ je noćas oko 12 sati minuo. Točnim pregledanjem našlo se, da je taneo dilo sedmi vratni i prvi prsn kralježak te otišao uhu i da je moral nastupiti smrt.

Tako nakon Rožića u Zagrebu, Ivankovića u Dubniku, Soče Sarajevu, Waltera u Gradiški i drugih dolazi i ova žrtva. Zovko da plati svojom krvju režima i zločinaca i da svojim mladim životom plati je Hrvatstvo otac dvoje nevine i neopskrbljene dejanja kukavna hrvatska majka da zakuka nad gubomuža.

Prokleto tane jednog rodjenog zločinca dokraj takoj život Marka Zovka, koji je zaklopio za uvjek oči nemogav se od žene si i dječice ni oprostiti s užima e se neko za ostavljenu siročad mu auzeti.

Na koncu poziva »Hrvat« svu hrvatsku javnost greba kao i sva hrvatska društva i korporacije, da jim prisustvom dadu poštovanje pokojniku, koji je od zločinčice ruke, stojeći do zadnjeg časa ustrajniku slobode Hrvatskog naroda.

Ujedno je povedena velika akcija sakupljanje voljnih priloga za udovicu i dvoje siročadi pok. Zovka.

Ovom prilikom upozoravamo hrvatsku javnost tendencijozno prikazivanje ovog zločina sa strane, ske štampe, kojemu je nasjeo i jedan mjesni list, se prikazujavajući, da je ozlijeda pok. Zovka im ravi!